

LUMINA 2003

Redactor:
Elena Munteanu Csobai

Corectură:
Elena Rodica Colta

Foto:
Imre Nagy

Coperta:
László Lonovics

Publicația Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria
Autoguvernarea Minoritară Română – Sectorul I, Budapesta
Autoguvernarea Minoritară Română – Sectorul II, Budapesta
Apariția revistei a fost sprijinită de Fundația Publică
„Pentru Minoritățile Naționale și Etnice din Ungaria”

Către cititor

Dragi cititori, revista LUMINA a devenit în ultimii ani publicația Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria. În acest an se împlinesc zece ani de la apariția primului număr al revistei cu titlul Lumina. În istorie un deceniu nu înseamnă prea mult timp, dar în istoria românilor din Ungaria a fost o etapă foarte importantă, în care prin înființarea Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, cercetarea trecutului s-a instituționalizat. Scopul revistei a fost și este în continuare acela de a răspîndi convingător istoria, istoria culturii, valorile culturale ale minorității noastre. Un alt scop important este cunoașterea și cinstirea trecutului. Atunci când am pornit revista cu acest titlu, care de fapt este o moștenire din 1894, când David Voniga a scos la Giula „Organul eclesiastico-didactic, social și literar” cu titlul Lumina, am încercat să ne cinstim și să ne păstrăm trecutul. Credem că prin această revistă vom putea totodată să ajutăm și școlile românești, care, în munca lor, se pot folosi de scrierile apărute în revista noastră.

Acum când se împlinesc 70 de ani de la moartea lui David Voniga, care s-a născut la Giula (1867–1933) și și-a consacrat toată viața pentru promovarea culturală și bisericească a românilor, dedicăm acest număr memoriei lui. Acest număr al revistei consacrat vieții și activității celui sărbătorit și închinat memoriei lui David Voniga, dă un exemplu frumos de urmat în cinstirea trecutului înaintașilor și generațiilor următoare. Cu ocazia comemorării a 70 de ani de la moartea lui David Voniga, Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria a deschis o expoziție cu titlul „David Voniga și activitatea lui în presa română și maghiară”. Ilustrațiile acestui număr reprezintă imagini din întrunirea comemorativă și secvențe din expoziția închinată memoriei lui David Voniga.

Elena Munteanu Csobai
redactor

Familia Voniga prin anii 1910

70 de ani de la moarte

1867-1933

David Voniga

Prin noi înșine

cu

Dumnezeu!

LUMINA

Lumina lui

Christos luminează

tuturor!

Organ eclesiastico-didactic, social și literar. — Apare de două-ori pe lună.

REȚUL ABONAMENTULUI:

Pe un an 3 fl. sau 6 corône
 „ 1/2 „ 1 fl. 50 cr. 3 „
 Abonamente mai mici decât pe 1/2 an
 nu se primesc.

Redactor responsabil:

D. VONIGA.

Prim colaborator:

Prof. Dr. Elefterescu.

Redacția și Administrația:

GIULA (Gyula) str. Română nr. 2.

Manuscripte ne folosivere nu se retrimite.

Scrisorile nefrancate se refuză.

fața legilor politice-bisericești.

Ne cuprind îngrijiri serioase, când gândim la esecutarea în praxă a legilor politice-bisericești între împrejurările între cari se află, în multe locuri atât biserica, cât și școlile noastre confesionale.

Biserica are trebuința de preoți calificați, pentru a putea ține pe credincioși în pace față de instituțiunile și aședemintele sferte și religioase; depreoți cari se știu paralizați de mările desastroase ale atâtor atacuri și persecuții, de cari nu este cruțată biserica, reșositatea și moralitatea credincioșilor. Iar școala, are trebuința de învățatori tari devotați cauzei și intereselor bisericești-școlare cari pot să intereseze poporul în mersul său spre dezvoltare și desvoltare; de învățatori demni și conștiinți de înalta lor misiune, de sfinți cari cheamă și dăruiește atuncea, când atâtea dispoziții înalte, atâtea ingerențe de desnaționalizare și de slabirea elementului nostru tineresc și de schimbarea chemării în cariera lor pentru carea sau dedicat.

Acestea sunt condițiuni, fără de cari nici biserica, nici școala noastră și cu acestea în față poporul nostru nu se va putea apăra în fața vrăjmașului ce-l amenința în asistenta sa națională și în credința lui străbună.

Și oare dispune biserica și școala noastră de ast fel-de ostași bine înarmați și curajoși, cari fără preget ar intra în luptă și ar ști învinti armă lor de apărare.

Cu durere trebuie să mărturisim, că nu avem arma și curagiul, dar în multe lo-

curi chiar și ființa — singur ostașul lipsește.

Avem o mulțime de parohii vacante, în cari credincioșii sunt fără păstori, fără conducători spirituali și fără povățuitori în afacerile lor, dela acelor bună întocmire atârna bunăstarea și fericirea familiilor în parte, și peste tot a întregului popor credincios.

Avem o mulțime de preoți apoi, cari fie din cauza sărăciei și miseriei în cele mai multe parochii (am putea dice de a XIII. iar nu de a III. clasa), fie că din ignoranța și neinteresarea față de ori-ce știință în viață, mulțumindu-se cu puținul câștigat în școală, oarbă în obscur pe calea pe care trimiși sunt a umbla, și la întunecare nu vor cunoaște reul și nu vor vedea a curăț spini și buruienile ce atât de des prind rădăcini și se întăresc înaintea lor.

N'avem atențiune vătămătoare dar tristă experiență ni impune amintirea acestor rele.

Ne doare, când observăm, că chiar și clerul tiner, în loc se ține paș cu lumea și dezvoltarea repede a acestora, da îndărapt, și greua lui misiune culturală în sinul poporului rămâne neimplinită.

Ne doare, când observăm că, mulți nu numai nu nisuesc prin cultura, atât socială și generală, cât și prin cea religioasă și specială a se ridica și a asigura față de alte elemente sociale demnitatea poziției lor înalte în societate, dar nici chiar cu spiritul și vederile timpului nu sunt în curent.

Iertați să fim, dar ast-fel nici autoritatea nu ni-o vom ști susține față alte ele-

Maria Berényi

Viața și activitatea lui David Voniga (1867–1933)

În acest an s-au împlinit *70 de ani de la moartea lui David Voniga*, care și-a consacrat întreaga sa activitate și putere de muncă pentru promovarea culturală și bisericească a românilor din Banat și Crișana. În viața lui David Voniga distingem cinci activități principale: animator cultural, poet, ziarist, preot și scriitor bisericesc.

S-a născut în orașul Giula la 8 septembrie 1867. Studiile liceale le-a făcut la Giula, Szarvas, Beiuș și Budapesta, iar studiile teologice le-a terminat la Arad în 1890. După terminarea studiilor se reîntoarce în orașul său natal.

Animator cultural

După anul 1880, în localitățile noastre au luat ființă societăți literare, coruri de plugari și bisericești inițiate de preotul și învățătorul satului. În cadrul societăților culturale au activat și românii din Giula. Cu sprijinul Bisericii Ortodoxe își formează propriile lor instituții culturale, societăți culturale, coruri vocale, biblioteci școlare, asociații de întraajutoare, fundații.

Ambele orașe românești din Giula au câte un cerc de lectură. În decembrie 1886 preotul *Ioan Bejan* și învățătorul *Ioan Mărcuș* înființează prima societate de lectură în orașul mare românesc, iar peste doi ani își începe activitatea și cea din orașul mic românesc. La întrunirile săptămânale se citeau opere literare, ziare, se țineau ședințe literare și culturale. Programele întrunirilor societății din orașul mare românesc primesc un caracter literar mai pronunțat sub președinția (1895–1899) lui *David Voniga*.

Era student la teologia din Arad, când a început să activeze la *Societatea din Orașul Mare Românesc*, fiind inițiatorul unor activități literar-culturale. La 4 august 1889 a organizat Concertul tinerimei din Giula. (v. Anexe) Această serată a fost organizată în sala de ospătare „Korona”. Scopul acesteia era ca din venitul curat al întrunirii să fie ajutate școlile românești din loc. La aceasta serată David Voniga și-a citit prelegerea *Iluzia, ca contrariul fericirii în viața conjugală*.¹ După terminarea studiilor cînta stat la Giula, aproape 10 ani, D. Voniga a organizat multe serate culturale împreunate cu dans. (v. Anexe) Odată cu alegerea lui ca președinte al Societății de lectură, activitățile culturale susținute de membrii societății sînt mult mai numeroase. Cu prilejul ba-

lului din 17 februarie 1895, D. Voniga arăta că, existența asociației din punct de vedere moral și cultural, este cel mai important factor de răspîndire al culturii, pentru realizarea țelurilor propuse, este nevoie de coeziune și înțelegere.

Voniga fiind un însuflețit animator cultural, a fost receptiv la mai multe acțiuni culturale și filantropice. S-a atașat mai multor societăți culturale din Banat și Crișana. În 1894 participă la constituirea societății *CARITATEA*, societate pentru ajutorarea învățăcelilor români săraci din Arad. Această ședință a fost convocată de *Roman Ciorogariu*², care prezintă adunării proiectul de statute pe baza cărora să se organizeze *Caritatea*. La această întrunire pe lângă personalități cunoscute, au fost de față *David Voniga* (Giula), *Romul Nestor* (preot în Cenadul Unguresc) și *Ioan Németh* avocat în Arad (originar din Giula).³

Tot în 1894, David Voniga se numără printre acei români din Ungaria, care s-au angajat a face colectă și a strînge bani *pentru ridicarea monumentului lui Avram Iancu*. La *Chitighaz*, în acest scop au adunat bani *Moise Olariu* și *Petru Muntean*.⁴ Cînd s-a colectat o anumită sumă în acest scop, din partea Ministerului de culte s-a oprit colectarea prin ordin ministerial. Din acest moment autoritățile politice au început să ia de-a rîndul și pretutindeni la răspundere pe colectanți, și au început procese contra acestora. Așa *David Voniga* a fost tras la răspundere fiindcă a colectat bani de la românii din *Giula*. Acești bani trebuiau predați forurilor polițiste, însă Voniga a refuzat acest lucru, fiindcă a dorit să-i reîntoarcă acelor care i-au dat pentru ridicarea monumentului. În fine, în acest proces Voniga a fost absolvit de pedeapsă.⁵ (v. Anexe)

David Voniga din 1910 e membru pe viață la *Societatea pentru crearea unui fond de teatru*. Din 1913 îl întîlnim printre membrii ordinari ai *ASTREI*.

Activitatea literară

David Voniga pe lângă multe activități culturale, era preocupat și de beletristică. Debutează foarte tînăr, în 1893, cu un volum de poezii intitulat *Dor și jale*. Acest volum cuprinde cam 140–150 de poezii lirice, cu o prefață scrisă de *Ioan Russu Șirianu*.⁶ Voniga, în mai multe reviste,

publică un apel literar cu următorul text: „*Dor și jale* este titlul poeziilor mele, cari în broșură voluminoasă de 13–14 coale 80 hîrtie velină curînd vor ieși de sub tipar. Volumul se estinde peste 200 pagini și va cuprinde 140–150 poezii lirice cu o prefață scrisă de dl Ioan Russu Șirianu, redactor la *Tribuna* și *Foaia poporului* – „Autorul acestor poezii ni se prezintă cu focul unei tinerete, care pentru viitor ne îndreptățește la multe speranțe.” „Ni se dau în versuri accente sincere, oglinda unui suflet simțitor” – zice dl Russu în prefața sa. Crezînd că prin aceste încercări, și în mijlocul secetei literare în care trăim, voi putea face cîtuș de puțin servit publicului de o parte, iar de altă dorind a mă lătura și eu cu cei cari neobosit muncesc pe ogorul literaturii noastre m-am simțit îndemnat a eda poeziile sub titlul de sus. Pentru înlesnirea prenumărării, abonenților prin liste – și celora cari vor însinua prenumerarea pînă la începutul lunii septembrie a.c. la adresa autorului în Gyula. – li se dă favorul de a primi exemplarul broșurat cu un preț de 1 fl (2 coroane); iar legat în lux cu 1fl 50 cr. (3 coroane). – După ieșirea opului de sub tipar, prețul unui exemplar broșurat va fi 1 fl 40 cr și legat în lux 1 fl 80 cr.

Giula, la 12 iulie 1893

Cu toată Stima:
David Voniga”

O parte a venitului curat al volumului, Voniga l-a destinat „Fondului pentru ridicarea salariilor învățătoresți la minimul prescris de lege”.⁸

Acesta a fost primul, dar și ultimul volum al poetului giulan. Din punct de vedere estetic aceste poezii nu sînt prea reușite, majoritatea lor fiind ocazionale și religioase. Cu aceste poezii Voniga n-a izbutit să depășească valoric hotarele acestei regiuni, astfel rămîne poet provincial, ca mai mulți contemporani ai săi bihoreni și crișeni. Aceștia nu și-au înscris numele în istoria literaturii române, critica literară nu prea i-a luat în seamă. Ei erau modești mînuitori de condei, în marea lor majoritate dascăli și preoți. Totuși nu trebuie să uităm, că au scris într-o perioadă cînd limba română lupta pentru supraviețuire în aceste locuri, și în pofida adversităților, prin aceste creații se închea o limbă literară, ca un instrument supradialectal de intercomunicare românească. Trebuie să subliniem că în secolul trecut majoritatea creațiilor literare române din Ungaria sînt lipsite de valori estetice și stilistice. Existența istorică a Transilvaniei și a părților ungurene populate și de români, desfășurată multă vreme în condițiile politice diferite de cele ale provinciilor transcarpatine, a fost de la început angajată în

direcția conservării ființei naționale și a emancipării sociale și politice. Literatura română de pe aceste meleaguri este mai cu seamă o literatură eroică, militantă și mobilizatoare, fiind o literatură națională, în sensul pozitiv al cuvîntului. Pe lîngă rolul mobilizator literatura română din Transilvania și Ungaria avea încă un caracter specific; notele dominante ale creației populare. Cei mai mulți poeți din Transilvania, Banat și Crișana scriau în factura versului popular. Cei mai mulți scriitori și poeți din această zonă și-au început cariera artistică prelucrînd și culegînd folclor.

Creația poetică a lui David Voniga – deși nu are o valoare estetică și stilistică deosebită – reprezintă pentru noi un fragment al istoriei noastre literar-culturale. Prin forma lor ușoară, cu ritmul și rima populară, creațiile lui s-au răspîndit, iar cititorii fermecați de cuprinsul celor scrise, nu se întrebau niciodată de valoarea literară a acestor poezii. În aceste creații era reconstituită lumea românească de aici cu preocupările, aspirațiile și durerile sale.

După apariția volumului său, Voniga mai publică cîteva poezii în revistele din Arad și Timișoara (v. Anexe), dar pe la sfîrșitul anilor 1890 încetează cu publicarea creațiilor poetice.

Activitatea ziaristică

Sfîrșitul secolului al XIX-lea poartă peceta procesului de afirmare a conștiinței naționale a românilor din Ungaria. O latură specifică a acestei lupte îndelungate o constituie frămîntata evoluție culturală, iar în cadrul acesteia capătă un rol primordial presa. Pe lîngă asociațiile culturale și casinourile literare, presa a fost forumul de exprimare pentru cucerirea drepturilor sociale, culturale și politice.

Gazeta Economului

La doi ani după absolvirea teologiei ortodoxe din Arad, în 1892, David Voniga a scos la Șiria revista intitulată *Gazeta Economului*. Pînă la ora actuală este cunoscut doar un singur exemplar (se găsește la Biblioteca Academiei Române din București) din 3/15 mai 1892 (anul I. nr. 1.) ce poartă subtitlul „Foaie economică-socială” și programa o periodicitate de patru apariții pe lună. Ca loc de apariție se indică Șiria, iar tiparul se făcea la Arad.

Primul număr a cuprins un articol-program în care expune străduința de a putea „contribui la zidirea acestui palat de cultură și civilizațiune...” și va căuta să promoveze „dezvoltarea culturală, economică-socială a români-

lor noștri de la sate..."⁹ D. Voniga promite o tematică variată, fixînd abonamentul la modesta sumă anuală de 5 fl.

Chiar din primul număr a încercat să răspundă exigențelor propuse. Publică un reportaj despre sinoadele eparhiale din Arad și Caransebeș. Autorul consideră just faptul că dezbaterile au avut drept scop să găsească modalitățile pentru apărarea bisericii și școlilor confesionale.

Un amplu articol comentează aprobarea statutelor corului bisericesc ortodox român din *Giula* de către ministerul de resort. Se menționează că președintele este **Iustin Popovici**, iar notarul **Ioan Ionescu**. Se mai relatează despre maiorul din *Chitighaz*. Tot în rubrica culturală se publică poezia *În amurg*, semnată de „Fulger”. Presupunem că sub acest pseudonim se ascunde redactorul revistei, David Voniga.¹⁰ Un alt text este dedicat lui **Ioan Popovici-Desseanu**¹¹ (avocat, politician și om de cultură din Arad, născut în comuna *Bichiș*) subliniind activitatea lui depusă pe teren administrativ și bisericesc.

„Deși cunoaștem doar acest singur exemplar, trimis probabil ca mostră lui Ion Bianu, directorul Bibliotecii Academiei, este sigur că au apărut și alte numere. Ziarul *Românul* din București (la 11–23 iulie 1892) și *Familia* din Oradea (la 19–31 iulie 1892), au relatat că *Gazeta Economului* ar fi fost interzisă. La 9–21 august 1892, în schimb, David Voniga publică în *Dimineața* din București o precizare potrivit căreia foaia el „însuși a sistat-o”. Din altă sursă deducem că mobilul încetării apariției au fost greutatea materiale ca și peste doi ani în cazul *Luminei*. Oricum, inițiativa lui David Voniga merită atenția istoriei culturii.”¹²

David Voniga fondatorul revistei „Lumina” din Giula

Unica revistă românească din secolul al XIX-lea care a apărut la Giula (decembrie 1894–28 iunie 1895) a fost *Lumina*. Fondatorul acesteia, **David Voniga**, a fost unul dintre cei mai distinși și mai productivi publiciști ai vremii.

Cea mai remarcabilă inițiativă a activității lui David Voniga depusă în orașul Giula, a constituit fondarea revistei *Lumina*. A apărut la **15/28 decembrie 1894 cu nr. 1, număr de probă**. Frontispiciul anunță că revista era un „*Organ eclesiastico-didactic, social și literar*”. Redactorul și proprietarul era **David Voniga**, iar colaboratorul prim era profesorul **dr. Elefterescu** din *București*. Redacția și administrația revistei se găsea la Giula pe strada „Românească” (azi Vár utca) nr. 2. și se tipărea la tipografia lui L. Lapage din Békéscsaba.

În articolul *În loc de program* în primul număr s-a enunțat că: „*Organul nostru este atît al tuturor preoților și învățătorilor români, precum și a tuturor acelor care cu viu interes poartă... pentru interesele bisericii, școlii și societății românești*”.

Cred că nu este inutil să spicuiam din conținutul celor 12 numere a *Luminei*, ca să avem o oareșcare imagine despre această revistă cu o durată atît de efemeră.

Nr. 2. din 15/27 ianuarie 1895

- Cîteva cuvinte morale de dr. Elefterescu
- Educațiune și instrucțiune de D. Voniga
- Concurs

(Deși redacția s-a luptat de la bun început cu greutatea financiară, s-a lansat un concurs premiat cu 10 coroane pentru articole culturale, literare, în vederea lărgirii cercului de colaboratori.)

- Cronică

(Aici primesc loc știri cu caracter local, bisericesc, școlar.)

Nr. 3. din 1/13 februarie 1895

- Socialismul de D. Voniga
- Predica poporală

Despre beție de Gavril Bodnariu paroh gr. or. rom.

- Venirea Mîntuitorului nostru Isus Christos
- Educațiune și instrucțiune de D. Voniga
- Instrucțiuni pentru întrebuințarea serului antidifteric al lui Behring preparat la institutul de bacterologie din București de **Prof. Victor Babeș dr.**

Despre Scrodul de E. Elefterescu

- Cîteva cuvinte despre Scrodul de E. Elefterescu
- Cronică

Nr. 4. din 18 februarie 1895

- Școlile noastre de D. Voniga
- Despre căsătorie, plăcerile și suferințele familiare de E. Elefterescu
- Predici populare (rubrica lui G. Bodnariu paroh)

- Despre post –
- Sfaturi morale (rubrica lui dr. Elefterescu)

Cum trebuie să ne purtăm viața

- Ideea religiunii la diferitele popoare de I. Țioldan
- Cronică

Nr. 5. din 5/17 martie 1895

– Necesitatea predicării în biserică în timpul prezinte de dr. Elefterescu

- Predică poporală
- Despre mărturisire – de pr. G. Bodnariu
- Foița „Luminei” (rubrică cultural-literară)

Conceptul culturai de D. Voniga

(Conferință ținută de autor la cea de a III-lea serată literară a tinerimei române din Giula)

- Ideea religiunii la diferitele popoare (fine) de I. Țioldan

- Despre căsătorie (fine) de dr. Elefterescu
- Cronică
- Examen de probă la școlile române din Giula

– Parastas pentru Teodor Pap
 – Aniversare – Societatea de cântări bisericești și naționale din Giula în 23 febr. a ținut a cincea aniversare a înființării sale

Nr. 6. din 19/31 martie 1895

- Misiunea preotului de D. Voniga
- Serbarea Duminicii de dr. Elefterescu
- Foița „Luminei”

Despre bani de D. Voniga

- Cronică

Nr. 7. din 1/13 aprilie 1895

Acest număr al revistei este un număr de Paști

- Învierea
- Judecata și sentința de moarte, dată contra Domnului nostru Isus Christos
- Cămașa Domnului nostru Isus Christos de dr. Elefterescu

- Foița „Luminei”

Un cuvînt – poezie de I. Țioldan

Norocul și fatalitatea de La Fontaine (trad. Elefterescu)

La Paști – poezie de D. Voniga

– Demonstrarea unității Sfintei Treime de D. Voniga

– Ținguirea Preacuratei Fecioara Maria la mormîntul lui Christos poezie de D. Voniga

- Religiunea și Credința
- Educațiune și instrucțiune

Studii pedagogice de Elefterescu

– Învîngerea Creștinismului asupra păgînismului și influența lui asupra dezvoltării culturale a omenirii de R. L.

- Prezentul și viitorul de dr. Elefterescu
- Cronică

Nr. 8. din 28 aprilie/5 mai 1895

- Avis
- Sinoadele eparhiale
- Educațiune și instrucțiune
- Studii pedagogice de dr. Elefterescu
- Religiunea și credința de dr. Elefterescu
- Cronică

Nr. 9–10. din 15/28 mai 1895

- Congresul național bisericesc
- Foița „Luminei”
- Dumineca (schiță) de Emilia Lungu Bufallo
- Sinoadele eparhiale
- La mormîntul domnișoarei Lucreția Ciobriș
- Necrolog – poezie de D. Voniga
- Maxime și Sfaturi morale
- Lacrimi pe mormîntul Dșoarei Lucreția Ciobriș – poezie de D. Voniga

(Lucreția Ciobriș, fiica preotului din Giula-Vârșand, decedată la vîrsta de 16 ani, l-a împre-

sionat sensibil pe autor, încît i-a dedicat două poezii de jale.)

- Educațiune și instrucțiune
- Limba ca mijloc al instrucțiunii de I. G.
- Studii pedagogice de dr. Elefterescu

- Cronică

– Un vrednic comitet parochial

– 50 fl – sau ispita dascălilor confesionali de

D. Voniga

Nr. 11–12. din 15/28 iunie 1895

– Despre bunătățile lui Dumnezeu și datorințele omului față de Dumnezeu de Pr. Mihai Păcățian

(Primul și de fapt singurul cîștigător al concursului publicat în nr. 2 a fost M. Păcățian cu articolul de mai sus.)

- Predică

– Foița „Luminei”

Încrederea de sine (Din opul „Învățători” de D. Voniga și Dr. Elefterescu)

– Neconfesionalitate de I. Grofșoreanu

– Conferință învățătorescă (Curtici)

– Reuniunea română de cântări din Sibiu – în București

– Educațiune și instrucțiune

Studii pedagogice de dr. Elefterescu

– Creștinismul și serviciul omenirii de Gh. Ciuhandu

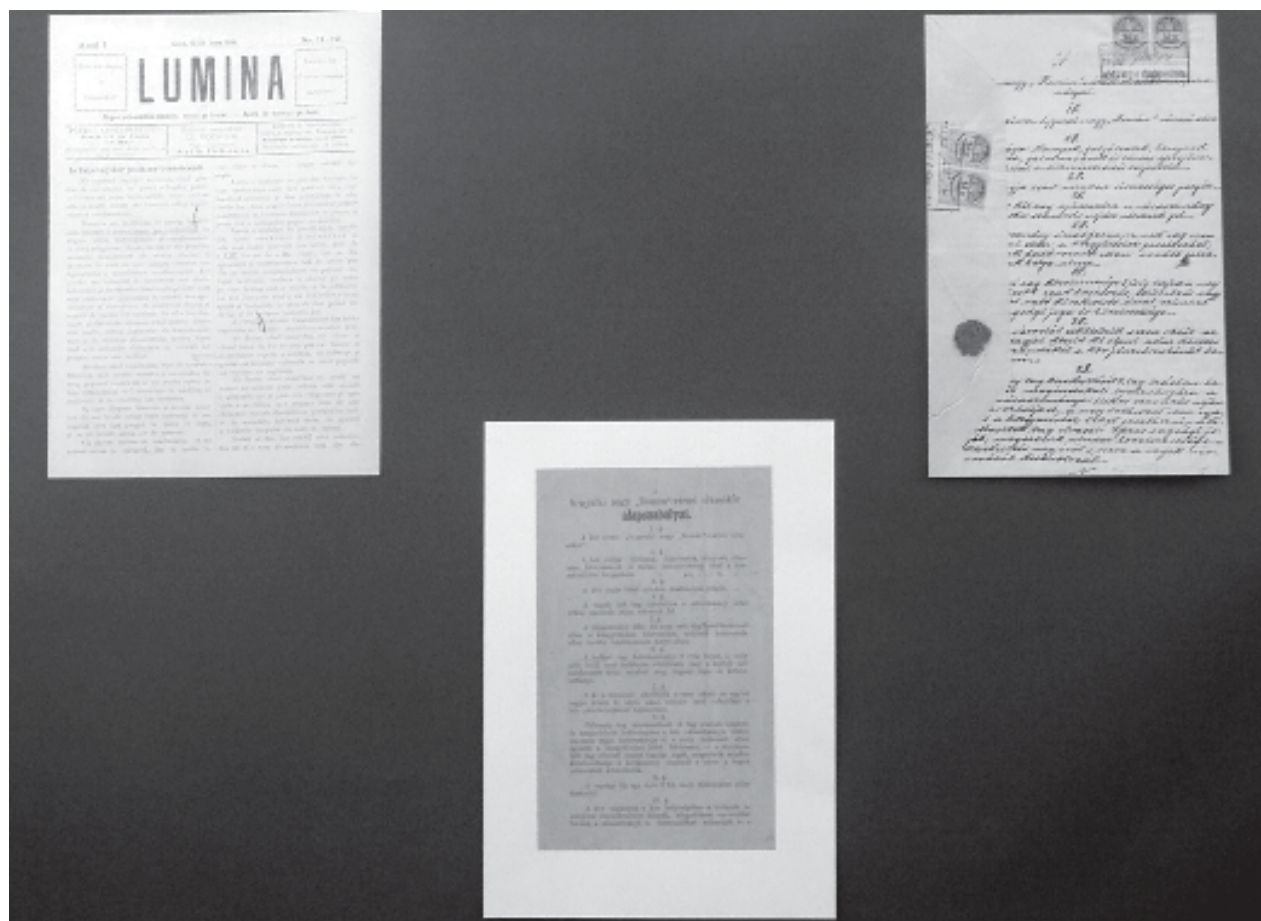
(Viitorul consilier al eparhiei arădene, Gh. Ciuhandu, aflat la începutul carierei sale începe să publice serialul de articole susamintite, dar din cauza încetării revistei se întrerupe.)

- Cronică

– O moștenire de 3.000.000 dolari

(Articol despre avera lui Gheorghe Pomuț din SUA, originar din Giula.)

Materialele publicate în *Lumina* au îmbrățișat o gamă relativ întinsă. Aflăm articole legate de biserică, școală, morală, religie etc. Sfaturile la practice legate de educație, morală și igienă sînt publicate mai ales de dr. Elefterescu. Problemele școlii românești, ca o instituție națională a preocupat redactorii atît din punct de vedere teoretic, cît și practic. La rubrica pedagogică sînt pomenite adunările reuniunii învățătorilor din eparhie. Printre proiectele complexe ale redacției au figurat și publicarea unor fragmente literare. În scurta existență a revistei, aceste intenții s-au putut materializa doar în parte. Singura lucrare mai remarcabilă a fost schița lui Emilia Lungu Bufallo. Au fost publicate și cîteva poezii semnate mai ales de D. Voniga. Un anumit spațiu s-a rezervat știrilor vieții bisericești. Au fost semnalate mai ales în rubrica „Cronică” alegeri de preoți și învățători din eparhia Aradului. Cititorii au fost informați despre debaterile si-

nodului eparhial de la Arad și de unele aspecte ale Congresului național bisericesc de la Sibiu.

Lumina precum am mai amintit a avut o perioadă scurtă de apariție. Unii sînt de părere că motivul încetării acestei foi a fost faptul, că avea conținut prea „teoretic” și nu era înțelesă de masele largi. Trebuie să amintim că programul, stilul, conținutul *Luminei* era similar cu cel al *Bisericii și Școlii* și al *Familiei* la care s-au abonat în număr destul de mare și românii din Giula și din împrejur. Așa *Lumina*, cred eu, nu a avut șanse să atragă noi abonați.

La sfîrșitul secolului al XIX-lea a scoate o revistă nu reprezenta o dificultate în sine. Mai greu era de menținut. Aceasta a fost situația și în cazul revistei *Lumina* – redacția avea dificultăți materiale, suferea opresiuni politice, care au fost tot mai accentuate spre sfîrșitul anilor 1890. Trebuie să amintim faptul că, la sfîrșitul secolului trecut, autoritățile maghiare au intentat numeroase procese de presă contra redactorilor, colaboratorilor revistelor de naționalitate din Austro-Ungaria.

Și contra redacției *Lumina* s-a intentat un proces de presă, precum citim în următoarea înștiințare din *Dreptatea* (1896 nr./162):

„Ieri s-a ținut la Oradea-Mare pertractarea procesului de presă a „Luminei” intentat în contra redactorului nostru dl D. Voniga pentru articolul „50 fl. sau ispita dascălilor confesionali” publicat în Giula. Juriul de presă a condamnat pe dl D. Voniga, ca pe autor și răspunzător pentru comunicat la una lună închisoare și 100 florini amendă.”

Articolul amintit a lui Voniga a fost îndreptat împotriva guvernului maghiar, exprimînd dezaprobarea tendinței acestuia, de:

„...a seduce și cîștiga învățătorii confesionali cu premii de 50 florini de a-i face lacomi și accesibili în schimbul acestei remunerațiuni de a dezvolta, în favorul limbei maghiare și în detrimentul învățămîntului român, instruirea limbei maghiare mai mult progres decît pretinde legea.”

Din anul 1868 un șir de legi și decrete se legau de învățămîntul minoritar din Ungaria. Legea din 1879 hotăra predarea limbii maghiare ca obiect obligatoriu de învățămînt în toate școlile elementare a căror limbă de predare nu era cea maghiară. Legea din 1893 prevede introducerea cvincvenalelor, adică un spor de leafă din cinci în cinci ani. Prin această lege statul a făcut un nou pas spre a-și întări controlul asupra școlilor confesionale și a atrage de partea sa pe învățători. Organele administrative din conducerea de stat știau că mulți învățători de la școlile confesionale au un salariu anual mai mic de 300 fl, știau de asemenea că acest salariu nu se plătește re-

gulat, că multe comune bisericești au restanțe de plată. Legea prevede că, în cazul cînd comuna bisericească din cauza sărăciei nu poate asigura salariul legal al învățătorilor, poate apela la ajutor de stat, dar în acest caz statul va avea dreptul să intervină mai adînc în administrarea și funcționarea școlilor confesionale. Măsurile statale, sub pretextul ameliorărilor căutau să impună și schimbări în școlile românești, afectînd caracterul lor național. „Sînt necesare ameliorări – arată D. Voniga într-un alt articol apărut în *Lumina* – dar e bine să nu fie impusă de lege, care poate avea și alte tendințe.” El face aluzie la mizeria școlilor românești și a condițiilor dubioase impuse de stat în cazul întregirii salariilor cu sume mai substanțiale, care erau așteptate de unele consilii parohiale spre a evita majorarea taxelor de cult. În acest sens, D. Voniga exclamă: „Vai de acel popor care nu știe afla mijloacele pentru ridicarea școlilor și învățătorilor săi.”¹³

Redactor și colaborator la revistele din Banat și Crișana

După încetarea *Luminei*, pe *Voniga* în 1896 îl găsim la *Timișoara* ca redactor la *Dreptatea* și *Foaia de duminică*.

Dreptatea era cotidian politic și literar care a apărut la Timișoara de la 1 ianuarie 1894 pînă la 31 decembrie 1897. La 23 decembrie s-a tipărit un număr de probă. În primul an, editor și director este Cornel Diaconovici, iar redactor responsabil, *Valeriu Braniște*¹⁴, în timp ce Elie Dăianu îndeplinește funcția de redactor. Braniște din 16 martie 1895, cedează sarcina de redactor responsabil lui George Cătană. Vor mai fi redactori responsabili Adrian P. Desseanu¹⁵, *David Voniga* (1896, 22 iunie 1897) și Aureliu Trif. Voniga nu numai a redactat ci a și publicat mai multe scrieri în această revistă. Ca și în cazul altor gazete românești din Imperiul Austro-Ungar, deseale schimbări ale redactorilor responsabili sînt urmare a numeroaselor procese de presă intentate. (v. Anexe)

Dreptatea, care reprezenta în cadrul Partidului Național Român punctul de vedere al grupului mocionist, avea și un program de acțiune culturală, definit de V. Braniște și C. Diaconovici în editorialul primului număr. Ei își propuneau să publice „scrieri originale și traducțiuni alese”, prin care să realizeze „educațiunea politică, literară și economică a poporului”. Totodată, publicistica gazetei trebuia să sprijine așezămintele culturale și școlare naționale din Banat între colaboratorii literari ai ziarului s-au numărat Viora Magdu, Elena din Ardeal, Victor Onișor,

Silvestru Moldovan, Aurel Ciato, Sextil Pușcariu. Lui Coșbuc i se republică câteva poezii. Ziarul a publicat și multe traduceri.¹⁶

Foaia de Duminecă este suplimentul literar și cultural al ziarului *Dreptatea*, care a apărut săptămînal între 6 ianuarie 1894 – 10 ianuarie 1897. De redactarea acestui supliment, de fapt o publicație periodică aproape autonomă, s-au îngrijit, pe rînd, Valeriu Braniște, George Candrea, Adrian P. Desseanu, *David Voniga* și Aurel Trif. Schimbările relativ numeroase ale redactorilor trebuie puse pe seama împrejurărilor politice. *Foaia de Duminecă* împreună cu *Dreptatea* au avut 16 procese de presă numai în anul 1894.

Săptămînalul se adresa locuitorilor din mediul sătesc, cu intenția de a contribui la educația lor politică, culturală și economică. Organizat pentru a răspunde acestui scop, periodicul avea rubrici variate, scrise la un nivel corespunzător ținuturilor, cu un conținut atractiv, ca și forma în care era prezentat. Cele mai interesante rubrici erau *Întîmplări de peste săptămîină*, o trecere succintă în revistă, uneori chiar o analiză a evenimentelor politice interne. În *Cronica* apar știri din întreaga lume. În rubricile *Despre sănătate și boale*, *Economia*, *Din societăți*, se discuta activitatea diverselor societăți culturale românești din Banat. Găsim scrieri și despre activitatea societăților culturale din *Giula*. În *Foaia de Duminecă* o atenție deosebită era acordată folclorului. În articolul *Literatura populară*, redacția insistă asupra valorii instructiv-educative a folclorului (datini și obiceiuri), afirmînd că adevărata limbă literară aici își are izvorul și că literatura populară trebuie culeasă în forma originală. Gazeta a publicat multă literatură populară. Sub titlul general *Poezii populare din Ardeal* se tipăreau cîntece de cătănie, balade, doine, colinde, ghicitori, anecdote versificate, basme și povești culese. Publică aici I. Pop Reteganu, George Cătană, Laurențiu Ciorbea, C. Giurgescu, Iulian Puteciu, Iulian Tuducescu, I. Roșu, Elena Georgescu. Cei mai mulți dintre acești culegători erau învățători în satele din Banat și din sudul Ardealului.¹⁷

Mai tîrziu colaborează la *Tribuna Poporului* din *Arad* avînd ca redactor pe *Ioan Russu-Șirianu*, cunoscutul chiar și prietenul lui Voniga. Acești ani produc o schimbare în concepția politică a lui Voniga. Devine un aderent al politicii moderate, față de spiritul *Tribunei Poporului* și al lui Russu-Șirianu. Relația dintre ei s-a agravat într-atît, încît în 1899 Voniga a intentat contra lui Russu-Șirianu un proces de presă.¹⁸ (v. Ane-

xe). Înainte de pertractare redactorul *Tribunei Poporului* și-a cerut iertare de la Voniga, așa s-a șters procesul. Relația ascuțită dintre cei doi publiciști și redactori a fost un subiect preferat de presa satirică și umoristică, mai ales de *Vulturul* din Oradea, redactat de *Iustin Ardelean*.¹⁹ (v. Anexe)

Cea mai importantă publicație redactată de David Voniga a fost *Revista Preoților* (1910–1918). Pornirea revistei a avut un erou favorabil. Chiar la început, episcopul *Ioan I. Papp* a salutat această inițiativă, adresînd o scrisoare redactorului, pe care o redăm în întregime:

Nr. 265/909 Prez.

Sfinției Sale Părintelui

DAVID VONIGA, preot rom. ort. în Ghiroc

Ne-a surprins plăcut scrisoarea intrată sub nr. față, prin care suntem puși în cunoștința hotărîrei luate în luna lui August, de către conferința iubitei noastre preoțimi din protopopiatul Timișorii împreună cu preoții din alte protopopiate, de-ași înființa un organ de publicitate propriu sub numirea „Revista Preoților”.

Ne-a surprins plăcut aceasta hotărîre de aceea, pentru că întru executarea ei vedem angajată preoțimea la muncă spirituală pe vastul teren al vieții pastorale, și prin aceasta muncă și la luptă pentru promovarea binelui obștesc, – ceea ce și este misiunea preotului.

De aceea salutînd cu bucurie ideea și hotărîrea de mai sus, îți dăm binecuvîntarea la redactarea „Revistei Preoților” cu adaosul: de a avea totdeauna în vedere cuvintele apostolatului neamurilor, că *armele ostirei noastre*, adică armele cu cari luptă preoții, ca apostoli ai bisericii Domnului, *nu sunt arme trupești, ci arme puternice a lui Dumnezeu* (arma luminei și a învățăturei cu cuvîntul și cu fapta) cu cari se surpă iscodirile minții și toată sumeția ce se ridică contra științei lui Dumnezeu, și se vorbește toată mintea spre ascultarea lui Hristos (II. Corint. X. 4.)

Începînd deci cu *duhul păcii* și al *blîndeței*, cu acest duh să și continuați munca și lupta spirituală, la care v-ați angajat.

Arad, 31 Decembre 1909

Ioan I. Papp
Episcop²⁰

În scurt timp, David Voniga, ca răspuns trimite următoarea scrisoare:

Ilustrații Sale Prea Sfințitului
Domnu Ioan I. Papp, Episcop

Prea Sfințite Domnule Episcop!

Arad

Subsemnații preoți, cari alcătuim Comitetul de redacție al „Revistei Preoților” suntem preaplăcut impresionați de actul Prea Sfinției Voastre, împărtășit noauă la adresa confratelui preot D. Voniga, redactorul revistei.

Întruniți astăzi la sfat, avem un gând și o dorință, de a exprima P. S. Voastre mulțumita noastră sinceră și profundă, pentru bunăvoința ce binevoiți a avea către năzuințele noastre spre bine.

Cuvintele și sfatul P. S. Voastre vor fi noauă talisman într-o săvârșirea muncii grele și într-o purtare a luptei spirituale, la care ne-am angajat.

Ascultând glasul dorinței generale și supunându-ne cu credință poruncii interne, ce ne cheamă la datorință: ne-am angajat la muncă și la luptă pentru ridicarea preoției – și prin aceasta pentru ridicarea Bisericii noastre – la aceea independență morală, de la care, în mare măsură, îi atîrnă autoritatea și valoarea ei în ordinea morală a lumii.

Binecuvîntarea Arhierească a P. S. Voastre, – Binecuvîntarea și ajutorul lui Dumnezeu – împreună cu Duhul cel sfînt al păcii și al sfatului bun, să fie cu noi într-o împlinire cu bun succes a datorințelor noastre, către scopul ce-l urmărim în sensul și pe calea ce ne-am designat-o în program.

După care prezentîndu-ne Prea Sfinției Voastre omagiile noastre de supunere și de adîncă venerațiune.

Semnăm cu umilință:

Timișoara, la 15/28 Ianuarie 1910

Comitetul de redacție al „Revistei Preoților”

Pr. D. VONIGA, preot, prim-redactor.

I. Balta, I. Crainic, I. Gherga, I. Ionescu, N. Michuța, C. Micu, I. Moț, Al. Nica, I. Plovoșin, V. Popovici, I. Popovici, N. Popa, F. Pop, V. Roman, V. Terebenț, I. Țioldan, G. Tocitu, preoți.²¹

În această revistă apar scrieri bisericești, predici, știri, articole literar-culturale, etc. În cei opt ani de existență, în foile revistei, apar foarte multe relatări despre viața culturală și bisericească a românilor din *Giula*. **Simeon Cornea**, paroh în *Bătănia*, un activ colaborator al acestei foi, relatează despre evenimentele legate de bisericile și școlile confesionale românești ale acestei zone.

David Voniga a mai redactat foile timișorene *Controla*, *Tribuna Nouă*, *Banatul*, *Luminătorul și Nădejdea*. A mai colaborat la *Lumina* și *Adăvărul* din Arad.

Preot și scriitor bisericesc

David Voniga în 1900 intră în tagma preoțească

și se stabilește definitiv ca preot în *Giroc* (comitatul Timișului). Despre alegerea sa ca preot în 1899, se relatează în revista timișoreană, *Controla*, astfel: „Sinodul parohial greco-ortodox din Girocul învecinat, prezidat de protopresbiterul tractual dl. Traian Putici, a fost cercetat de aproape 150 de membri, deși era timp de lucru în 29 august a. c. Dintre toți candidații, tînărul cel mai calificat, dl. D. Voniga a întrunit 100 de voturi iar dl. Iancovici din Chepet 43 de voturi. Alegerea a decurs în cea mai exemplară ordine și regulă. Sincere felicitări alesului confrate, iar ghirocenii pot fi mîndri de noul lor paroh căci este un adevărat preot cult, devotat pacinic și iubitoriu de popor. Soțul său dl. preot Trif Petcu, asemenea fiind al poporului, sperăm că credincioșii din Giroc vor fi mulțumiți și cu preoții lor. Ceriul să ajute!”²²

La 25 februarie 1900, David Voniga se căsătorește cu *Ecaterina Vuia din Lipova*.²³ Nașul lui Voniga a fost *David Nicoară*²⁴ proprietar în *Giula*. Un suflu nou și-a pus amprenta pe întreaga viață spirituală a comunei odată cu venirea în Giroc a vrednicului slujitor al altarului, preotul David Voniga, la sfîrșitul secolului trecut. Plin de energie și elan a activat în domeniul spiritual, cultural și educativ. Predicile ținute au încîntat pe toți participanții la slujbele religioase.

Voniga era o fire impulsivă, cu un spirit pururea activ și foarte productiv. Alături de ziaristică și preoție, se dedică scrierii manualelor, volumelor religioase și pastorale. A fost unul dintre cei mai distinși și mai productivi publiciști și scriitori bisericești. El a fost autorul unor lucrări economice, pedagogice, etice, filozofice, estetice și bisericești.

Lucrări tipărite

Aici enumerăm în ordine cronologică operele apărute ale lui D. Voniga. Asupra cîtorva volume o să ne oprim și o să le analizăm. Iată lista volumelor editate:

1. *Expunerea spiritismului*, Arad, 1898, 175 p.
2. *Cuvîntări bisericești pentru Duminici și sărbători*, Timișoara, 1903, 196 p.
3. *Etica creștinească sau referințele morale ale omului*, Timișoara, 1905, 178 p.
4. *Omiletica sau studiul oratoriei bisericești*, Orăștie, 1906, 236 p.
5. *Paraneze. Cuvîntări ocazionale și funebre pentru toate ocaziunile ce abvin în oficiul pastoral al preotului*, Orăștie, 1908, 248 p.
6. *Istorie biblice. Cartea de religie. Manual aprobat*, Arad, 1908, 143 p.; ediția a II-a, Arad, 1910, 125 p.

7. *Despre creșterea religioasă a copiilor*, extras, 1908

8. *Micul catehism. Carte de religie. Manual aprobat*, 1909

9. *Credința și morala creștinească. Manual aprobat*, 1909

10. *Mizerie, boală, crimă și degenerare sau alcoolismul și urmările lui din punct de vedere economic, igienic, moral și național. Conferință pentru combaterea alcoolismului. Orăștie, 1910, 88 p.*

11. *Despre cauzele rezultatului nemulțumitor al catehizării în școli populare. Conferință, Lugoj, 1910*

12. *Presa bisericească. Importanța ei și mijloacele de întreținere. Timișoara, 1926*

13. *Activitatea pastorală a preotului în parohie. 1. Pastorația individuală. 2. Pastorația socială, Arad, 1926, 116 p.*

Voniga a scris manuale de religie pentru școlile primare și secundare. Volumul *Istorie biblice* (Arad, 1908) carte de religie pentru elevii școlilor populare este recenzată de *George Pletoș*, protoiereu, profesor și catihet în Năsăud. Volumul este analizat din punct de vedere biblic, dogmatic și pedagogic:

„I. Din punct de vedere biblic, *Istoriile* sunt într-adevăr biblice, luate fiind din evenimentele istorice revelate în mod pozitiv și cuprinse în Biblia, care conține Cuvîntul cel scris al lui Dumnezeu.

II. Din punct de vedere dogmatic sunt în deplină consonanță atît cu doctrina de credință a bisericii ortodoxe, cît și în deducțiunile morale ce se fac după fieștecă istorioară, în deplină consonanță cu doctrina morală a bisericii.

III. Din punct de vedere pedagogic. 1. A fost un pas nimerit din partea autorului, că în expunere a aplicat treptele formate după următoarele trei momente: propunerea istorioarei, aprofundarea prin întrebări, în cari se exhaustiază conținutul istorioarei; și concluzia etică. 2. La istorioarele luate din T. V. a urmat firul cronologic. La celea din T. N. acest șir autorul îl ține numai pînă la pășirea lui Isus în public (începerea activității publice). De aci ne scoate la lumină persoana Mîntuitorului. Un pas corect acesta, care pune în avantaj lucrarea Dsale față de cîte le avem tipărite de curînd la Mitropolie.

În rezumat ca concluzie: Subscrisul sunt de părerea, ca revăzută din partea autorului, lucrarea *Istorie Biblice* scrisă de preotul D. Voniga, poate fi aprobată și admisă în folosință ca manual la învățămîntul religios în școlile primare, fiindcă sub raportul pedagogic ține cont de rezultatele și de metodele mai nouă ale pedagogiei științifice; e în consonanță cu învățăturile

cuprinse în biblie și în consonanță cu doctrina credinței și a moralei, după cum învață biserica noastră orientală.

Cuvinte bune are și dl profesor Dr. Pipos din Arad.

Cartea se vinde cu 50 fileri, la toate librăriile din țară.”²⁵

Tot în 1908 a văzut lumina tiparului *Cuvîntările ocazionale și funebre pentru toate ocaziunile ce abvin în oficiul pastoral al preotului* scrisă de D. Voniga. Despre această lucrare scrie o recenzie *Teodor Botiș*²⁶, profesorul Institutului teologic din Arad. Printre altele scrie: „*Cuvîntările ocazionale și funebre* compuse de dl preot D. Voniga ca nou product literar al părintelui autor, constitui un stadiu îmbucurător de progres al activității sale literare bisericești, – fiind cele mai multe din ele predate păstoriților săi, – despre modul și zălul, cu care a căutat și știut Sfinția Sa să se folosească de dorul direcătoriei ce i s-a încredințat.

Cuvîntările conțin o mulțime de învățături, sfaturi, muștrări și îndemnuri morale, toate potrivite împrejurărilor, ocaziunilor și gradului de pricepere al ascultărilor. În predarea adevărilor de credință autorul își dă toată silința și izbutește a afla modul de desfășurare în direcțiune practică, nebatînduse întru nimica de doctrina bisericii ortodoxe.

Folosul practic, ce aduce publicarea astor-fel de cuvîntări literaturii noastre bisericești, nu se poate îndeajuns accentua, luîndu-se în considerare, că a compune predici ocazionale bune, potrivite scopului și împrejurărilor – nu e lucru ușor, și că în cele mai multe cazuri, la o lucrare independentă și proprie în aceasta direcțiune de importanță a activității pastorale, îi lipsește timpul fizic recerut. Știut este apoi, că ocaziunile și evenimentele extraordinare – ce abvin în viața creștinului, și de la cari nicicînd n-ar trebui să lipsească cuvîntul părintesc, – sunt cele mai binevenite și potrivite momente pentru a putea influența cu succes asupra minții și a inimei împetrite a ascultătorilor, a-i îmbărbăta și a-i muștra, a-i îmbucura și mîngîia, și a-i întoarce de la căile păcatului și limanul mîntuirii.

Întrunind cuvintele părintelui D. Voniga laudabile calități, materiale și formale, fiind scrise într-o limbă clară și plăcută, observînd unde numai se poate și dispozițiunea necesară omiletică, opul se recomandă pe sine, în atențiunea binevoitoare a onoratei noastre preoțimi, ca un îndreptar folositor întru împlinirea ca bun rezultat a misiunii sale învățătoriale, spre mîntuirea credincioșilor și spre mărirea lui Dumnezeu.”²⁷

David Voniga în 1926, la Timișoara, a publicat volumul *Presa bisericească. Importanța ei și mijloacele de întreținere*. Autorul, care a activat mai bine de trei decenii pe tărâm ziaristic, argumentează și documentează importanța presei.

„Presa fiind astăzi una dintre cele mai considerabile puteri, prin cari se îndrumă și se regulează viața publică, sub orice raport de manifestare și de interese vitale, – presa, – ca mijloc de mediație spirituală și de propagandă culturală, ca creatoare a unității spirituale, a comuniunii cugetului și a opiniei publice: – fiind cel mai puternic factor al tuturor nuanțelor de luptă și de activitate publică, de inițiativă, de progres și de izbândă: trebuie că și Biserica, ca instituție culturală, cu probleme și cu misiune îndrumătoare, conducătoare și decizatoare în viața creștinilor – să-i atribuie rolul și importanța cuvenită și s-o aprecieze după puterea, după efectele și după valoarea ce o reprezintă în evoluția culturală a spiritului și în năzuințele acestuia către desăvârșire.”²⁸

Tot în 1926 a publicat D. Voniga volumul *Activitatea pastorală a preotului în parohie*. La acesta a scris o prefață profesorul dr. Aurel Crăciunescu din Sibiu, adresându-se astfel autorului:

„Prea Onorate Părinte!

Am cetit lucrarea cu mare plăcere.

E scrisă de un om cu praxă bună, îndelungată și conștiințioasă.

La compunerea studiului ai avut în vedere toate momentele ce pot abveni în parohie și oficiul parochial al preotului, referindu-te atât la viața religioasă internă cât și la cea externă, precum și la toate momentele din viața socială și culturală a păstoriților.

Partea practică a păstoriei e tratată foarte bine și cu mare pricepere.

Oricare preot – mai ales cei tineri – o va ceti cu plăcere și-și va câștiga din ea cunoștințe frumoase și bune, și mai ales va afla o direcțiune bună în activitatea sa parochială.

Pe baza studiului acestei cărți, va putea lucra corect și bine, fără a rătăci – sau mai bine zis – fără a face experiență tristă și dureroasă în dăuna sa și eventual în dauna parohiei.

Cartea, pe lângă că face preotului bune servicii, umple un gol simțit în literatura teologică.

Sibiu, la 24 Febr. 1924

Te salut cu stimă și cu drag,
Prof. Dr. A. Crăciunescu”²⁹

Lucrări inedite

1. *Demascarea spiritismului*.

2. *Sărbători păgânești*.

Despre pregătirea acestei scrieri se relatează în 1902 în revista *Familia* în felul următor: „*DL. David Voniga*, preot în Giroc, comitatul Timiș, studiind poporul, a scris o lucrare intitulată *Sărbători păgânești*. Spre a-și completa opul, face următorul apel la fruntașii poporului nostru. „Nici un popor nu are atîta sodom de sărbători păgânești, sau cum li se zice sărbători băbești, atîtea zile de primejdie, atîtea seri rele, ca țărănul nostru. Drept aceasta, onorați colaboratori sunt rugați să binevoiască a răspunde pe larg și la înțeles – la următoarele: 1. Are poporul din acelea părți (Arădene, Bănățene, Bihorene, Ardelene, etc) așa numite „Sărbători băbești”, „zile de primejdie”, etc. adecă sărbători apucate din bătrîni, neregăsite și neregăsite de biserică, ci ținute numai de popor? 2. Cum se numesc? Cînd și cum le serbează, cu abținerea de la lucru numai, ori și cu alte obiceiuri specifice? 3. Ce fac bărbații și ce fac femeile în astfel de sărbători păgânești? (Trîndăvesc, se pun la sfat de clevertiri, ori că umblă și la birturi?) 4. Ce știu despre originea acestor serbări și ce credință au despre însemnătatea lor? 5. Observă-se la popor efectul acestor sărbători păgânești și credințe deșerte în slăbirea credinței creștinești manifestată prin oarecare indeferentism religios, prin necinstirea bisericei, a așezămîntului ei și duminicilor și sărbătorilor creștinești? 6. Ce urmă păgubitoare se poate observa că au aceste sărbători și credințe păgîne din punct de vedere moral și etic? (păcate născute din trîndăvie și pagube avute în urma neglijării lucrurilor economice?) 7. Sprijinite sunt acestea și de către cei chemați a le combate și stîrpi? Dacă nu, făcutu-sa vre-o încercare de a deștepta poporul din aceasta rătăcire și cu ce rezultat?”³⁰

3. *Cunoștințe din economia națională*.

4. *Predica de pe munte*. Cuvîntări, predici.

5. *Religia, morala și cultura*.

6. *Rugăciunea Domnească*.

7. *Vîrsta ca impediment la alegerea în episcopat*.

Coroana activității sale literare sînt cele două opere în manuscris:

8. *Galeria scriitorilor bisericești* cuprinzînd viața și activitatea scriitorilor din veacul al XV-lea pînă în anii 1930.

9. *Enciclopedia biblică, bisericească și teologică*, proiectată în 3-4 volume cuprinzînd 25.000 de

articole din întreg domeniul cultelor, al științelor biblice, teologice și al vieții bisericești, unica operă de acest gen din literatura de specialitate.

David Voniga inițiator a mai multor acțiuni național-culturale în comuna Giroc

De numele lui David Voniga se leagă multe inițiative și realizări din Giroc. Activitatea sa nu s-a mărginit numai la slujirea bisericii și a vieții spirituale, ci a avut un vast domeniu, mai ales cel cultural-educativ și cel social. În primul rând s-a îngrijit de *restaurarea bisericii* care s-a început în 1927, de procurarea clopotelor, de picturile din interior.

După moartea lui *Aurel Vlaicu*, petrecută în 1914, David Voniga inițiază ridicarea monumentului închinat în memoria aviatorului român. În România acesta a fost primul monument Vlaicu.

Preotul din Giroc a fost un animator al vieții culturale din comună, impulsivând activitatea corală și a fanfarei.

Datorită strânselor legături cu autoritățile locale a reușit, în 1922, să obțină o clădire pentru demolare, iar din materialul dobândit s-a putut ridica *Casa Națională*, unde pe urmă s-au desfășurat toate activitățile culturale, având o sală de lectură și bibliotecă, iar pe lângă sala de spectacole era o cameră pentru repetițiile de cor și fanfară.

În volumul său intitulat *Activitatea pastorală a preotului în parohie* apărut la Arad în 1926, Voniga descrie pe larg scopul și menirea caselor culturale (naționale):

„Ideia înființării caselor culturale, numite și case naționale, s-a născut din tendința de a răspunde necesității spiritului și simțămintului de asociabilitate a poporului, prin ridicarea localelor potrivite pentru convenirile lui sociale, în timp de repaus și în zile de sărbători. Iar scopul acestor case naționale este a scoate poporul din localurile infecte a cârciumilor, unde în lipsă de alt local potrivit, își caută țărănul întâlnire și asocierea cu semenii săi.

Sentimentul de asociabilitate a poporului, care-l face să caute contact cu semenii săi a fost și este o cauză capitală a alcoolismului, fiindcă locul unde acest sentiment își găsește satisfacție, adică locul de convenire și de contact social al țărănilor, din nefericire a fost și este și astăzi în cele mai multe locuri – birtul.

Dar acest sentiment frumos și natural de asociabilitate nu-l putem uicide în om, ci trebuie să i se dea altă direcție, mai corectă și mai să-

nătoasă. Și din tendința celor chemați a conduce poporul la mântuire, s-a născut apoi și ideia înființării *Caselor Naționale*, ca locuri potrivite a corespunde sentimentului de asociabilitate și de plăcere a fi în societatea semenilor.

Casele culturale sunt proprietatea tuturor credincioșilor din parohie, adică a Comunei Bisericești și deci dreptul de proprietate, de dispunere precum și datoria de a le îngriji și a le conduce îi revine comunei bisericești, și în acest sens are să se reguleze. Ca să-și poată apoi Comuna Bisericească să-și exerciteze drepturile, și ca să poată răspunde datoriilor către proprietatea sa, are să se organizeze și să-și aleagă organele sale prin cari va putea traduce în pracsă, adică va putea realiza planurile sale rezolvînd toate agende ce se vor naște din acest raport de drept și de datorie.

Va trebui deci, ca Comuna Bisericească, adică totalitatea credincioșilor din parohie să se organizeze într-o mare societate culturală cu denumirea *Societatea Culturală a credincioșilor din parohia (Sfântul Dimitrie) din comuna Giroc*. Iar casa culturală va fi proprietatea acestei societăți, a cărei membru vor fi toți credincioșii de la 12 ani în sus fără deosebire de sex.

În organizarea acestor societăți culturale preotul trebuie necondiționat să fie în frunte. Fiind aceasta o chestiune de interes cultural, în cadrul ei își va putea apoi desfășura cea mai frumoasă și mai rodnică activitate pastorală.

Se vor atrage în organizația acestor societăți toți bărbații de valoare morală și cu inimă pentru activitatea și pentru misiunea culturală a societății.

Președintele natural va fi preotul. Prezidenții de onoare ori viceprezidenții vor fi învățătorii și primarii comunei, cari atît prin zălul cît și prin autoritatea lor morală, vor putea desfășura cu succes problemele societății și vor putea conduce instituția caselor culturale în comunele noastre de la țară.

Casele naționale fiind așezăminte culturale problemele lor se pot rezuma în următoarele:

1. Să fie loc de întâlnire socială a credincioșilor în zile de repaus, spre satisfacerea sentimentelor de asociabilitate.

2. Casele naționale vor avea biblioteca lor particulară, cu sală de lectură, unde membrilor li se vor pune la dispoziție cărți, reviste și ziare bune a-și îmbogăți cunoștințele folositoare și a se întări în viața morală.

3. Vor avea o sală pentru petreceri cu o scenă pentru concerte, reprezentații și conferințe.

Băuturile spirituoase și jocurile în cărți sunt absolut escluse din casele naționale.

4. Conducerea societății ori a caselor cultura-

le va organiza din cînd în cînd, la sărbători mai mari, cîte un concert, cu declamații, cu teatru și cu vreo conferință pentru edificarea culturală și morală și pentru creația sufletească a membrilor.

5. În serile de iarnă, preoții și învățătorii, vor deschide seria conferințelor populare cu subiecte din regimul vieții economice și culturale a poporului.

6. Societatea va organiza la caz de trebuință și adunări publice în scopul vreunei propagande pentru vreo idee ori pentru combaterea unor rătăcirii, a vreunui pericol, ori a vițiilor publice, prin care s-ar periclita interesele vieții morale, religioase și economice ale credincioșilor.

7. Societatea va lua parte în corpore la serviciile liturgice și la toate manifestările publice ale vieții religioase.

8. În cadrele acestor societăți, și sub scutul Caselor Naționale, se vor organiza tot felul de cercuri și societăți *caritative și umanitare*, de cari am vorbit în articolul Corporațiuni, Societăți și Reuniuni.

Astfel organizate și astfel conduse, casele naționale vor corespunde perfect scopului și misiunii ce o au și vor produce cu prisosință roduri de hrană sufletească și de întărire morală, economică și națională. Iar preotul va avea mîngîierea, că și-a făcut datoria și va avea mîndria a se desfăta de succesele activității sale pastorale.”³¹

Precum vedem, David Voniga, în volumul său prezintă ca *model Casa Națională din Giroc*. E un loc unde se concentrează viața culturală și bisericească a sătenilor.

Tot din inițiativa lui D. Voniga, în 1927, în curtea bisericii din Giroc, s-a ridicat *Monumentul Eroilor căzuți în primul război mondial*.

David Voniga participă la toate manifestările culturale și artistice din comună, aflîndu-se mereu printre săteni, ca un adevărat duhovnic și misionar. S-a stins din viață în 8 iulie 1933. A fost înmormîntat în cimitirul din Giroc. În orașul său natal, Giula, revista maghiară *Békés*, (1933, nr. 54, 13 iulie) relatează despre moartea sa și îi schițează portretul. (v. Anexe).

Profet nu poți să fii în patria ta. Această zicală e mereu actuală. David Voniga nu a putut deveni preot în orașul Giula sau împrejurimi, a trebuit să plece în alt comitat, ajungînd la Giroc. Aici a fost iubit și respectat de sătenii pe care i-a păstorit timp de 33 de ani.

David Voniga, aproape o jumătate de secol a militat pentru propășirea bisericească și culturală a românilor din Banat și Crișana, lăsînd

urme adînci pe multiple planuri. Activitatea sa a contribuit la dezvoltarea culturală și spirituală a românilor din aceste ținuturi, merită să fie cunoscută și de generațiile viitoare.

ANEXE

1

Tinerimea română din *Giula* și jur la 4 august a.c., în sala de la ospătăria „Korona” în favorul școalelor române din loc, va aranja un concert împreună cu joc, cu următoarea programă: 1) *Cuvînt de deschidere* de Alexandru Popovici cler. de an. III-lea. 2) *Trecui valea* de I. Mureșian executat de corul vocal. 3) *Serenada* de Marschner cor bărb. 4) *Iluzia, ca contrariul fericirii în viața conjugală* de D. Voniga cler. an III-lea. 5) *O rugăciune* duet de Constantin Chiricescu, executată de dnii Ioan Ionescu și Alexandru Popovici. 6) *Hora Sinai* executată de corul vocal. 7) *Călăul* poezie de I. Vulcan, decl. De Alexandru Popovici, conducătorul corului. 8) *Din șezătoare* de I. Vidu, executat de corul vocal.

[*Biserica și Școala*, 1889, nr. 29.]

2

Serată literară la Giula

Societatea de lectură română din Giula-germană a dat acolo, la 7 ianuarie, cu concursul comitetului parochial, o serată literară urmată de dans. Programa seratei a fost următoarea: Cuvînt de deschidere, rostit de *preotul Biberea*; Hodja Murad Pașa, de V. Alecsandri, declamată de dl D. Voniga; Însemnătatea și folosul societăților de lectură, scrisă și cetită de *Iosif Ivan*; Fragment din istoria românilor, de D. Voniga, care a pronunțat și cuvîntul final.

[*Familia*, 1894, nr. 2.]

3

Minune

În 1894 s-a luat inițiativa unei colecte pentru ridicarea unei cruci pe mormîntul eroului nostru național *Avram Iancu*. Cînd s-a colectat o anumită sumă spre acest scop, atotîntelepiciunea ministerială a oprit prin ordin colectarea și a dispus confiscarea sumei adunate. De atunci autoritățile politice au început a lua de-a rîndul și de pretutindenea pe colectanți în proces de a-i pedepsi aspru. – Așa dl. D. Voniga încă a fost tras la răspundere pentru acest fapt comis între românii din *Giula*, de la cari a și încasat o anumită sumă, dar care, din precauțiune, oprindu-se în restimp colecta prin ordin ministerial, banii încasați nu i-a trimis destinațiunei lor, ci i-a reținut cu scopul de a-i restitui contribuțiilor. Punctul căpitan de poliție însă a confiscat suma,

iar pe dl Voniga l-a pus în perspectiva unei pedepse. Și când la adevărat, minunea minunilor! Se ivește un corb alb și căpitanul Dr. Br. Drechel a absolvat pe Voniga de sub greutatea pedepsei. Acest căpitan e mai prudent și mai nobil decât denunciatorul și reflectantul la prescură românească din Giula. Ce vor zice acum zdrențele de fițuice din Arad, Ciaba, Budapesta și de pretutindeni, cari au înfățișat atunci pe Voniga în coloanele lor ca defrandant, mișel, etc. dacă dl Voniga le va răspunde că ele sînt murdare și cei ce le... drec sînt nemernici? căci a le trage la răspundere pentru calumnie înseamnă a sta de vorbă cu nebunii.

Giulanul

[Dreptatea, 1896, nr. 74.]

4

Despărțire

– de anul 1896 –

O clipă... și-apoi oara din urmă se vestește:

Că anul de acuma viața și-a curmat,

Spre vecinica uitare, în adîncul întunec –

În sînul ce închide prezentul, a intrat.

În ceasul cel din urmă, în clipa despărțirii

Deplînge-te-vom oare regente muribund?

Ori plini de bucurie salta-vom în plăcere,

Căci crudele destine, cu tine mi s-ascund?

De plîns, compătimire, un fiu așa nemernic,

Născut din vechiul „Cronar”, să fie el regent

Destinelor, – nu-i vrednic, căci crud a fost domnia-i-

Românul fatal sub lungul său prezent.

De-ar bate oare iute, trecutu-i să le-nghitem,

Cu inimă senină pe cel nou să-l primim

Și-n piept cu dulci speranțe: ferice ca să-i zicem

Sub lungă lui domnie, de rău scutiți să fim.

Dar stai pe-o clipă-n cale!... ne spune ce vei zice

Stăpîn al sorții noastre, cînd tu vei fi întreat

De cel ce treaz veghiază a timpurilor cursuri:

De soarta României cît tu o ai regnat?

Furtuni risipitoare lăsat-ai să domnească –

Și-n cruda lor turbare tu nu ne-ai apărut!

Ia spune ce vei zice cînd fi vei așa aspru

De-un neam nobil de astăzi – tu mîine judecat?

Dar oara e aproape!... de-ar bate cît mai iute,

Trecutul să te-nghită, uitării să fii dat!

Românul nu te plînge, ci-și plînge cruda soarte

Ce tu fără de milă, nedrept i-o ai acreat!

David Voniga

[Dreptatea, 1897, nr. 1.]

5

La Paști

Întunericul de iarnă,

Ce ședea pe sub alb vestmînt

În ascuns, – de o lumină

A perit de pe pămînt,

De lumina ce lucește

Așa suav și luminat –

De-un soare ce prea mărește,

Pe Christos c-a înviat!

Bietul codru ce înșiră

Veveri multe cu-așa fală,

Coroana iar și-o ridică

Fruza-i înverzește iară,

Pîrîuașul își resună

Tainicul său murmurat

Și în taină preamărește

Pe Christos c-a înviat!

Iar cea luncă verde-ntinsă,

Și cel plai dezmiardător,

Ce e plin de parfum ducle,

Și e plin de multe flori.

Azi se bucură-mpreună

Și preamăresc neîncetat

Pe cerescul lor părinte

Pe Christos c-a înviat!

Printre trufele-ndesate

Printre ramurile coapte,

Numai vîjîie-nturbare

Rece vînt de miazănoapte;

Ci în lina lui suflare

Un zefir astîmpărat –

Și el tainic preamărește

Pe Christos c-a înviat!

Negura ce-ascunde raze,

Din văzduh a dispărut,

Bolta ceriului surîde:

Trist ce-a fost că a trecut

Iar! – Christoase preamărite

Sufletul meu ne-ncetat

Bucura-se-va de Tine

Pentru c-ai înviat!

David Voniga

[Dreptatea, 1897, nr. 81.]

6

Interwiev

(Făcut de d-nul Hilarion Scriba, archipășăresc raportor al „Vulturului”)

La dnii I. Russu-Șirianu și D. Voniga

Eu: Noroc bun! Bine că vă aflu împreună, că și așa aveam de a face cu ambii.

Russu: Bună ziua frate Hilarioane! Dar ce vînt te-a mai adus pe la noi?

Eu: Hm, frate Ioane am venit să văd ce brînză te-a legat de fratele Voniga?

Voniga: Stricată.

Russu: Taci din gură, tu ... figură!

Voniga: Pardon de iertare, domnule monsieur, nu mă ofensa atît de vătămător în prezența de față a d-nului ziarist de jurnale!

Eu: Nu faceți gură, ci mai bine răspundeți la întrebările mele!

Voniga: Ei bine, mă rog, dar vezi, d-nul Russu își iartă a permite față de vis-avis-ul meu personal o mulțime de prea multe ofense vătămătore...

Russu: Iară-ți umblă fleaura?

Voniga: No, auzi, mă rog!

Eu: Hu, mîinînce-vă filoxera, că bine vă înțelegeți!

Voniga: Că, mă rog de pardonata iertare, nici nu e posibilitate să te înțelegi cu...

Russu: Voniga.

Eu: Ia, începe, frate Ioane, pe scurt, istoricul cu venirea lui Voniga la *Tribuna Poporului*, apoi continuă cu activitatea lui pe terenul ziaristic și încheie cu istoricul divorțării sale de la *Tribuna Poporului*.

Russu: Prea bucuros.

Voniga: dar să nu mințеști.

Russu: Cuvinte parlamentare berechet, dintr-o glavă de poet.

Voniga: Nu ți-e rușine?

Russu: Ba da – de tine.

Eu: Lăsați fleacurile. Începe frate Ioane!

Russu: Nu de mult acest teolog absolut...

Voniga: Mă rog, nu teolog, fără ziarist.

Russu: Adecă, pardon, ziarist.

Voniga: Pfui, stîlcite-ar să te stîlcească; lasă d-nule Hilarione, să-ți istorisesc eu împlinirea cu legătura legămîntului nostru de la *Tribuna Poporului*, că eu barem îs mis poet versariu, și-ți pot enara vorbind în vers de poezie, pînă cînd d-nul Russu e numai un treancă-fleancă de bărbat detrăgător de leafa mea platnică lunară din motive neîndestulătoare cu ținuta mea poliglotă-rațională...

Russu: Ce, mă tutule? Doară vrei să zici politică-națională și o schimbași cu poliglotă-rațională?

Voniga: Pardon de iertare, dar era aceasta expresiune cuvîntală din partea mea personală, un fel de linsus lapte.

Russu: Ce, mă, doară... lapsus linguae?

Voniga: Pardon de iertare, dar chiar așa era să zic și eu, numai că limba asta grecească o mai întortoacă omul cîteodată.

Russu: Să vede că n-ai umblat, decît numai de

la Giula la Arad și de la Arad la „Cimișoară” tot cu trenul de povară.

Voniga: Dar d-ta? De la Șirîie la Orăștie și de la Sibii la podgorii.

Russu: Hoho! Eu am fost și la Brussela.

Voniga: Da, peste Mureș la Schela.

Eu: Domnilor! Acum vă mai spun odată, că eu n-am nici o lipsă de fleacuri. Eu am venit la d-voastră, ca să știu motivele divorțului d-voastră literar. Începe, frate Davide, d-tale dau înaintate, ca unui poet mai de etate.

Voniga:

Eu stăteam la masă-n *Giula*

Și-ndopam din gros păsula;

Apoi îmi luai căciula,

Îmi aprinsei iute lula,

Îmi pusei la gît năframă:

Cînd... top! Iată-o telegramă:

Domnule poet vestit,

Ne-am gîndit și răsîndit

Ca să-ți facem un ofert,

Nu doar de vrîm gomboț fert,

Fără ca să vii la noi,

În liniște, fără toi,

Și să prinzi pana în mînă

De cinci ori pe săptămîină

Și să scrii la poezii,

Proză și alte prostii.

Drept răsplată-ți dăm o leafă

De-ți dai sufletul prin ceafă.

Vei mîncă ceva product

Cu apă din apăduct

Și te vom asigura

Căci întocmai ca Brînda

Vei fi iute îngrășat,

Chiar bun la tîrg de mînat.

Deci pune-te cam diseară

Pe trenul cel de povară.

Aștept cu dor pe giulanu,

Eu:

Ioan Russu Șirinau.”

Russu:

Măi! Tu mințеști ca un cîne,

Bată-te ziua de mîne!

Voniga:

Dacă mințesc, îți spun, zău,

Sînt plagiatorul tău.

Russu:

Eu, cînd minciuni am grăit,

Din „Vultur” le-am însușit.

Eu: Apoi, apoi, frate Vonigă, mai de parte.

Voniga:

Și venii cu mare drag

La „Tribuna” din Arad,

Chiar ca șapte boi lucram,

Deși eu unul eram.

Și cînd colo, ce să vezi

Domnule, te rog să-mi crezi.

Domnul Russu îmi zicea

Ca să scriu așa și-așa

Ca să scriu ceva cuminte

Dacă vreau să mînc plăcinte...

Eu: Și la cari rubrice-ai scris?

Voniga: La multe, e nedescris.

Eu: Aveai cronică și fond?

Russu: Pe anunțuri puneam pond.

Eu: Mai departe D. Vonigă!

Voniga: Apoi să vezi la intrigă:

Ca să nu fiu tare gras,

Russu leafa mi-a detras.

Eu: Dar ce leafă ai avut?

Voniga: Sîmbăta curechiu umplut.

Eu: Apoi, apoi, mai departe!

Russu: El mințește fără carte.

Voniga:

Și-n urmă m-a dat afară,

Făcîndu-mă de ocară;

Fără vrun biet gologan

Flămînzeam ca un țigan,

Pînă cînd un avocat,

Német – „Neamțu” botezat,

M-a luat de scrietor

Ca să-i fac foc în cuptor.

Iar eu acum desperat

De loc am acționat

Tribuna Poporului

Pentru plata lucrului

Ce-am isprăvit cît am fost

Jurnalist la al meu post.

Russu:

Cît ai fost la al tău post,

Erai omul cel mai prost.

Eu: oameni buni, împăcați-vă, băgas-ar colera-n voi, și nu mai umblați pe la judecătorie, că numai de rîs și de batjocură o să fiți. Tu, frate Ioane, îi dă leafa cuvenită, că vezi bine, cîtă min-te are poetul nostru, e în stare a împrorocua o foaie românească și a cere intervenția străinilor în afacerile noastre private.

Russu: Leafa d-sale încă nu e gata, acum am comandat-o numai.

Eu: De unde?

Russu: de la un renumit ștrengar.

Voniga: Ah! Impertinență! La duel!

Eu: oameni buni, dar ce vreți?...

Voniga: m-a vătămat de tot ofensiv, și o astfel de ofensă vătămatoare pretinde sînge și carne. Să mă taie chiar el pe mine și nu-mi pasă...

Russu: Eu nu-s măcelar.

Voniga: Să mă taie chiar în bucăți și totuși eu am fost, sînt și voi fi Voniga. La duel!

Russu: Bine, bucuros, primesc, dar să știi, că eu te dărbănesc cu desăvîrșire. Alege: să te împușc cu revolverul, ori să te tai cu sabia?

Voniga: Din două una: ori să mă împuști cu sabia, ori să mă tai cu revolverul.

Eu și Russu: Hahahaha!

Voniga (desperat iese pe ușă): Aștept secundanții pe dimineață la 8 oare în cancelaria d-nului avocat Német, dar punct la 8 oare să fie acolo, căci eu dimineața la 5 plec deja cu „tablașul” la Giula.

Russu: Mă, că ăsta-i nebun.

Eu: Ca toți poeții.

Russu: Atunci hai să prindem și noi mîna cu el.

Eu: Servus! Mă grăbesc.

Russu: Unde?

Eu: La Brașov. Am să interwiez pe Moș-Glodariu într-o chestie limbistică.

Russu: Drum bun!

Eu: Adieu!

[*Vulturul*, 1898, nr. 8–9.]

7

Procesul de presă

Intentat de Dl. D. *Voniga* Dlui *Russu-Șirianu*, redactorul *Tribunei Poporului* din Arad, era să se pertracteze în 17 în Oradea-mare; însă înainte de pertractare, scriu unele foi, acusatul *Russu* s-a rugat de iertare și *Voniga* a retras pîra și prin aceasta s-a sfîrșit procesul.

[*Controla*, 1899, nr. 36, 21 mai]

8

Halálozás

Vonyiga Dávid, gyiroki gör. kel. lelkész folyó hó 9-én hosszas és súlyos betegség után 65 éves korában meghalt. Vonyiga Dávid, Vonyiga Illés jómódú földművesnek fia, *Gyulán* született, itt végezte el a polgári iskolát, magyar középiskolában tett érettségi vizsgát és a '90-es évek elején a vármegyénél írnokként működött. Rövidesen teológusnak iratkozott be és román írói pályára lépett, erősen hódolva akkoriban a dako-román eszméknek. Megnősülése után gör. kel. pap lett a temesmegyei Gyirok kisközségben. Nagy képzettségű egyén volt és csodálatos, hogy amikor községe és vele az egész Bánság román uralom alá jutott, sem egyházi sem politikai téren nem érvényesült. Aminek oka és magyarázata, hogy nem hódolt be az új rezsimnek és egykori túlzó eszméit feladta, amit román politikai körökben rovására is írtak. Irodalmi tehetségét a román megszállás után csak tudományos téren érvényesítette. Halálát özvegyén és két fián kívül Gyulán lakó testvérei s rokonsága fájlagják, közöttük nővérének fia, *Kohán György*, szép-tehetségű gyulai festő is.

[*Békés*, 1933, 54.sz., július 13.]

NOTE

1. *Biserica și Școala*, 1889, nr. 29.
2. **Roman Ciorogariu** (1852, Pecica - 1936, Oradea). Școala primară o termină la Pecica, iar cea secundară la Arad, Pojon și Hódmezővásárhely, unde și-a luat bacalaureatul. Studii teologice a făcut la Arad (1877), universitare la Lipsca și Bonn (1879). Din 1879 a intrat în serviciul Consistoriului din Arad, îndeplinind funcția de cancelarist și arhivar pînă în 1880, cînd a fost numit profesor la Institutul teologic din Arad. Între 1900–1917 conduce revista „*Biserica și Școala*”. În toamna anului 1917 devine vicar episcopesc la Oradea, din 1920 e episcop al Orăzii, funcție pe care o îndeplinește pînă la decedarea sa. A depus stăruințe pentru înființarea Academiei teologice din Oradea. A colaborat la mai multe reviste de aici și a publicat mai multe volume istorice, religioase etc.
3. *Aradul în lupta pentru eliberarea socială și națională. Documente*. Vol. II. Arad, 1980, p. 102.
4. *Foaia Poporului*, 1894, nr. 28.
5. *Dreptatea*, 1896, nr. 74.
6. **Ioan Russu Șirianu** (1864, Șiria – 1909, București), ziarist și scriitor. Era dintr-o familie de meseriași; mama sa a fost sora lui Ioan Slavici. A colaborat la București, la ziarele *Românul* și *Voința Națională*, 1884–1889; la Sibiu, la *Tribuna* 1881–1896 și *Foaia Poporului* (fondator, 1893). Din 1897, la Arad, a condus *Tribuna Poporului* pînă în 1908, cînd a trecut din nou în Regat. Promotor al activismului parlamentar. A fost deputat de Chișineu-Criș în parlamentul maghiar, 1905–1906.
7. *Biserica și Școala*, 1893, nr. 29.
8. *Ibidem.*, 1893, nr. 37.
9. Eugen Glück, *Gazeta Economului (O inițiativă redacțională românească)*, NOI, 12 februarie 1993, p. 15.
10. *Ibidem.*
11. **Ioan Popovici-Desseanu** (1831–1892). S-a născut în Bichiș. A studiat dreptul la Universitatea din Budapesta. S-a remarcat prin lupta națională pe care a desfășurat-o în părțile Aradului, fiind ales deputat în dietă în 1861 ca reprezentant al cercului Radna, care l-a reales și în anii 1868 și 1874. A activat intens pentru organizarea Partidului Național Român din Arad. A sprijinit activitatea Consistoriului din Arad, îndeplinind atribuții de inspector școlar, avocat al acestui for și membru în diferite comitete sinodale. A acționat pentru promovarea culturii românești din această zonă. *Asociația națională din Arad* a avut în el unul dintre conducătorii săi. Om de inițiativă, a propus înființarea unui institut de învățămînt superior în Arad și a unor gimnazii românești.
12. E. Glück, *Ibidem.*
13. Maria Berényi, *David Voniga, fondatorul revistei „Lumina” din Giula*, Lumina '95, Giula, p. 7–13.
14. **Valeriu Braniște** (1869–1928), politician, istoric și publicist. În 1887 se înscrie la Facultatea de filosofie din Budapesta, unde își ia doctoratul în filosofie cu teza despre Andrei Mureșianu. Între 1891–1893 funcționează ca profesor la Brașov. Din 1893 este director al ziarului *Tribuna* din Sibiu. A condus *Dreptatea* din Timișoara (1894–1895), iar la Cernăuț ziarul *Patria*. În 1900 se stabilește la Lugoj și scoate ziarul *Drapelul*. A avut 24 procese pentru activitatea politică. În 1918 a fost întemnițat la Seghedin sub acuzația de trădare și spionaj în favoarea armatei române. După unire face parte din Consiliul Dirigent. Membru de onoare al Academiei Române și unul dintre ctitorii Universității din Cluj. A lăsat o operă bogată. A murit la Lugoj în 1928.
15. **Adrian P. Desseanu** (1869–1928), fiul lui Ioan Popovici-Desseanu s-a născut la Arad. După terminarea școlilor secundare își continuă studiile la Cernăuți. Împreună cu V. Braniște lucrează la ziarul de aici, la *Patria*. În 1899 a trecut granița Bucovinei și s-a stabilit la București, unde a lucrat în redacția revistei *Floarea albastră* a lui Nicolae Iorga. Nu peste mult s-a reîntors la Arad și a ocupat postul de referent ajutător în senatul episcopesc. În 1900 se căsătorește cu *Ana Popovici*, fiica fostului notar Gh. Popovici din Chitighaz. În anul 1902 este hirotonit întru presbiter și ales preot în *Jaca*. În 1909 e ales protopop al Vașcăului, în care calitate a funcționat cu vrednicie pînă la moarte.
16. *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, Ed. II-a, București, 2002, p. 313.
17. *Ibidem.*, p. 372.
18. *Controla*, 1899, nr. 36.
19. *Vulturul*, 1898, nr. 8-9.
20. *Revista Preoților*, 1910, nr. 2., 12/25 ianuarie.
21. *Ibidem.*, 1910, nr. 3.
22. *Controla*, 31 august 1899, p. 2.
23. *Foaia Poporului*, 1900, nr. 9.
24. **David Nicoară** născut în 1832 la Giula (frate cu Moise Nicoară) după absolvirea studiilor e jurasor comitatens în Arad, apoi notar comunal în Misia și Radna. În 1861 e vîcenotar la comitatul Aradului, din 1867 e ales protopretore în cercul Aletei. Din 1882 e asesor referent al consistoriului din Arad în care calitate a funcționat pînă la sfîrșitul vieții sale din 1890. În 1861 a fost unul dintre inițiatorii „*Asociației naționale pentru cultura poporului român din Arad*”. La 21 mai 1848, reprezentanții românilor ortodocși din Ungaria adunați la Pesta, au înaintat un memoriu guvernului în care au cerut independența bisericii române. Memoriul a fost semnat de 40 reprezentanți în frunte cu Emanuil Gojdu, printre ei a fost și David Nicoară. A luat parte activă în afacerile bisericești și școlare, ca deputat în sinodul eparhial și în congresul național bisericesc.
25. *Țara Noastră*, 1908, nr. 37, p. 301.
26. **Teodor Botiș**, doctor în teologie, istoric și publicist, profesor și rector la Institutul teologic din Arad. A fost redactor al ziarului „*Românul*” condus de Vasile Goldiș. A publicat mai multe volume istorice. Moare în 1940 la Arad.
27. *Plugarul român*, 1908, nr. 22.
28. David Voniga, *Presa bisericească. Importanța ei mijloacele de întreținere*, Timișoara, 1926, p. 26.
29. David Voniga, *Activitatea pastorală a preotului în parohie*, Arad, 1926, p. 3.
30. *Familia*, 1902, nr. 31.
31. David Voniga, *Activitatea pastorală a preotului în parohie*, Arad, 1926, p. 108–112.

Participanți la serbarea comemorativă

Familia Voniga la serbarea comemorativă

Alocațiune rostită cu ocazia serbării comemorative „70 de ani de la moartea lui David Voniga” organizată de Comunitatea Cercetătorilor și Creatorilor Români din Ungaria, la 8 noiembrie 2003.

Elena Csobai

David Voniga în presa românească

Stimată asistență!

Trebuie să vă mărturisesc că numele lui David Voniga, ca redactor al revistei LUMINA, l-am auzit pentru prima dată la arhiva județeană din Giula, după terminarea liceului. Fiind studentă la istorie în anul I, trebuia să scriu o lucrare cu titlul *Românii din Giula*. Foarte îngrijorată – deși știam că în Giula locuiesc și români, dar despre istoria lor știam foarte puțin – m-am prezentat la arhiva județeană, la directorul arhivei de atunci, care m-a primit, a fost foarte amabil, și care mi-a dat toate informațiile, de care aveam nevoie ca începător în cercetarea istorică. El mi-a vorbit, pentru prima dată, despre Asociațiile culturale ale românilor din Giula, cum a fost Asociația de lectură, înființată în anul 1886 în orașul mare românesc, al cărei președinte a fost din anul 1895 până în 1899 David Voniga.

Acest director de arhivă mi-a vorbit despre

revista Lumina, singura revistă din secolul XIX-lea apărută în limba română la Giula, care a fost fondată de David Voniga și care a fost tipărită în tipografia lui Lapage din Bichișciaba. Trebuie să recunosc că a fost și norocul meu că acel director de arhivă era pe atunci preocupat de cercetarea istoriei tipografiilor din județul Bichiș așa că știa tot ce se putea ști despre tipografia lui Lapage, unde s-a tipărit și revista Lumina. Îmi vorbea cu mult drag de acel David Voniga, care participa la toate întrunirile culturale ale orașului Giula. El era unul dintre acei intelectuali care în mod regulat se întruneau în casa Ladics, în salonul avocatului de atunci, din vecinătatea Cofetăriei de 100 de ani, unde azi este instalat muzeul „Casa Ladics”. Iar eu, după terminarea studiilor, am revenit la studierea istoriei românilor din Giula ajungând până la rudeniile părintelui David Voniga, care m-au ajutat foarte mult în cercetarea trecutului, inclusiv în cercetarea

activității lui David Voniga. Și cu această ocazie țin să-i mulțumesc nepoatei preotului, Aurica Voniga, care mi-a dat multe informații, fotografii și volumul de poezii intitulat „Dor și jale”, care azi îmbogățesc colecția muzeală a românilor din Ungaria.

După cum am putut urmări din comunicarea doamnei Maria Berényi, David Voniga a fost redactorul și colaboratorul mai multor reviste din Banat și Crișana, pe care le-a și înșiriat și despre care a vorbit.

Deși a lucrat foarte mult, în mai multe domenii, și mulți l-au stimat, recenzându-i lucrările și volumele apărute, au fost unii care l-au atacat, de mai multe ori în diferite reviste ale timpului. Totuși a fost apreciat și distins încă din timpul vieții, și a găsit destui apărători la atacurile din presă.

Cu această ocazie doresc să mă refer doar la două reviste, mai precis la două articole, unul apărut în revista *Luminătorul* din anul 1923 numărul 11, iar celălalt în *Biserica și Școala* din anul 1929, numărul 35.

Primul articol despre care voi vorbi se intitulează „*Cel mai vrednic răspuns*”.

În prima parte, autorul articolului scrie – după cum am și amintit – că David Voniga a fost atacat în mai multe reviste, printre care și în *Cuvîntul Banatului*. Răspunsul lui la acest atac este într-adevăr „*Cel mai vrednic răspuns*”, fiindcă în articolul său face o apreciere reală, bine documentată și totodată foarte omenească a preotului născut la Giula. Acest articol îl aduce pe David Voniga aproape de sufletul nostru. Cunosându-i viața și activitatea încă înainte de a citi acest articol așa mi l-am închipuit și eu pe David Voniga: un preot cu o mare cultură, care lucrează foarte mult, pînă seara tîrziu, în biblioteca sa bogată – după cum își amintesc și girocenii de azi, care l-au cunoscut personal.

Citez: „*Acest preot distins și rob al muncii neîncetate și cinstite, niciodată n-a vorbit despre sine și n-a dat voie nici altora să vorbească despre dînsul în cadrul vreunei aprecieri publice.*” Mai departe autorul acestui articol reproduce cuvintele lui David Voniga: „*În fața faptelor și a activității cinstite și asidue sînt prea slabe vorbe de laudă, cari sînt potrivite numai spre a stîmpăra setea vanitoșilor – este observația caracteristică a părintelui Voniga, care consideră orice elogii publice, drept – atentat împotriva modestiei sale morale.*”

Autorul articolului continuă în felul următor: „*Ca să dăm acum cel mai vrednic răspuns pigmeilor și haimanalelor de orice categorie, cari îndrăznesc a se atinge de haina imaculată și de activitatea cinstită*

a acestui preot, publicist, scriitor și îndreptător al moravurilor, – chiar cu riscul de a atenta la modestia sa morală, – vom răspunde odată pentru totdeauna tuturor cu următoarea dare de seamă despre viața și activitatea publică, literară și pastorală a acestui preot, de care e mîndră societatea și biserica care-l are.” În continuare, autorul articolului preia rîndurile părintelui Victor Aga dintr-un articol cu titlul „*Figuri din Biserică*” scris pentru „*Cuvîntul*” din București, organ al Ministerului de Culte, din care citez:

„*Satul doarme în liniștea serii de toamnă tîrzie. Prin zabranicul de ceață numai în dosul bisericii se sfîșiește o lumînare întîrziată în noapte. Savantul preot al Giroculu Pr. David Voniga, e la masa de scris, turnînd idei și îndemnări din condeiul său iscusit.*

Aici i-am prins cunoștință și aci îl găsești și azi la umbra bibliotecii cu rafturile încovoiate de cărți. Pentru că, cu toată vrîsta-i înaintată, n-a scuturat aproape nimic din desagii de idealism.

Ahasver al științei, a colindat toate cărările literaturii: poet, prozator, nuvelist, predicator, apologet și – ziarist. Dînsul pretutindenea a tras brazde adînci, scoțîndu-ne vrafuri de cărți, reviste, gazete, conferințe.”

În continuare sînt înșirate toate revistele gazetele, pe care le-a prezentat și doamna Maria Berényi. Apoi continuă: „*Iar un maldăr de manuscrise așteaptă vremuri mai bune ca să sfîrșe în rotativă. În mijlocul acestor preocupări își păstorește cu rară pricepere și cu zel și parohia de aproape un sfert de veac. Prin o deosebită energie încadrată cu zel și bunăvoință și-a ridicat satul, la un rang de frunte între cele mai fruntașe.*

Iată un preot activ și de model, căruia îi închinăm cu drag aceste șire de recunoștință”

Cred că aceste rînduri sînt demne de repetat și azi.

Al doilea articol este cel din revista *Biserica și Școala*, apărut în anul 1929, la 25 august în Arad, și care conține comunicarea ținută la Conferința preoților români ortodocși din Protopreșbiteriatul Timișoarei, ținută în Timișoara, la 14 martie 1929. În acea comunicare de la Conferința preoților, preoții Victor Aga și Mihai Șora au vorbit despre cea mai mare, am putea spune chiar monumentală, operă enciclopedică al părintelui David Voniga, care a fost *Lexiconul Biblic, Bisericesc și Teologic* în 12 volume, în care autorul a cuprins circa 15-16 mii de articole și care a rămas în manuscris, iar după moartea părintelui Voniga s-a prăbușit, s-a pierdut.

În continuare citez doar cîteva pasaje din întreaga comunicare ca să ne putem da seama ce muncă a depus David Voniga și ce păcat că nu

s-a tipărit acel lexicon și ce-am pierdut toții prin dispariția acestei lucrări.

Opera lui David Voniga citez: „Este o bogăție de idei și de noțiuni și este o materie imensă de cunoștințe luate din întreg domeniul științelor biblice, teologice și de viață bisericească din care este formată această operă măreață. Douăsprezece volume în folio 80 de manuscript, cuprind circa 15–16 mii de articole sumare scrise în concept de mîna autorului. E o lucrare, ce trece peste orice comun și care ne stoarce admirația, atît pentru zelul perseverent al autorului, cît și pentru capitalul de muncă și de energie, depus de autor spre desăvîrșirea acestei lucrări. Părintele David Voniga, prin *Lexiconul său enciclopedic* a creat o operă și a desăvîrșit o lucrare, pe care în felul acesta, n-o găsim în literatura noastră bisericească și națională și deci, ceea ce nici Biserica și nici Națiunea – prin așezămintele lor culturale, n-au creiat iată că ne-a creiat-o și ne-o dă gata părintele Voniga. În *Lexiconul Biblic, Bisericesc și Teologic al părintelui Voniga* sînt atîtea materii și atîtea subiecte, atîtea noțiuni și atîtea idei, atîtea doctrine, și atîtea cunoștințe, cîte sînt articolele singuratic, prelucrate sumar, independent la înțeles – și potrivite atît pentru înmulțirea cunoștințelor celor cu pregătiri teologice, cît și pentru orientarea și ridicarea acelor, cari n-au avut nici prilej și nici posibilitatea a se iniția în cunoștințele depuse în articolele din *Lexicon*. Autorul în circa 15–16 mii de articole sumare ne explică cuvinte, ne tîlmăcește numiri, ne lămurește lucruri și fapte, ne expune evenimente, ne definează noțiuni, ne desfășoară idei, ne învederează sisteme și principii, ne interpretează doctrine și ne traduce simboale și tipuri. Cele trei domenii de știință, din care și-a ales autorul bogăția sa de material, sînt largite și amplificate cu subiecte și cu materii luate și din domeniul religiunilor necreștine, care se pot aduce în raport ori în vre-o legătură cu materia aparatului. Alătura de disciplinele teologice și alătura de doctrinele religiunii creștine, ne împărtășește cunoștințe și orientări și asupra sistemelor practicate, ori a doctrinelor profesionale de alte religiuni. Alătura de viața bisericească și de morala creștină ne arată organizații religioase străine, cu tradiții particulare și cu obiceiuri ciudate și de o concepție potrivită cu starea

culturală și cu calitatea spirituală a popoarelor, cari le susțin și la cari încă n-a pătruns lumina cunoștinței adevăratului Dumnezeu și a voinței sale descoperite.

Nu găsim cuvînt, noțiune sau idee, cuprinse în cadrul disciplinelor teologice, să nu fie definite, lămurite interpretate și expuse, dar și la înțeles, în acest lexicon. Nu găsim doctrine propuse de Biserică, tîlcuite de Sfinții Părinți și confirmate de Soboare, care să nu fie rezumate în acest operat. Nu este vre-un eveniment, sau vre-o persoană distinctă în istoria economiei sfînte, și în cea a Bisericii lui Christos, care să nu fie distinată și să nu strălucească printre articolele sumare ale acestui *Lexicon enciclopedic*. Nu este vre-un act de cult religios, ori vre-un obiect al actelor sfînte, care să nu fie arătat și pus la înțelesul cetitorului, atît după origini, cît și după însemnătatea și semnificația lor tipică și simbolică.”

Acea conferință preotească din anul 1929 a avut scopul de a atrage atenția statului, bisericii, instituțiilor culturale asupra acestei opere și totodată de a cere ajutorul acelor, care puteau să ajute la tipărirea lexiconului. Citez: „Și dacă așezămintele noastre culturale în drept și cu atribuții pînă acum nici măcar nu s-au gîndit la crearea unei asemenea opere române, ca cel puțin acum, cînd este deja creată și cînd ni este dată de-a gata: editarea ei în tipar să fie problema vre-unei colectivități în drept și cu datorie, ori vre-unei instituții culturale și literale din țară. Căci doar autorul nu este în situația de a o putea da în tipar pe cheltuiala proprie, iar ținerea ei în manuscript ar fi o indoleanță regretabilă și chiar condamnată atît față de îmbogățirea literaturii noastre bisericești cu astfel de opere valoroase, cît și față de ambiția lăudabilă, de muncă grea și de jertfele apreciable ale autorului.”

În încheiere voi împrumuta ultima propoziție din această comunicare, pentru că ea este actuală și azi, după 74 de ani, citez: „Să anticipăm autorului sentimentele noastre de admirație și de recunoștință pentru inspirația și pentru munca, precum și pentru jertfele cu cari ne-a creiat o operă atît de importantă și de atîta valoare.”

Corneliu Pădurean

Unele considerații privind problema refugiaților din Ungaria în județul Arad, după Primul Război Mondial

Sfârșitul Primului Război Mondial și noua configurație geopolitică a Europei, aduce cu sine și desfășurarea unui fenomen demografic, mai puțin studiat de istoriografia română. Este vorba de strămutarea voluntară a unor familii sau persoane de origine română care, după destrămarea Imperiului austro – ungar și constituirea pe teritoriul său a noi state naționale, au rămas în afara noilor granițe ale României de după anul 1918. Perspectiva noilor granițe dintre Regatul României și Ungaria, iar apoi definitivarea acesteia prin pacea de la Trianon, i-a determinat pe unii dintre românii rămași în granițele statului maghiar să-și părăsească de bună voie gospodăria și localitățile de origine pentru a se stabili în interiorul frontierei României Mari. Toți aceștia au solicitat statului român, care le-a și recunoscut, statutul de refugiați.

În cele ce urmează vom încerca să evidențiem câteva aspecte legate de problema refugiaților din Ungaria în județul Arad. Cercetarea noastră preliminară își propune să aducă în față câteva date rezultate din studierea fondului Serviciului Agricol al Județului Arad, aflat la Direcția Județeană a Arhivelor Naționale, filiala Arad.

Cererile pe care românii din Ungaria, care doreau să se refugieze, le-au adresat diverselor autorități române, solicitau aprobarea stabilirii în județul Arad și acordarea unor loturi de pământ în arendă. În cererea adresată de către preotul Simion Cornea la data de 10 martie a anului 1920, în numele locuitorilor din localitatea Bătania, aflată în Ungaria, în apropierea actualei frontiere româno – ungare, aceștia își manifestau dorința de a primi autorizație de acordare spre arendă a unor loturi de pe moșia contelui Károlyi, din hotarul localității Macea¹:

„Prea onoratei

Președinte a comisiunii județeană²

Parohienii români din Bătania, după ce să prevede că comuna va aparține Ungariei, nu avere a rămâne în Ungaria, ci doresc a să refugia în România Mare.

Fiind un popor agricol de primă forță ar dori ca să se colonizeze pe moșia contelui Károlyi din Mace (Macea – n.n.)”. În continuare se preciza că „în privința aceasta am făcut pașii la D-l

Prefect, care în înțelegere cu D-l primpretore ne-a oferit în arendă anuală din icul moșiei Károlyi”³. Cererea a fost înregistrată la Consilieratul Agricol al județului Arad în data de 15 martie același an.

Dintr-o declarație ulterioară, în care erau cuprinși nominal 41 de arendași, semnată de 33 de persoane, rezultă că petenții au primit spre lucrare, pe moșia mai sus amintită, aproximativ 380 ha, revenind fiecărei familii aproximativ 7 ” jugăre⁴. Prin același document, solicitanții se angajau să lucreze pământul solidari și să plătească fiecare familie 60 de coroane anual pentru fiecare jugăr, plata urmând a se face o dată sau în rate, după voia autorităților⁵.

Cei 41 de capi de familie, care urmau să se așeze pe moșia Károlyi, aveau vârsta cuprinsă între 18 (1) și 71 (1) de ani. Cei mai mulți, adică un număr de 15 se situau între 31–40, fiind urmați de cei între 21–30 ani, care erau în număr de 12 persoane. Mai erau încă 7 arendași cu vârsta între 41–50 ani și 4 între 51–60 ani. Într-un singur caz nu era precizată vârsta⁶. Numărul total de persoane care urmau să se deplaseze din Bătania era de 161, cele mai multe familii (16), fiind compuse din 4 membri, urmate de cele 11 familii cu câte 3 membri. Urmau în ordine cele cu 5 membri (4), cu 6 membri (3), cu 7 membri (2) și cu 8 membri o familie. Un număr de 4 persoane nu aveau familie.

Cererile adresate autorităților române vor continua să fie formulate și în anii următori, ele fiind adresate și în nume personal. Spre exemplu, la data de 27 august 1921, avocatul Luțai Cornel din Arad adresează Casei Centrale a coopertiei și împroprietăririi o cerere în numele a trei locuitori din aceeași localitate Bătania: „Noi locuim în Ungaria, comuna Bătanie și avem acolo casă. Fiindcă suntem români, suntem expuși diferitelor neplăceri din partea autorităților maghiare și pentru aceasta avem cea mai fierbinte dorință ca să ne repatriăm de acolo aici pe teritoriul României, între consângenii noștri.

Înainte de a face acest pas, voim însă să fim siguri în privința viitorului nostru și să știm că oare existența noastră va fi aici asigurată, ca să nu se întâmple cu noi aceia, că vindem realități-

le noastre din Ungaria, iar după aceia vom duce aici cea mai mare lipsă”⁷. Cererea se încheie cu rugămintea că „luând în considerare, că noi locuim în Ungaria și nu am vrea, ca acolo să se știe despre intențiunea noastră de colonizare, Vă rugăm să binevoiți deslușirile de lipsă, respective rezultatul a-l comunica încredințatului nostru...”.

Din cererea prezentată mai sus, rezultă cel puțin două aspecte care au marcat fenomenul de care ne ocupăm. Pe de-o parte, atitudinea manifestată de autoritățile maghiare față de locuitorii de etnie română rămași în Ungaria și teama de eventualele represii, ca răspuns la dorința lor de a se stabili în România. Pe de altă parte, observăm și o oarecare lipsă de încredere în autoritățile române, care poate nu erau capabile să le asigure refugiaților siguranța materială, situație în care preferau să trăiască în continuare în Ungaria.

Se pare că politica dusă de statul maghiar față de români și după anul 1918, a reprezentat cauza principală a dorinței refugiaților de se stabili în România. Într-o altă cerere a acelorași locuitori din Bătania, întocmită tot de preotul Simion Cornea, datată pe 15 martie 1920, acesta preciza că „parohienii mei români în urma croirei granițelor dintre România și Ungaria au ajuns în acea nefericire de a fi supuși Ungariei. În urma aceasta spre a-și mântui existența națională (subl. n.) s-au decis a se refugia”⁸.

Teama manifestată față de eventuale măsuri represive ale autorităților maghiare nu era nejustificată. Pentru atitudinea sa, pentru întocmirea, în calitate sa de lider spiritual, de cereri adresate autorităților române, preotul Simion Cornea, împreună cu fida sa Elvira, au fost arestați de către autoritățile ungare și închiși la Szeged sub acuzația de „spioni români”⁹. Din această cauză Ministerul Afacerilor Străine transmite Ministerului Agriculturii, solicitarea preotului de a fi colonizat pe domeniile de la Macea, rugând pe ministru a satisface „dacă este posibil, cererea acestui bun român”¹⁰.

Grija refugiaților pentru siguranța, mai ales materială, a viitorului lor este de asemenea justificată. Birocratismul, ritmul lent de desfășurare a împrumutării, asociate, nu de puține ori, cu indiferența manifestată de autorități au provocat nemulțumirile celor refugiați, exprimate în cererile repetate adresate autorităților.

Un motiv de îngrijorare a refugiaților l-a reprezentat, se pare, lipsa mijloacelor necesare desfășurării lucrărilor agricole. „Vite și instrumente economice nu-și pot aduce ei, așa stau acum pe timpul lucrului în nesiguranța traiului

și asigurarea existenței”, precizează preotul Simion Cornea în cererea adresată Marelui Cartier al armatei române din București, datată la 15 martie 1920¹¹. De aceea se solicita armatei acordarea pe timpul lucrărilor a 30 de cai, pluguri, grapă, trăsura și diferite mașini.

În ciuda promisiunilor de a fi colonizați pe moșia de la Macea a contelui Károlyi, locuitorii din Bătania se văd nevoiți să se adreseze, pe data de 23 august 1921, de data aceasta Legației române de la Budapesta, solicitând să se intervină la Ministerul Agriculturii pentru a fi colonizați la Macea încă în toamna acelui an, precizând că solicitarea din 1920 nu s-a împlinit întrucât „cu închiderea grabnică a graniței, toată afacerea s-a amânat. Solicitarea adresată Legației române de la Budapesta, este determinată de atitudinea Comisiei județene de împrumutări din Arad, care i-a îndreptat spre Comitetul agrar de la Cluj și Casa Centrală a cooperației și împrumutării de la București. Ministerul Afacerilor Străine transmite solicitarea Ministerului Agriculturii”¹².

Cererea preotului Simion Cornea, în ciuda intervenției Ministerului Afacerilor Străine, este tratată și ea cu o oarecare indiferență, fiind trimisă de la Ministerul Agriculturii, Directorului General al Agriculturii din Transilvania, Em. Petrini, care o trimite la rândul său Consiliul agricol de la Arad, „pentru a cerceta, dacă cumva se va putea încuviința și între ce condiții”¹³.

Au fost și situații în care autoritățile locale au refuzat împrumutarea cu pământ a refugiaților din motive de ordin religios. La data de 27 aprilie 1925, un oarecare Gheorghe Lăcătuș adresează din Pecica, în numele său și a încă patru familii venite din Ungaria, o cerere ministrului agriculturii, prin care solicită să fie și ei împrumutați ca și alți repatriați, deoarece li s-a refuzat împrumutarea pe motiv că sunt de credință baptistă. Petenții socoteau că „convingerea religioasă nu ar fi dădătoare de măsură pentru românii cari învinși de sentimentele lor naționale s-au repatriat între frații lor de același sânge”, afirmând că și-au pierdut încrederea în delegații reformei agrare¹⁴. Rezoluția Comisiei Centrale a împrumutării recomanda Consilieratului Agricol Arad să se aibă cererea „în vedere conform drepturilor stabilite”¹⁵.

În alte situații, refugiații s-au văzut puși în postura de a nu primi în arendă loturile de pământ promise de statul român. De aceea, directorul general al Casei Centrale a cooperației și împrumutării se vede obligat să emită ordinul nr. 21.367 din 14 noiembrie 1924, către consilierul agricol al județului Arad. După ce se precizează că a fost informat că unii refugiați au fost scoși

„din folosința pământului primit” pe motiv că nu au fost trecuți în tabelul pentru în proprietate, se cere să se asigure arendarea a 5 jugăre fiecăruia, din terenul disponibil, arendarea urmând a se face pe acel an agricol, în condițiile „din anul trecut”¹⁶.

În ciuda promisiunii statului român, ca refugiați și repatriați din Ungaria să primească un lot de colonizare de 7 jugăre, se pare că nu toți cei care au primit pământ în arendă până în anul 1925, au fost și în proprietate, ba mai mult, nu au mai beneficiat nici de arendă. La 13 mai 1925, un număr de 43 refugiați din Bătania, așezați la Pecica, se adresau Comisiei Centrale a în proprietarii, reclamând că în anul 1925 nu au mai primit de loc pământ în arendă. Făcând aluzie la promisiunile guvernului român, ei precizau că „văzând intenția patriotică a statului Român sau și înmulțit numărul repatriaților destul de frumos așa că sunt azi din Ungaria un număr frumos. Dar noi nu am căpătat pe acest an pământ mai mulți inși. Dar mai trist putem a ne plânge noi din Bătanie, cari în baza ordinilor primite suntem îndreptățiți căci corespundem normelor și instrucțiunilor date de Domnul Ministerul Român”¹⁷. Refugiații se plâng cu același prilej de autoritățile agricole de la Arad care nu le-au dat ascultare, dar și de cele centrale: „În zadar au trimes Casa Centrală a obștilor satești inspectori căci și aceștia Domni au lăsat treaba moartă”¹⁸. Conform aprecierilor lor, doar 1/3 din cei refugiați, care au primit pământ în arendă au fost în proprietate. Într-adevăr, conform unui tabel centralizator din același an, cu refugiați din Bătania, urmau să fie în proprietate doar 34 de capi de familie¹⁹. Rezoluția directorului general a Comisiei Centrale a în proprietarii, solicita consilierului agricol al județului Arad să soluționeze cererea iar în cazul în care comisia instituită pentru refugiați și-a încheiat lucrările, consilierul agricol va cerceta situația și va „referi de urgență”²⁰.

În privința aportului demografic al refugiați-

lor din Ungaria, la populația județului Arad să urmărim în continuare tabelele centralizatoare de mai jos. Precizăm că datele cuprinse în tabelul nr.1 se referă la data de 9 iunie 1924, în cazul județului și 15 martie 1924, în cazul orașului Arad.

Tabelul nr. 1 Situația refugiaților din Ungaria în anul 1924

unitatea adm.	capi familie	căsătoriți	necăsătoriți	copii	total
județ	198	168	30	415	811
orașul Arad	184	125	59	296	664
total	382	293	89	711	1475

Sursa: D.J.A.N.A., *Fond Serviciul Agricol al Județului Arad*, dosar nr. 54/1924, fila 239 – 2253 și 255 – 269

Analizând tabelul de mai sus, observăm o distribuție destul de echilibrată, între mediul rural și cel urban, a refugiaților capi de familie. Să mai remarcăm și numărul aproape dublul al refugiaților necăsătoriți, așezați în mediul urban. În privința numărului de copii, se poate vedea că familiile de refugiați din mediul rural le depășesc pe cele din mediul citadin. Situația este explicabilă dacă avem în vedere, că din cei 184 de capi de familie, 32 erau intelectuali, restul de 152 fiind agricultori.

În ceea ce privește repartitia pe plase a celor refugiați din Ungaria, situația se prezintă în felul următor: în Plasa Pecica – 153, Plasa Șiria – 22, Plasa Arad – 21 și Plasa Târnova – 2 capi de familie. Diferența mare dintre Plasa Pecica și restul plaselor se poate explica, spre exemplu, prin existența unui pământ deosebit de fertil, potrivit pentru practicarea agriculturii, dar este posibil să asistăm și la o politică deliberată a autorităților de a contracara ponderea destul de mare a populației maghiare aflată în această plasă.

În privința localității de origine a refugiaților, observăm parcurgând tabelul de mai jos, că cei mai mulți proveneau de la Cenad, Chitichiaz, Bătania și Jula.

Tabelul nr. 2 Localitățile de origine a refugiaților din Ungaria între 1915–1925

localitatea	Anii de refugiu total										
	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925
Bătania	1	1	–	1	13	29	15	22	19	15	1117
Cenad	–	–	–	1	3	23	2	27	33	52	1142
Chitichiaz	–	–	–	1	4	16	13	34	41	15	–124
Jula	–	–	–	–	3	44	12	27	5	4	–95
altele	–	–	–	–	14	13	5	30	43	1	–106
TOTAL	1	1	–	3	37	125	47	140	141	87	2584

Sursa D.J.A.N.A., *Fond Serviciul Agricol al Județului Arad*, dosar nr. 54/1924, fila 276

Cum este și firesc, despre fenomenul refugierii din Ungaria în România nu putem vorbi decât după anul 1919, când s-au refugiat 37 de familii după cum se poate vedea. În anul 1920 asistăm la o creștere semnificativă a numărului refugiaților, dar anii de vârf în care se manifestă fenomenul sunt 1922 și 1923. Creșterea numărului refugiaților în anii respectivi trebuie puși în legătură cu încheierea păcii de la Trianon în anul 1920, pe de-o parte, și cu definitivarea legilor reformei agrare din România, pe de altă parte, refugiații sperând că vor fi și ei împropietăriți.

Urmărind anii de vârf pe localități, cei mai mulți s-au refugiat din Bătaia în anul 1920, din Cenad în 1924, din Chitichiaz în 1923, iar din Jula în anul 1920. Cele 584 de familii care s-au așezat în județul Arad (mediu rural și urban) și care au avut statut de refugiați, au reprezentat un aport demografic la populația județului de 2.044 de suflete²¹.

Din totalul celor așezați pe teritoriul județului Arad, înțelegând în acest context atât mediul rural cât și cel urban, în anul 1924 a fost acordată cetățenia română pentru un număr de 102 persoane, capi de familie. Până la acest an nu a fost de acordată, de fapt, pentru nici un refugiat cetățenia română.

Să urmărim în continuare care au fost principalele localități din județ în care s-au așezat, de-a lungul timpului cei refugiați. În general refugiații au preferat ca loc de așezare, localitățile din preajma frontierei româno – ungare, probabil pentru a fi mai aproape de rudele care au rămas în Ungaria. Au fost situații când nu toți membrii unei familii s-au refugiat. Este cazul, spre exemplu, a trei orfani de război, de 21 și 17 ani, băieții, și respectiv 12 ani fata, stabiliți în localitatea Pecica, a căror mamă văduvă a rămas în Ungaria²².

Să mai remarcăm și faptul, că toate localitățile în care s-au așezat erau din punct de vedere etnic mixte, adică cu populație română și maghiară. Fără a avea date în acest sens, fenomenul nefiind încă cercetat, cel puțin la nivelul județului Arad, socotim că au fost alese aceste localități pentru a completa eventualele plecări ale maghiarilor din România spre Ungaria.

Să urmărim în acest sens procesul verbal încheiat la data de 10 octombrie 1924 între inspectorul general și consilierul agricol al Consilieratului Agricol al Județului Arad pe de-o parte, și

comitetul refugiaților din Jula, Chitichiaz, Bătaia și alte comune, pe de altă parte, privind așezarea celor ce urmează a fi împropietăriți pe moșia Utviniș, în prelungirea comunei Zimandul Nou. În procesul verbal respectiv sunt precizate câteva motive pentru care este potrivită așezarea refugiaților:

1. „Moșia Utviniș se află în apropierea comunei Zimandul Nou;

2. Fiind la 18 km de frontieră (comuna Zimandul Nou – n.n.) există necesitatea pentru interesele naționale de a se îngroșa numărul stegarilor la granița apuseană;

3. Comuna Zimandul Nou astăzi dispune de o populație de 1.200 locuitori, toți Unguri, cu excepția a opt suflete de Români. Prin așezarea Românilor refugiați în patrie, aci, în comuna Zimandul Nou s-ar schimba definitiv fața solu-lui”²³.

Pentru motivele de mai sus, cei mai mulți refugiați s-au așezat la Pecica, Șeitin, Nădlac, Iratoșul Mare, Livada, Șiclău, Olari, Utviniș și nu în ultimul rând în orașul Arad. Cei 75 de refugiați care s-au așezat la Utviniș, conform procesului verbal de mai sus, au format de fapt o nouă localitate numită și astăzi Andrei Șaguna.

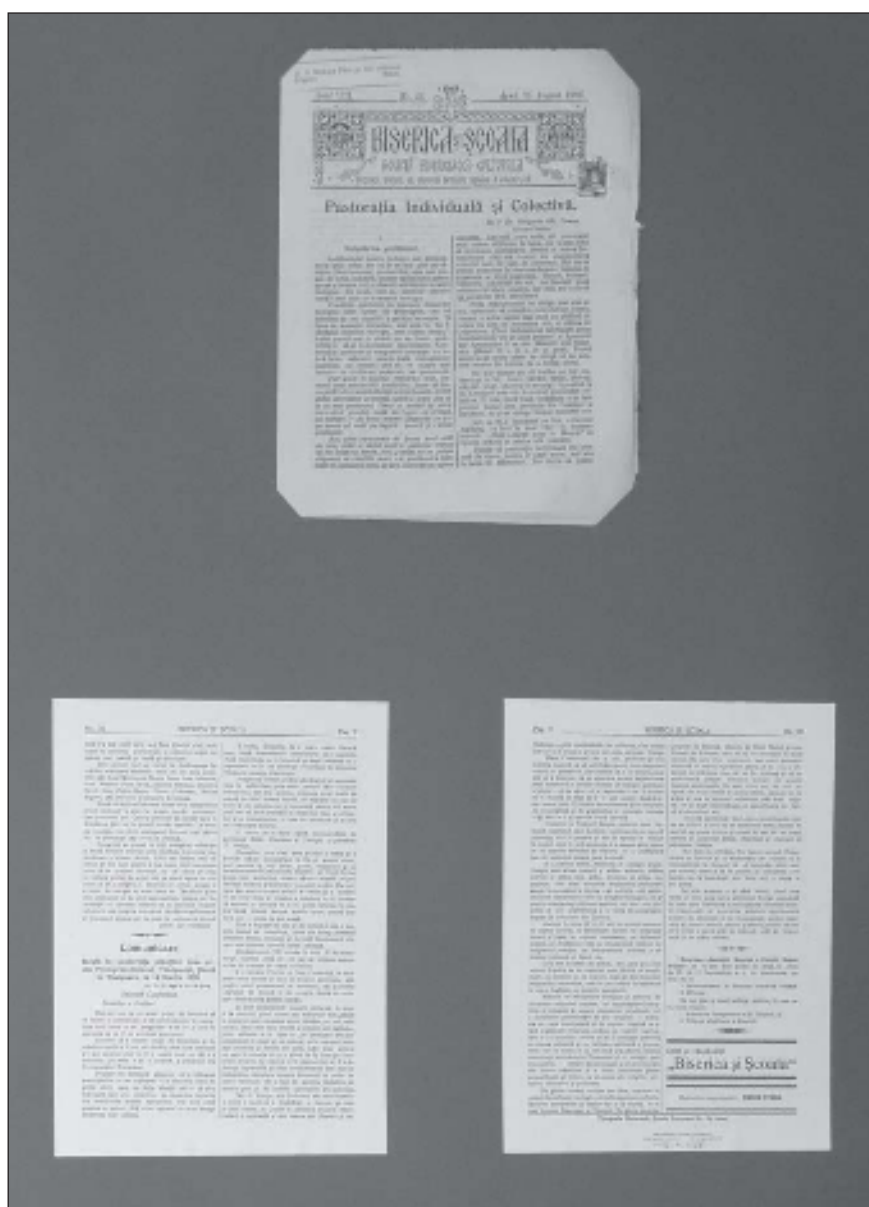
Refugiații de pe teritoriul județului Arad, au primit de la statul român în arendă, în general, cu diferențele de rigoare de la o localitate la alta, aproximativ 7–7” jugăre de pământ pentru lucrat, loturi de casă între 400–800 stânjeni pătrați și un număr variabil de jugăre pentru rezerva comună.

Conform documentelor cercetate de noi, nu toți cei care s-au refugiat și-au continuat activitatea în domeniul agriculturii. Unii, cei mai mulți din cei care și-au schimbat profesia, au devenit sergenți de stradă, alții vatmani în Arad, sau muncitori²⁴.

Ceea ce ne-am propus noi prin această lucrare a fost doar o punere în discuție a problemei. Desigur, noi cercetări vor trebui efectuate pe viitor pentru a avea o imagine cât mai reală asupra acestui fenomen al refugiaților din Ungaria în România, după Primul Război Mondial, care s-au stabilit cu siguranță și în celelalte județe din apropierea frontierei româno – ungare. Vor trebui cercetate și alte fonduri documentare, cum ar fi cele ale Ministerului de Interne și ale Afacerilor Externe, pentru a surprinde și alte nuanțe ale acestui fenomen.

NOTE

1. Redăm cererile adresate autorităților române în forma lor originală.
2. Este vorba de Consilieratul Agricol al Județului Arad.
3. D.J.A.N.A., *Fond Serviciul Agricol al Județului Arad*, dosar nr. 21/1920, fila 6.
4. *Ibidem*, fila 4.
5. *Ibidem*.
6. *Ibidem*.
7. *Ibidem*, dosar nr. 16/1921, fila 1.
8. *Ibidem*, dosar nr. 15/1920, fila 5.
9. *Ibidem*, dosar nr. 16/1921, fila 5.
10. *Ibidem*.
11. *Ibidem*, dosar nr. 15/1920, fila 5.
12. *Ibidem*, dosar nr. 16/1921, fila 6.
13. *Ibidem*, fila 9.
14. *Ibidem*, dosar nr.2/1925, fila 20.
15. *Ibidem*.
16. *Ibidem*, dosar nr. 60/1924, fila 24.
17. *Ibidem*, dosar nr.2/1925, fila 25 .
18. *Ibidem*.
19. *Ibidem*, fila 27.
20. *Ibidem*, fila 26.
21. *Ibidem*, dosar nr.54/1924, fila 276.
22. *Ibidem*, dosar nr.47/1923, fila 21.
23. *Ibidem*, dosar nr.60/1924, fila 4.
24. *Ibidem*, dosar nr.47/ 1923, fila 16–22.

Imagine din expoziția cu titlul David Voniga și activitatea lui în presa română și maghiară

Eugen Glück

Contribuții cu privire la studiile universitare ale lui Vasile Goldiș

Promulgarea Statutului Organic (1869) a determinat predarea sistemului școlar confesional ortodox-român sub jurisdicția bisericii.

Autonomia bisericească și școlară și mai ales dorința de a extinde rețeaua sistemului școlar, inclusiv la nivel mai înalt a reclamat o seamă de măsuri. Una dintre acestea a fost pregătirea unor cadre cu o înaltă calificare. Plecând de la realitățile social-economice contemporane aceste exigențe puteau fi realizate numai cu sacrificii materiale. În acest context încă în anul 1872, sinodul eparhial Arad a hotărât de a asigura anual trei burse de cât 500 fl/an unor tineri universitari¹. Una din aceste burse, în anul 1881, a fost atribuită lui Vasile Goldiș cu menirea de a se pregăti ca profesor pentru școlile medii. Date fiind îngrădirile oficiale față de studiile în străinătate, greutățile de nostrificare ale diplomelor și fondurile restrânse, drumul lui Vasile Goldiș s-a îndreptat spre Budapesta, spre Universitatea „Pázmány Péter”, ce devenise o instituție de învățământ superior de nivel european (1881–1882)².

Obligația militară a posesorilor de bacalaureat putea fi corelată cu continuarea studiilor la universitatea din Viena. Ca și mulți alții și Vasile Goldiș a obținut această soluție (1882–1884). În urma acordării pe seama lui a rangului de sublocotenent se întoarce la Budapesta terminându-și studiile (1884–1885)³.

Este neîndoielnic că studiile efectuate la universitățile din Budapesta și Viena, în domeniul filosofiei, istoriei și literaturii, inclusiv cea română, au constituit un element de bază în largirea orizontului lui, ceea ce se resimte în formulările incluse în lucrările lui. În decursul anilor de studii Vasile Goldiș a audiat la Budapesta 15 profesori, iar la Viena 12. Este de remarcă că în rândul numeroaselor reprehensiuni pe care le-a formulat în decursul vieții nu găsim nici una referitoare la dascălii săi⁴.

I. Studiile la Universitatea „Pázmány Péter” din Budapesta

Vasile Goldiș s-a înscris la Facultatea de filosofie în anul universitar 1881/1882. După intreruperea vieneză se reînscris în semestrul II al anului 1884/1885, continuând în cele două

semestre următoare. El profită de posibilitățile destul de largi de a alege cursurile și seminariile în cadrul specialităților. Din analiza alegerilor făcute reiese dorința de a-și lărgi cât mai mult orizontul.

În decursul celor cinci semestre a optat pentru 35 cursuri și seminarii.

Anul	semestrul	cursuri
1881/82	I	9
1881/82	II	10
1884/85	II	4
1885/86	I	5
1885/86	II	7
Total		35

Din punct de vedere al domeniilor științifice putem întocmi următorul tabel:

Istorie	cursuri – seminar
Istorie universală	4
Istoria Ungariei	3
Metodică și științe auxiliare	4
Geografie istorică	1
Total	11

Filosofie	
Noțiuni de filosofie, inclusiv	3
Istoria filosofiei	

Literatură și filologie	
Istoria literaturii române	2
Gramatica română	2
Filologie romanică	1
Istoria literaturii universale	7
Filologie clasică	1
Total	13

Diverse	
Matematică	1
Astronomie	1
Fizică	2
Total	4

Pedagogie	
Pedagogie inclusiv istoria pedagogiei	3
Total	35

Dacă analizăm cursurile frecventate găsim o

anumită înlanțuire logică din punct de vedere tematic. Astfel, în domeniul istoriei a preferat cursurile profesorului Ballagi Aladar, membru al Academiei Ungare, adept al curentului pozitivist. În semestru II al anului 1881/1882, a audiat cinci ore săptămânal epocal lui Ludovic al XIV-lea. Revenind la Budapesta în semestrul al doilea din 1884/85, a continuat cu epoca lui Ludovic al XV-lea (4 ore săptămânal). În ultimul an, a studiat „Istoria colonizărilor spaniole” și „Istoria lui Don Carlos”.

Istoria Ungariei a figurat între agendele lui Vasile Goldiș, în ultimele două semestre frecventate la Budapesta, participând la trei cursuri predate de Kerékgyártó Árpád, unul dintre cei mai vechi profesori, funcționând din 1864. Membru corespondent al Academiei de Științe Ungare, a expus în două semestre în câte 4 ore, epoca modernă, iar într-altul istoria civilizației, într-o oră săptămânal, din așa zisa perioadă a regilor proveniți din diverse dinastii (1301–1526).

În formarea lui Vasile Goldiș nu au rămas fără urmări studiile lui de metodologie istorică. În semestrul al doilea din 1884/85, s-a înscris la Ballagi Aladár (1 oră pe săptămână). În semestrul I și II din 1885/86, câte 4 ore săptămânal, a fost prezent la cursul tânărului Marczali Henrik, care ulterior s-a situat în fruntea istoriografiei ungare, manifestând o poziție pozitivistă. Practica diplomatică a efectuat-o sub conducerea lui László Fejérpataky, membru al academiei, cu o competență recunoscută în domeniu și pe plan internațional. Motive lesne de înțeles l-au determinat pe Vasile Goldiș să se dedice cursului de geografie antică al Europei (2 ore săptămânal) în ultimul semestru, expus de Alois Hinrich.

Studiile literare ale lui Vasile Goldiș au fost centrate pe prelegerile profesorului Alexandru Roman, personalitate atât în domeniul culturii românești cât și în cadrul acțiunilor naționale. În 1881/82, în primul semestru, cursul privind istoria literaturii române (2 oră săptămânal) a fost dedublat cu analiza operelor lui Bolintineanu (1 oră săptămânal). Tot Alexandru Roman a expus „Gramatică română” (3 ore săptămânal) și „Metoda negației în limba română” (1 oră săptămânal). Idei deosebit de importante în conexiune istorică și chiar politică figurau în cursul lui Alexandru Roman având ca temă „Decăderea treptată a limbii latine și dezvoltarea limbilor române (1 oră săptămânal).

În domeniul literaturii universale au prevalat temele legate de antichitate. În semestrul II din 1881/82, Telfy Iván, membru corespondent al academiei, un profesor de formație veche, care era la catedră din 1846, s-a ocupat cu „Ura față

de femeie a lui Aristofan” (2 ore săptămânal) și apoi, cu opera lui Herodot (1 oră săptămânal).

Literatura latină a intrat în profilul profesorului Thewrewk Emil, care a predat în semestrul II din 1881/82 „Istoria literaturii romane” (3 ore săptămânal), urmată în semestrul II din 1884/85 de „Georgica lui Virgil” (2 ore săptămânal) și „Martial ca izvor de antichitate” (1 oră săptămânal). În semestrul I același profesor totodată membru al academiei, a analizat „Tacit – Germania” (2 ore săptămânal). În semestrul următor a continuat cu „Germania antiqua” (2 ore săptămânal), începând activitatea practică cu texte eline și latine.

În aceleași domenii a activat și profesorul Ábel Jenő, care a analizat elegiile romane (2 ore săptămânal).

În semestrul I al anului 1881/82, Vasile Goldiș a audiat și un curs de algebră (3 ore săptămânal), susținut de profesorul Eötvös Loránd, celebrul om de știință.

Studii aprofundate de filosofie au figurat și ele între sarcinile lui Vasile Goldiș. Încă din semestrul I 1881/82 a fost auditor al cursului de etică expus de profesorul Karman Mór (4 ore săptămânal). În semestrul următor, el figura printre participanții la expunerile profesorului Alexandru Bernát privind filosofia epocii moderne începând cu Descartes (2 ore săptămânal). Alături de eruditul filosof a predat un curs Medveczky Frigyes, care s-a ocupat cu etica lui Kant (1 oră săptămânal).

Întrucât studiile lui în epoca respectivă erau direcționate spre cariera de profesor, în mod obligatoriu trebuia să audieze obiecte cu profil pedagogic. Astfel, în semestrul I și II 1881/82 a luat parte la cursurile profesorului Lubrich Ágoston, câte trei ore săptămânal, iar în prima etapă a audiat de la același profesor și istoria pedagogiei antice (2 ore săptămânal).

Rezultatele obținute figurează în indexul lui. În acest sens putem întocmi următorul tabel:

Anul	Semestrul	Nr. Colocvii	Calificative
1881/82	I	3	Eminent
1881/82	II	4	Eminent
1881/82	II	3	Sârguincios
1884/85	II	–	–
1885/86	I	4	Eminent
1885/86	II	6	Eminent

Unele calificative au fost dublate de mențiuni laudative. Profesorul Marczali Henrik în semestrul I din 1885/86 a apreciat lucrarea lui de seminar ca „foarte sârguincios cu progres eminent”. De asemenea profesorul Fejérpataky prac-

tica lui diplomatică a taxat-o cu mențiunea „progres eminent”.

Indexul lui Goldiș conține și date despre taxele achitate:

Anul	Semestrul	Suma fl.
1881/1882	I	27,30
1881/1882	II	19,95
1884/1885	II	10,80
1885/1886	I	11,75
1885/1886	II	13,65

2. Studiile la Universitatea din Viena

În anii universitari 1883/84 și 1884/85, Vasile Goldiș continuă studiile începute la Budapesta.

Având în vedere efectuarea totodată a serviciului militar numărul cursurilor audiate s-au restrâns conform următorului tabel:

Anul	Semestrul	Cursuri
1883/84	I	6
1883/84	II	6
1884/85	I	4
1884/85	II	5
Total		21

În ceea ce privește preferințele lui Vasile Goldiș ele se pot grupa după cum urmează:

Materia	Cursuri
Istoria universală	7
Istoria Austriei	1
Filosofie	3
Literatură și filologie clasică	9
Economie	1
Total	21

Din cele de mai sus reiese prioritatea studiilor de istorie universală. A preferat cursurile eruditului profesor Max Budinger, membru al academiei, venit în 1872, la Viena din Zürich. Interesului lui Vasile Goldiș se explică și prin faptul că profesorul, în studiile sale, cuprindea și probleme ale istoriei Ungariei în granițele contemporane. Dintre cursurile lui Max Budinger au fost audiate „Epoca nouă” până la 1865, (1883/84, sem. I, 4 ore săptămânal), „Sfârșitul evului mediu” (1882/83, sem. II, 3 ore săptămânal). De asemenea, pe parcurs, a fost prezent la prelegerile privind „Imperiul Atenei în anul 425 î. Ch.” (1883/84, sem. II, 1 oră pe săptămână) precum și „Istoria universală din anul 9 până în anul 919 e.n.” (1882/83 sem. I 5 ore săptămânal).

Alte teme preferate au fost „Istoria universală a epocii imperiale germane” de Engelbert

Mühlbecker, „Istoria grecească de la Xenofon până la Diodor”, cu Thomas Fellner și „Viața privată antică la romani” cu Michael Gittbaumer.

O incursiune specifică în istoria austriacă a făcut-o profesorul Herman Zeissberg în semestrul II al anului 1882/83, dedicată secolelor XIV–XV, (5 ore săptămânal). O alegere nu fără un motiv temeinic a constituit-o înscrierea în semestrul I din anul 1883/84, la cursul profesorului Friederich Somogyi privind „Statistica austro-ungară” (3 ore săptămânal).

O amprentă vizibilă a lăsat gândirii lui Vasile Goldiș cursul lui Franz Brentano. În semestrul I al anului 1883/84, a audiat cursul acestuia „Filosofia transcendențială” (3 ore săptămânal) precum și seminarul condus de același profesor, referitor la analiza textelor filozofice (1 oră săptămânal).

Teodor Vogt s-a dedicat analizei filosofiei enciclopedice (1882/83, sem. I, 3 ore săptămânal).

Un obiectiv major a lui Vasile Goldiș a fost aprofundarea continuă a literaturii și filosofiei clasice. Wilhelm Heutel a expus sinteza literaturii eline (1882/83, sem. I, 5 ore săptămânal). În același timp, Emanuel Hoffmann a analizat Eneida (3 ore săptămânal) și apoi, a condus seminarul privind elegiile lui Propertius (2 ore săptămânal). Profesorul Otto Benndorf în semestrul II din 1883/84, a făcut incursiune în epigrama elină. În semestrul II din 1882/83, Karl Schenk a analizat poezia lui Catulus (4 ore săptămânal), iar în 1883/84, în semestrul I același profesor s-a dedicat operei lui Cicero „De finibus” (2 ore săptămânal).

Gramatica latină de asemenea a figurat între preocupări. Emanuel Hoffmann în semestrul I 1882/83, a dedicat nu mai puțin de 5 ore săptămânal sintezei respective. Este interesant că Goldiș a ignorat catedra de română a universității vieneze.

În decursul studiilor de la Viena, în indexul lui Vasile Goldiș, nu au fost introduse calificative obținute la colocvii. În același timp, figurează taxele achitate:

Anul	Semestrul	Suma fl.
1882/83	I	22
1882/83	II	15,75
1883/84	I	2
1883/84	II	10,50

După încheierea studiilor au urmat etapele legale. Astfel, a depus examenul fundamental și de specialitate la Budapesta încheind cu obținerea licenței, datată din 7 decembrie 1887.

Vasile Goldiș în anul 1886, recurge la Senatul școlar din Arad cerând și obținând aprobarea de

a putea onora primirea lui la liceul de aplicație al Institutului de Practică al Profesorilor, chemat să ofere o pregătire suplimentară licențiaților din Budapesta. Contrar unor afirmații că el ar fi refuzat inițiativa profesorului Bartal, directorul institutului, întrucât i s-ar fi pretins să depună o

activitate împotriva voinței sale, îl găsim în anul școlar 1883/84, funcționând la liceu ca membru extraordinar pentru istorie și limbă latină⁵. De aici drumul lui a fost la Caransebeș, invitat de episcopul Ioan Popasu.

NOTE

1. Protocolul ședințelor ținute din partea sinodului eparchialu diecesei romane-greco-orientale arădene în anul 1872. Aradu 1872, p. 42.
2. Arhivele Naționale Arad, fond 487, poz. 1.
3. Gheorghe Șora: A patra variantă dintr-o autobiografie inedită a lui Vasile Goldiș. Ziridava XIV Arad, 1982, p. 360.
4. Cu privire la profesori v. Magyar Életrajzi Lexikon (Lexiconul Biografic Maghiar) și Übersicht der akademischen Behörden, Professoren, Privatdozenten, Lehrer, Beamten u.s.w. der K.K. Universität zu Wien Für das Studienjahr 1882/1883, Wien, 1882, passim.
5. Gh. Șora op. cit., p. 360, Eugen Glück: Date din istoria învățământului românesc din Transilvania, Studia Universitatis „Vasile Goldiș”, Arad, vol. 6 Arad, 1995 (Conține date despre funcționarea lui Vasile Goldiș, la Liceul de aplicație din Budapesta, pe baza arhivelor aferente).

Imagini din expoziția cu titlul David Voniga și activitatea lui în presa română și maghiară

Ana Borbély

Variabilitatea toponimelor românești din Ungaria

Ortografia toponimelor folosite în comunitatea noastră a devenit, în ultimul timp, o temă care merită să fie dezbătută. Acest subiect a fost tratat la 20 mai 2000 la o consfătuire organizată de Uniunea Culturală a Românilor din Ungaria, cu participarea unor profesori, ziariști, cercetători, activiști etc. Organizatorii acestei ședințe au propus să fie discutată problema următoare: oare nu a sosit timpul să schimbăm ortografia unor toponime? Între altele au fost amintite ca, de exemplu: *Giula* s-ar putea scrie în viitor *Jula*, *Bichișciaba* să devină *Bichișceaba/Ceaba*, iar în locul toponimului *Cenadul Unguresc* să scriem *Cenadu Unguresc*. La sfârșitul consfătuirii acea propunere a fost acceptată, care este de acord cu păstrarea și promovarea tradiției, adică cu menținerea formelor pe care le-au folosit înaintașii noștri. Bineînțeles, în vorbire, pot fi folosite și alte variante de toponime. Deci, putem spune *Jula*, dar atunci când transcriem acest toponim, după normele noastre de limbă, îl scriem: *Giula*.

De ce se poate oare accepta această decizie ca o decizie corectă? Iată câteva date, care ne ajută să o înțelegem. Predecesorii noștri au folosit deja și în scris (în acte manuscrise: matricole, protocoale bisericești; în ziare, reviste sau cărți) toponimele care sînt însemnate pentru *trecutul și prezentul nostru*. Ca să arat ce fel de ortografie au avut în trecut aceste toponime m-am folosit aici de niște surse documentare din secolul al XIX-lea. Și anume voi cita ortografia toponimelor noastre apărute în presa care s-a ocupat cu me-leagurile noastre între 1821–1918, acestea le-am cules din cartea editată de Maria Berényi: *Românii din Ungaria de azi în presa română din Transilvania și Ungaria secolul al XIX-lea (1821–1918)*, Giula, 1994.

Toponime și variante de toponime apărute între 1821–1918

Aletea
Apateu /Apáti
Bătania
Bedeu/Bedő
Bichiș
Bichiș-Ciaba (2)¹, B.Ciaba (6), Ciaba (10), Bé-

késcsaba (1)

Cenad (2), Cenadul-maghiar (1), Cenadul-Unguresc (12)

Chitighaz (23), Chitighaza (3), Kétegyháza² (13), Kétegyháza – Chitighaz (1), Chitighaz – Kétegyháza (2)

Ciorvaș

Giula (27), Gyula (4), Jula (2)

Jaca/ Zsáka

Leta-Mare

Macău

Micherechiu (12), Micherechi (7), Méhkerék (4), Mișkerety (1)

Peterd

Pocei

Sarvașiu

Seghedin

Szakál

Veched

Din lista aceasta se desprind următoarele. În presa din perioada amintită, toponimul orașului Bichișciaba, niciodată nu a apărut, în scris cu *ce* (Bichiș-Ciaba, B.Ciaba, Ciaba). La fel, nu apare niciodată nici forma *Cenadu Unguresc*, ci numai: *Cenadul-Unguresc* (măcar de 12 ori). Iar față de *Jula* (care apare de două ori) varianta *Giula* apare măcar de 27 de ori.

Variantele de toponime devin tot mai puține în diferitele numere ale *Calendarului Nostru*, *Calendarului Românesc* și în celelalte publicații de după cel de al doilea război mondial: *Aletea*, *Apateu*, *Bedeu*, *Bătania*, *Bichiș*, *Bichișciaba/Békéscsaba*, *Budapesta*, *Cenadul-Unguresc*, *Chitighaz*, *Ciorvaș*, *Crîstor*, *Darvaș*, *Giula*, *Jaca*, *Lökös-háza*, *Micherechi*, *Peterd*, *Otlaca-Pustă*, *Săcal*, *Veched*, *Létavértes* etc.

Tema abordată la ședința mai sus amintită ne ajută să înțelegem că, folosim o altă variantă de limbă când *vorbim* și alta când *scriem*.

În cele ce urmează, pe baza cercetărilor empirice de teren, înșirăm niște date toponimice folosite în *vorbire*. Aceste date le-am cules din 60 de interviuri românești (60 de ore de texte vor-

¹ Prin acest număr arat frecvența variantei.

² În articolele semnate de Iosif Ioan Ardelean, preot din Chitighaz, numele acestui sat românesc a fost scris ungurește.

bite culese de la 60 de persoane). Interviuurile au fost înregistrate la Chitighaz, încă în anul 1990. Interviuurile conțin dialoguri spontane, realizate între localnici și un anchetator (cercetător născut în Chitighaz, autorul articolului de față). Discursurile, care au durat circa treizeci de minute, au avut ca teme: copilăria, școala, familia, dragostea etc. Din aceste interviuri în 55 am găsit toponime, adică *nume proprii de sat, de oraș, de stat, de apă, de munte* etc. Alături de toponime voi înșira aici și nume *de uliță, de birt* sau *nume de locuri de muncă*. Toponimele din interviuri, folosite de românii din Chitighaz, sînt atît românești cît și ungurești. Mai jos în lista toponimelor le voi înșira și pe acestea din urmă, deoarece ele, cu excepția unora, au fost integrate — în cele mai multe cazuri printr-o prepoziție (*la, în, pe*) —, în varianta de limbă română folosită în interviuri.

Prin această listă aș dori să demonstrez cît de variat sînt folosite toponimele în comunitatea românească din Chitighaz. Ceea ce, poate după părerea puriștilor, este incorect, greșit etc., iar după părerea sociolingviștilor este absolut normal. Să nu uităm nici de data aceasta zicala din vechime: *Varietas delectat!*

Lista toponimelor culese din 60 de interviuri românești

(Data anchetei: 1990, anchetator: Ana Borbély)

(După numărul casetei urmează toponimele apărute în interviu. Toponimele ungurești sînt transcrise cu majuscule.)

1) 10: pă BATTHYANY
la Rusi-ę

2) 104: la LUKÁCS
pă DÓZSA
la aba

3) 109: la Jula
pă RÁKÓCZI
la MEZŐHEGYES
dî la Oroșhaz,
la SZEGED
la SZÁNTÓD
la Jula
la Rîmân'i-ę
în T'it'ihaz

4) 110: la T'it'ihaz
pă RÁKÓCZI
la BUDÁPEST
SZABADKÍGYÓS
ÚJKÍGYÓS
MEZŐBERÉNY

BÉKÉS
KAMUT
VÉSZTŐ
la aba
la Jula
la HÚSKOMBINAT la Jula
la Ungari-ę
la T'it'ihaz
la T'it'ihaz
la T'it'ihaz

5) 111: BÁNKUTI ÁLLAMI GAZDASÁG
la GYULA ÁLLAMI GAZDASÁG
T'it'ihaz, la MEZŐGÉP
dî la Micăreț'
la Rîmân'i-ę
dîn Rîmâni-ę

6) 3: la Kitighaz
la Budapesta
la ALMÁSKAMRÁS
în Rîmânia
în Baia Mare, Oncești, Tîrgușeni
în MÁRAMAROSSZIGET
la Chitighaz
la România
la România
dîn MÁRAMAROSSZIGET
dîn Argeșt'
dîn Arad

7) 36: la Șercad
la Jula
dî la T'it'ihaz
dî la Rîmân'i-ę

8) 79: la K'it'ik'haz la GÉPÁLLOMÁS.

9) 8: La Bănhid'ę la BÁNHIDI MAJOR
la PÓSTELEK
la MEGGYESEGYHÁZA
la LÖKÖSHÁZA
la aba
pă KÖLCSEY UTCA

10) 80: la BÉKÉSCSABA.
la România
CSABÁN
nu la aba la BÉKÉSCSABA
la BÉKÉSCSABA
la aba
la CSESZKO
la NDK
la BALATON
La GYULA
laaa KÉTEGYHÁZA

la Jul-o lucrat
 La KÉTEGYHÁZA
 la Micăreț'
 La BÉKÉSCSABA
 la Ungaria
 La BÉKÉSCSABA
 la KÖRÖS
 La KÖRÖS
 la PUSZTAOTTLAKA
 la MEGGYESBODZÁS
 la K'itighaz.
 la BÉKÉSCSABA
 La Julia
 la T'it'ihaz
 la KÖRÖS

11) 88: din Julia
 la aba
 la aba
 la Let'e
 la Julia
 la Rîmân'i-e
 la T'it'ihaz
 în Rîmân'i-e
 la T'it'ihaz

12) 33: dî la SZALONTÁRÓL

13) 35: dî laaa Oroșhaz
 dî la América

14) 85: dî la Micăreț'
 dî la T'it'ihaz

15) 55: BÉKÉS MEGYE
 MAGYARBÁNHEGYES

16) 84: pă KOSSUTH
 Pă KOSSUTH UTCA

17) 1: dî la Român'i-a
 în Români-a

18) 6: La Alba-Iulia
 dî la Curt'i
 dîn Ard'al
 dîn Bihor
 dîn Bihor
 dîn Ungari-a
 dîn Ungari-a
 dîn Ungari-e

19) 7: dîn T'it'ihaz
 la Let'e

20) 14: dî la Bucureșt'

21) 15: la Rîmân'i-e

22) 17: la Români-a
 în Ungari-a
 Români--aș

23) 20 la Micăreț'
 dîn Rîmân'i-e

24) 21 adică-n Ungari-a
 în Români-a
 -n Ungari-a
 T'it'ihazulu-
 din Ungari-a
 Ungari-e-
 Români-e
 în Ungari-a
 Români-a
 în T'it'ihaz

25) 23: MAGYARORSZÁGON
 la KECSKEMÉT

26) 25: în Ungari-a

27) 27: BÉKÉS MEGYE
 la Rîmân'i-e

28) 37: Români-a
 din Ungari-a
 din Chitighaz
 din Maa
 din Șiclâm
 dîn Români-a,
 dîn Români-a
 din Timișoara
 la T'it'ihaz

29) 38: dîn Rîmân'i-e
 MAGYARORSZÁGON

30) 39: dîn Rîmân'i-e
 Rîmân'i-i
 la Rîmân'i-e

31) 40: dîn Rîmân'i-e

32) 42: la Budapesta
 la Budapesta

33) 43: la SZEGED
 la NYIREGYHÁZA
 la VAS MEGYE

34) 44: în T'it'ihaz
 dî la T'it'ihaz

la T'it'ihaz
la Rîmân'i-ę
dî la Micăreț'
la Rîmân'i-ę

35) 45: la Ungari-a
din Români-a

36) 46: dî la Micăreț'
la Cenad
la Micăreț'
la T'it'ihaz
Cenadu
la Cenad
dî la T'it'ihaz
dî la Micăreț'
la T'it'ihaz
la T'it'ihaz
la T'it'ihaz

37) 51: la Șiclău
dî la Rîmân'i-ę

38) 52: la T'it'ihaz

39) 54: la Pusta-Orlăci
dîn Rîmân'i-ę
la Rîmân'i-ę
în București
dîn Rîmân'i-ę

40) 81: la Români-a
la Români-a.

41) 82: Români-a
în Ungari-a
pîn T'it'ihaz
în Români-a
dîn Orad'a
dîn Români-a
dîn Oradea
dî la Arad
la Orad'a

42) 83: la Ciaba
în T'it'ihaz
în Ungari-ę

43) 86: La Mik'erek'-
la Rîmân'i-ę
la Rîmân'i-ę
la Ungari-a

44) 87: la Ungari-a.

45) 89: dî la Arad

la SZEGED
la Debrățin
la NAGYKÁTA

46) 94: ca-n Rîmân'i-ę
la Rîmân'i-ę
la Rîmân'i-ę

47) 96: pă TOLDI

48) 97: la T'it'ihaz
dî la Tit'ihaz
la Rîmân'i-ę
la aba
la aba
dîn Rîmân'i-ę
dîn Rîmân'i-ę
în Ungari-ę
în Rîmân'i-ę
la Julia
la Rîmân'i-ę
la Julia

49) 100: la Julia
la aba
la Ungari-a
la Ungari-ę
la T'it'ihaz
dî la T'it'ihaz
dî la Micăreț'
la T'it'ihaz
Micăreț'
dî la Rîmân'i-ę
dî la T'it'ihaz
dî la Rîmân'i-ę

50) 101: dîn Ungari-ę

51) 103: în T'it'ihaz
în Ungari-ę
în T'it'ihaz
în Julia
în Rîmân'i-ę
în Rîmân'i-ę

52) 105 :în Ungari-ę

53) 108: dîn Amustri-ę
la Budapesta

54) 118: în Ungari--am

55) 119: dîn T'it'ihaz
la Sibiu
dî la T'it'ihaz

Nagy Márta

Structura spațiului în bisericile românești din Ungaria

Pe teritoriul Ungariei există 15 biserici române care mai funcționează ca atare, aflate sub cărmuirea Episcopiei Ortodoxe Române cu sediul la Giula. O parte a lăcașurilor au fost construite pe locul unor biserici de lemn. Bisericile simple cu pereții făcuți din împletituri de nuiele, lipite cu lut sau bisericile din bârne au fost construite de românii care la începutul secolului XVIII, după izgonirea turcilor, s-au așezat la hotarele răsăritene și de miazăzi, în regiunile pustiite de turci, ale Ungariei¹. Curtea de la Viena a permis abia în 1781, printr-un ordin Imperial, cunoscut drept Edictul de Toleranță (Edictum Tolerantiae), ca pe teritoriul Imperiului Habsburgic credincioșii de altă religie decât cea catolică – deci printre ei și românii ortodocși – să-și poată construi biserici trainice, din materiale de construcție durabile. Reconstrucțiile sau substituirea bisericilor de lemn a pornit însă abia după aceea, în prima parte a anilor 1780, dar, de exemplu, biserica din lemn de la Darvaș a dăinuit până la începutul secolului al XIX-lea.

În mod asemănător cu bisericile din lemn, și noile biserici din piatră au avut timp îndelungat acoperiș din șindrilă. Mare parte a șindrilei a fost schimbată la începutul secolului al XX-lea cu acoperișuri din tinichea: în 1901 la Săcal, în 1906 la Veherd, pe când acoperișul de șindrilă a bisericii din Darvaș a fost schimbat abia în anul 1929 (ulterior, acoperișul din tablă a fost schimbat cu acoperiș din țiglă, așa cum poate fi văzut până în zilele noastre). Dar nu numai acoperișul din șindrilă păstrează amintirea vechilor biserici din lemn, ci și alte elemente arhitectonice. Astfel de elemente sunt naosurile, cam disproporționat alungite ale unor biserici (ca cea din

Jaca și Chitighaz), precum și bolțile în formă de copaie, care acoperă spațiile interioare. La Veherd, această boltire a fost dulgherită din lemn. La fel la Săcal, Apateu, Chitighaz, dar la cea din urmă, boltirea din scândură a fost deja tencuită. Ca o reminiscență a vechilor biserici de lemn pot fi apreciate și dușumelele din scânduri ale cătorva biserici.

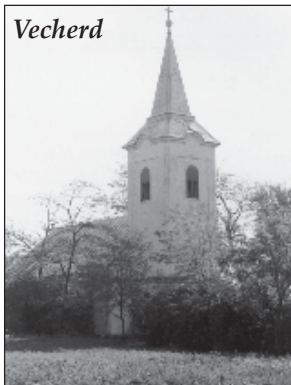
Construirea bisericilor noi a început, deci, ca o consecință a Edictului de Toleranță din 1781, emis de împăratul Iosif II. O clauză a Ordinului accentuează că bisericile trebuie construite în concordanță cu stilul arhitectonic dominant în Imperiu. Acel stil era barocul. Tocmai acesta este motivul pentru care bisericile românești de pe acest teritoriu (în mod asemănător cu bisericile sârbești și grecești ale acelorași confesiuni) nu sunt structurate central după tipicul obișnuit la bisericile românești contemporane construite în stil postbizantin, cu o cupolă centrală impunătoare, ci au fost construite pe baza modelului baroc al spațiului interior, axat longitudinal².

Clădirile bisericilor au fost ridicate pe baza unor planuri ale Curții, care au prevăzut amplasarea bisericii într-o curte. Variantele mai simple ale acestora corespund însă la fel segmentării în trei părți (altar, naos și galerie), repartizate longitudinal și având la un capăt turla, așa cum era obiceiul la bisericile catolice din sat. În stilul barocului târziu a fost ridicată în 1788 biserica din Săcal³. Împreună cu grecii de aceeași confesiune din oraș, în 1791, a fost construită în stil baroc-zopf biserica din orașul Bichiș. În același an, în stilul barocului târziu, a fost ridicată și biserica din Jaca⁴. În secolul următor, bisericile ortodoxe care s-au construit au purtat deja ampren-

Săcal

Veherd

Darvaș

tele stilului clasicist. Astfel, de exemplu, deasupra intrării principale a bisericii din Apateu, construită în 1807, s-a amplasat un timpanon. Dar elemente clasiciste prezintă și biserica „mare românească” din Giula, construită cam în aceeași vreme, sau biserica din Micherechi, construită în 1849. Cu toate acestea, învelișul, modificarea stilului nu a influențat sistemul arhitectonic longitudinal al acestor biserici, concepute cu un singur spațiu interior, oferind acestor spații interioare caracterul de hală.

Din cele constatate până acum rezultă că prin aspectul lor exterior bisericile ortodoxe române din Ungaria nu se deosebesc prea mult de lăcașurile bisericesti catolice din aceleași localități, provenite cam din aceeași epocă și purtând aceleași amprente stilistice, cu un singur turn, clădire în stil baroc, baroc-zopf sau clasicist. În aparență numai. Căci privitorul atent, chiar dacă nu din detalii bătaoare la ochi, totuși își dă seama imediat că nu stă în fața unei biserici catolice, ci are de-a face cu o biserică ortodoxă.

Spre deosebire de cele catolice, bisericile or-

todoxe românești nu stăteau direct la frontul străzii, ci aveau intrarea într-o curte, fiind amplasate mai spre interior. Cauza trebuie căutată în același decret al împăratului Iosif II, care, în 1781, prin Edictul de Toleranță pomenit, a permis construirea bisericilor numai pe baza unor restricții severe. Astfel, de pildă, Edictul de toleranță prevedea că bisericile altor confesiuni decât cele catolice nu pot fi construite și nici nu pot avea poarta (sau ușa) la frontul străzii, ci numai în curți sau alte loturi îngrădite (bisericile din Veherd, Jaca, Săcal, Darvaș ș.a.m.d. stau și azi într-o curte îngrădită) și aceste biserici nici nu pot fi clădite cu multe împodobiri, într-o realizare artistică pretențioasă cu turnuri. Această din urmă restricție însemna, de obicei, că acestor clădiri nu li se puteau ridica turnuri. Din exemplele de mai sus (Săcal, Jaca) se poate vedea că, de obicei, turla – ca rezultat al unor cereri speciale – fusese înălțată numai la un timp considerabil după construirea corpului central al bisericii.

O altă trăsătură specifică care trădează apartenența ar putea fi că bisericile românești, con-

*Iconostasul Bisericilor Ortodoxe Române din Bătănia,
Giula Orașul-Mare Românesc și Giula Orașul-Mic Românesc*

form canonului bisericilor bizantine, au o orientare răsăriteană. Asta înseamnă că locul cel mai sfânt, altarul este plasat conform tradițiilor bisericești, spre răsărit. O excepție o constituie biserica din Micherechi, care în acest fel iese din specificul bisericilor românești din Ungaria, cât și al celor ortodoxe în general. Intrarea principală este față-n față cu altarul și îndreptat spre apus.

Bisericile ortodoxe românești sunt prevăzute de obicei în afară de intrarea principală din partea de apus, se sub turlă, cu o altă intrare laterală, deschisă spre sud. Intrări de acest fel au bisericile din orașul Bichiș, din „orașul mic românesc” din Giula, din Veherd și Chitighaz etc.

Intrând în biserică, privitorul își dă seama imediat de deosebiri evidente, bătaoare la ochi, care denotă că nu avem de-a face cu o biserică catolică, ci de o biserică de cult răsăritean.

Spațiul interior, conform canoanelor bizantine, este segmentat în trei unități (altar, naos, narthex). Deși aceste spații nu mai sunt segmentate arhitectural ca în bisericile structurate în stil bizantin, în ciuda faptului că ele sunt doar simbolic sugerate, totuși ele pot fi delimitate precis.

Spațiul cel mai răsăritean este *altarul*. În altar stă Masa care simbolizează Cina cea de Taină, mormântul lui Iisus Hristos, tronul Mielului. În partea de miazăzi și de miazănoapte este câte-o adâncitură, o nișă. Acestea reprezintă reminiscențele arhitecturale ale elementelor bizantine de *prothesis* și *diakonikon*. Amenajarea lor, chiar dacă numai simbolică, au fost necesități liturgice. În *prothesis* stă masa de pregătire, numită *proskomidia*, la care preotul, la începutul slujbei, pregătește Sfintele Danii. În simbolistica liturgică, această masă simbolizează peștera din

Betleem, dar totodată și mormântul lui Hristos. În biserica cu hramul Adormirii Maicii Domnului din Bichiș, peretele boltit din *prothesis* datează din 1791 și este împodobit cu o icoană din atelierul lui Ștefan Tenețchi care face referire la Hristos, ca jertfă a eucharistiei. În această icoană se poate vedea un potir, din care se ridică pe jumătate Hristos, binecuvântând cu brațele desfăcute – unificând gestul arhaic al alduirii și al oblăduirii. Cealaltă nișă din peretele de miazăzi este așa-numitul *diakonikon*, care adăpostește, la sfârșitul liturghiei, vasele sfinte și hainele preoțești.

Altarul este despărțit de *naos* printr-un perete împodobit cu icoane, numit *ikonostasion*. Bisericile ortodoxe românești din Ungaria sunt copleșite de obicei pe de-a-ntregul, pe toată înălțimea interioară a bisericii, de aceste iconostase bogat împodobite cu cioplituri aurite, din lemn. Acești pereți cu icoane, deși despart altarul de naos, concomitent oferă și o unitate întregului spațiu interior al bisericilor. Asemenea iconostase se înalță în ambele biserici ortodoxe române din Giula, Orașul Mare Românesc și Orașul Mic Românesc, Cenadul Unguresc, Bătănia. Iconostase mai simple, dulgherite din scânduri, fără împodobiri cioplite se află în biserica din Mezópeterd și la fel, un asemenea iconostas, cu atmosferă evlavioasă, datând din secolul al XIX-lea, făcut din scânduri, cu icoane pictate în manieră populară s-a aflat în biserica Sfântul Nicolae din Apatu. Un efect deosebit are iconostasul bisericii din Veherd, care acoperă întreaga secțiune a altarului. Acest iconostas este până la înălțimea ramurei coborâtore a lunetei din zid de piatră tencuit. Pe acesta au fixat icoanele și pe acesta au pictat o compoziție mare cu Cina cea

de Taină. Pe peretele din piatră au montat o tablă din scânduri care umple întregul spațiu al lunetei. Pe această tablă din scânduri a fost pictat Iisus Hristos pe Cruce.

Spațiul altarului, pe care se înalță și iconostasul este, de regulă, mai ridicat, înălțat cu o treaptă față de partea cealaltă, de *naos*. Această unitate arhitectonică ridicată se numește *solea*. Astfel de postament poate fi văzut în catedrala din Giula, în biserica din Bichiș etc. Pe solea, direct alături de iconostas, lângă peretele din spre miazăzi și de miazănoapte stau cele două *scaune ale cantorigilor*. Tot pe solea, înaintea iconostasului suporturile pentru icoane, pe care se așează icoanele patronului sfânt al cărui hram îl poartă biserica sau alți sfinți care își au sărbătoarea conform calendarului ortodox.

În fața postamentului numit solea se află un alt postament mai mic, rotund, numit *ambo*, cum este cel din catedrala Sf. Nicolae din Giula. De pe ambo citește diaconul Evaghelia și tot stând aici își ține preotul predica.

Naosul este partea în care stau bărbații. În timpul sfintei liturghii, ei stau în picioare aici, în această parte. Pe lângă pereți se află șire de scaune înguste, înalte, cu spetează și sprijin pentru coate (*stasidion*), care, de fapt, nu sunt mobile de șezut, ci oferă numai sprijin. Doar bătrânii și bolnavii ședea pe acestea.

Din partea de apus se deschide spre naos așa-numitul *pronaos*. Ele este de regulă delimitat printr-un parapet din lemn de naos. Astfel era interiorul original al bisericii cu hramul Sfântu-

Iconostasul Bisericii Ortodoxe Române din Bichiș

Iconostasul Bisericii Ortodoxe Române din Apateu

lui Nicolae din Apateu. De fapt, această biserică a fost de o realizare interioară unică printre bisericile ortodoxe românești din Ungaria. Căci porțiunea din mijloc al intrării a fost realizat printr-o boltă, cu o pictură rară prin motivul înfățișat, anume, prima pereche de oameni, Adam și Eva în grădina Raiului, printre cele două figuri Pomul Cunoașterii și șarpele. În unele biserici, ca cea de la Chitighaz, parapetul care despărțea naosul de pronaos era zidit din cărămidă, dar acest detaliu este, la fel, o raritate în materialul de construcție din Ungaria. Cu totul ieșit din comun este parapetul despărțitor la biserică din orașul Bichiș, care se ridică până la tavan, fiind prevăzut cu câte-o fereastră. Pronaosul se află cu o treaptă mai jos față de spațiul naosului. În acest fel, pronaosul este la același nivel cu altarul.

Pronaosul a fost locul destinat femeilor în timpul liturghiei. Din răsărit s-a legat de acest pronaos a nouă unitate arhitectonică, numit *narthex*, adică un fel de hol de intrare, constituind în același timp și partea inferioară, de bază, a turnului. De obicei, în partea de sud-est a acestui spațiu era așezat vasul de botez, sugerând că omul nu poate intra în spațiul sfințit al bisericii decât după botez, deci după ce noul-născut a devenit creștin, și în acest fel membru al Bisericii.

Spațiile alcătuite în bisericile descrise au, deci, mai ales caracter simbolic. Din punct de vedere arhitectural nu au avut motivație, ca în cazul bisericilor bizantine sau postbizantine, unde segmentarea interioară a bisericilor urmărea principii structurale. Anexe amintite ale spațiului interior, precum și elementele arhitecturale cu

caracter răsăritean au făcut ca aceste biserici să devină lăcașe de cult familiare, confidentiale pentru credincioșii ajunși într-un mediu religios străin. În aceste biserici, liturgiile de cult răsăritean se desfășurau cu evlavie sinceră, ca în Casele Domnului construite pe baza unor principii arhitecturale apusene.

NOTE

1. Studiul nostru tratează despre bisericile de pe teritoriul de azi al Ungariei și nu cel al Ungariei istorice.
2. Printre bisericile ortodoxe din țara noastră sunt câteva construite în proiectare bizantină, cu o cupolă centrală. O astfel de biserică este biserica sârbească din Grabóc, care s-a ridicat încă înainte de Ordinul Imperial din 1781 și s-a construit după modelul unei biserici din lemn din sec. al XVI-lea de pe același loc. Această biserică poate fi considerată drept cea mai nordică expresie a stilului arhitectural bisericesc morav. Sârbii – care în urma Congresului Național Sârb au alcătuit un stat aproape independent în Imperiu – au căzut sub altă jurisdicție ca celelalte naționalități de religie ortodoxă din Imperiul Habsburgic. Aceasta este explicația, de ce nu tre-

buiau să respecte în construirea bisericilor Ordinul Imperial amintit. Și aceasta este cauza că ei au avut dreptul să-și construiască biserici temeinice, din materiale de construcție trainice și în perioada premergătoare Ordinului Imperial. O biserică asemănătoare, cu o cupolă centrală și stil bizantin mai este și biserica bulgară din Pesta, dar aceasta s-a edificat în anii 30 ai secolului XX, pe când biserica ortodoxă greacă din localitatea Beloiannis a fost ridicată în 1996, când restricțiile Ordinului Imperial de mult nu mai erau în vigoare și își pierduseră valabilitatea.

3. Turnul s-a finisat abia în 1837.

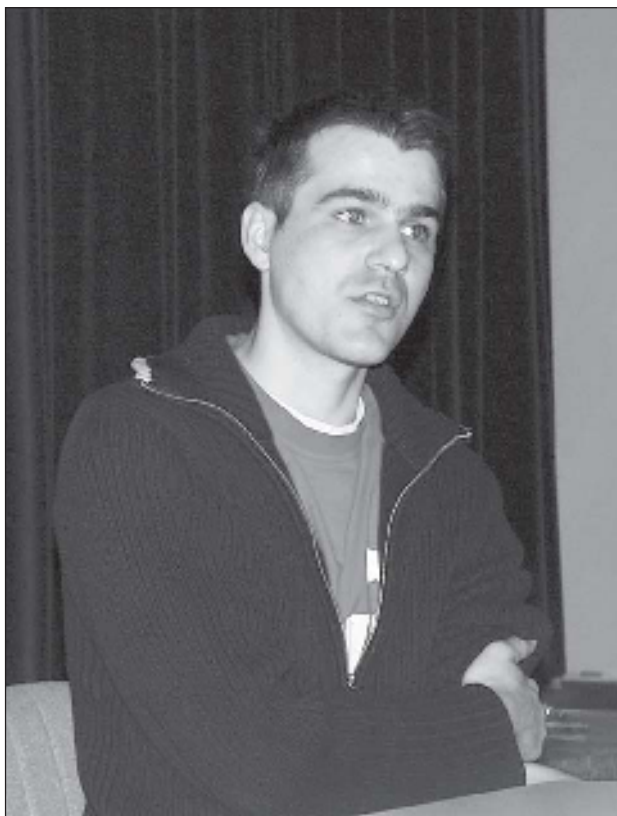
4. Și aici turla a fost anexată mai târziu la clădirea bisericii.

Iconostasul Bisericii Ortodoxe Române din Veched

Victoria Cozma

Regizorul Cornel Mândruțău

Cei care urmăresc paginile culturale ale ziarelor, deseori dau de numele și succesele lui Cornel Mândruțău. Tânărul care a cucerit deja un renume ca regizor de filme pe plan internațional, este originar dintr-o familie creștină românească, familie din care se trăgeau și frații Cornel și Petru Mândruțău. Bunicul său, regretatul preot Cornel Mândruțău, timp de șase decenii a servit la Jaca și în bisericile ortodoxe române din împrejurimi. Petru Mândruțău, sau „Unchiu’ Péter” cum îi zicea nepoțelul, a fost preot la Giula și apoi vicar la Capela Ortodoxă din Budapesta. Tata regizorului, care se numește tot Cornel Mândruțău, la vârsta de 18 ani a părăsit satul său natal, adică Jaca, mutându-se la Gödöllő. Este președintele Sindicatului Poștal din Ungaria. Aici a cunoscut-o pe nevasta sa, Ugrin Dorottya, dragoste al cărei rod este Cornel și fratele său mai mare, Gábor. Se pare că regizorul Cornel Mândruțău, nu numai numele l-a moștenit de la bunicul și tatăl său, dar și o identitate românească foarte puternică, sentiment care pentru el se manifestă într-un mod firesc. Prin educația tatălui, cei doi fii ai lui au devenit conștienți de iden-

titatea lor într-un mediu pur maghiar. Regizorul nostru, Cornel, s-a născut la Gödöllő, la data de 3 aprilie 1975. Aici a terminat școala generală și liceul. Când era copil sigura legătură directă cu românismul erau excursiile cu familia prin România și întâlnirile permanente cu Unchiu’ Péter, la Capela Ortodoxă din Curtea Gojdu. Și, bineînțeles, verile petrecute cu fratele și cu verișorii săi la bunici la Jaca. Cornel, și la vârsta de 28 de ani, evocă emoționat aceste frumoase amintiri din copilărie.

După terminarea liceului drumul lui nu a dus direct spre regie. A vrut să studieze estetica la Universitatea din Pécs, dar nu a reușit la examenul de admitere. Astfel a lucrat timp de un an ca figurant la Teatrul „Arany János”. După experiențele cucerite la teatrul din Budapesta, în anul 1994, a dat examen de admitere la secția de actorie a Institutului de Artă și Cinematografie și a fost admis după prima încercare. Aici l-a avut ca diriginte pe Zsámbéki Gábor, dar de asemenea a avut prilejul să lucreze cu alți profesioniști ai acestei ramuri de artă. Astfel, de exemplu în spectacolul „Velencei kalmár” a fost instruit de Alföldi Róbert, dar a evoluat și pe scena Teatrului Radnóti, în rolul lui Bulanov din spectacolul „Pădurea” regizat de Gothár Péter. Ca actor a avut posibilitatea să stea în fața camerei de luat vederi, în filmul „Utolsó vacsora az Arabszörkenel”, regizat de Jancsó Miklós.

Însă lui Cornel aceste performanțe (Piesa „Velencei kalmár” a fost scoasă de pe afiș după 100 de spectacole!) nu i-au adus cea mai mare satisfacție. În 1998, anul absolvirii, cu diploma de actor în mână, și-a dat seama că el nu este un „actor pur sânge”, a cărui stare sufletească depinde de reacția, de dragostea și aplauzele publicului. „

Deci, după obținerea diplomei de actor a dat iarăși examen de admitere la secția de regie film, cu dorința de a depăși ceea ce pentru el a însemnat monotonia lumii teatrului. Pentru ultima etapă din concursul de admitere trebuia să realizeze un film, care să fie o muncă absolut unică. Filmul cu titlul „Wolf 7031”, un scurt metraj de 5 minute, a fost pentru el biletul de intrare la mult dorita secție de regie. „După ce am terminat filmul am simțit chiar biologic că da, acesta sunt eu, acesta este filmul meu, asta vreau să fac

toată viața mea, asta îmi place, asta voi face...” – își aduce aminte de clipele în care a terminat filmul din noaptea când a expirat termenul de înaintare al lucrărilor. După ce a intrat la secția de regie, a cunoscut-o pe Petrányi Viktória, studentă la secția de producători de filme și televiziune, care și de atunci este producătoarea filmelor regizate de Cornel. Deși, încă amândoi sunt studenți, filmele realizate în colaborarea lor, sunt cunoscute și distinse cu mai multe premii obținute la festivalurile din țară și de peste hotare.

Consacrarea lui Cornel ca regizor, de fapt, a început cu filmul „Nu mai am eu nici o dorință” (Nincsen nekem vágyam semmi). Filmul a fost înregistrat pe o peliculă uzată, deoarece pe atunci avea foarte puțini bani pentru filmări. Ba mai mult, primul lung metraj al lui Mándruțau, putem zice că a fost o realizare din „no-budget”. Chiar și protagoniștii, Nagy Ervin și Rába Roland, au fost colegii de la Institutul de Artă Teatrală și Cinematografică, care i-au făcut o favoare prietenului lor. Cu toate acestea, creația a intrat în programul de concurs al Festivalului Filmului Maghiar din anul 2000, și a câștigat la mai multe categorii printre care: premiul „pentru cea mai bună regie”, premiul „pentru cel mai bun debut cinematografic”. De asemenea a stârnit un ecou și la Festival Mediawave din același an: premiul „pentru cea mai bună imagine” acordat operatorului Makkos Szilárd, și „cea mai bună prestație actricească bărbătească” pentru protagoniștii filmului. Pelicula aceasta ne călăuzește în viața unui tânăr sărac din provincie, Bruno, care dorindu-și un trai decent, ajunge până la prostituția homosexualilor. Această „afacere” rămâne secretul lui și a cumnatului său, care este îndrăgostit de Bruno și gelos pe propria sa soră. Însă și Bruno duce o viață dublă, având o relație cu un avocat. Problemele apar atunci când nevasta lui, se satură de nesiguranța în care trăiește, și vrea să-l părăsească pe Bruno. Filmul nu vrea neapărat să povestească despre viața prostituților homosexuali. Intenționează mai mult să ne atragă atenția asupra pericolului minciunilor permanente, care, în cazul lui Bruno, au dus la moarte.

În ciuda succeselor din Ungaria, creația „Nu mai am eu nici o dorință” nu a ajuns în programul de concurs al festivalurilor din străinătate. Renuma pe plan internațional i-a adus lui Cornel, scurt-metrajul de 23 de minute cu titlul „AFTA”. În anul 2001 această realizare a câștigat Festivalul Internațional de Scurt-metraj, desfășurat la Oberhausen, ca apoi să fie distins la festivalurile din Cracovia, Stuttgart, Bologna etc. Filmul portretează un grup de tineri abando-

nați și plictisiți printre blocuri, a căror joc într-un minut se transformă în asasinat. În acest film apare pentru prima dată interpretul Polgár Tamás, de care Mándruțau a dat într-o casă de corecție din Aszód. Deși băiatul nu a studiat niciodată actoria, forța privirii sale și jocul lui este atât de profesionist, încât el a fost cel care a inspirat cel de-al doilea lung metraj al regizorului.

Filmul „Zile frumoase” a debutat la cea de-a 33-a ediție a Festivalul Filmului Maghiar. Aici a adus pentru Tóth Orsolya premiul „pentru cea mai bună prestație actricească”, câștigând și premiul Gene Moskvitz, care este aprecierea criticilor străini. Pelicula a mai fost premiată la Festivalul din Locarno, organizat în august 2002. La acest festival din Elveția, care este de categoria „A”, Cornel Mándruțau a cucerit „Leopardul de Argint”, adică premiul pentru cel mai bun regizor aflat la primul sau al doilea film. Acest premiu a adus pentru el și o nouă cunoștință, în persoana producătorului Philippe Bobber, care s-a angajat la distribuirea mondială a filmului. Tot Philippe Bobber i-a oferit posibilitatea de a-și remonta materialul, dorită și de regizorul de origine română. Astfel Cornel a stabilit ritmul filmului. Pe ecran vedem povestea tânărului Petru, interpretat de Polgár Tamás, care părăsește casa de corecție. Se duce la sora sa Maria, care lucrează într-o spălătorie. Acolo Petru din întâmplare devine martorul unei nașteri. O tânără necunoscută dă viață unui bebeluș. Maria cumpără copilașul de la această tânără disperată. Petru nu destăinuiește nimănui, ceea ce a văzut la spălătorie. Când el devine definitiv liber, ar vrea să facă rost de un pașaport, ca să plece la mare, sau oriunde. Însă tot mai mult îl interesează Maia, fata necunoscută. O caută, îi face curte și îi arată copilașul. Între timp sosește și pașaportul, dar acesta este preluat de Maria, care nu-l mai predă lui Petru. Mai târziu Maia se răzgândește și îi cere Mariei, să-i restituie copilașul. La acest pas Maria îi dă fratelui ei pașaportul, rugându-l pe Petru, s-o ducă și pe Maia undeva departe, la mare. Dar și Maia solicită ajutorul băiatului. Îi promite dragoste, dacă Petru o ajută să dovedească faptul că sugarul e al ei. Petru aparent are posibilitate de a alege... Copia aceasta nouă, care prin remontare a devenit cu 15 minute mai scurtă, a fost lansată marelui public abia cu un an mai târziu, după festivalul Filmului Maghiar din anul 2002, la data de 6 martie 2003, în cinematograful „Művész” din Budapesta. Din această variantă mai scurtă nu aflăm o soluție definitivă, noi spectatorii, primim numai câteva aluzii, suntem forțați să decidem singuri. Astfel filmul ne antrenează și ridică niște

probleme care ne preocupă și după ce am vizionat filmul. Această variantă pare a fi tot atât de reușită ca și cea originală, care a fost distinsă cu Leopardul de Argint. La cea de-a 7-a ediția a Festivalului Internațional de Film din Sofia, pelicula „Zile frumoase” a obținut Marele Premiu. Festivalul organizat în luna martie 2003, pentru prima dată a avut un caracter de concurs. Luna martie a mai adus și o altă bucurie pentru tânărul regizor de origine română, când cu prilejul festivităților de la 15 martie, a fost distins cu Premiul „Balázs Béla”. Tot acest film a figurat în programul de concurs al primei ediții a Festivalului Filmului European, organizat la Bruxelles. Ba mai mult, a și câștigat Marele Premiu al competiției, premiul Iris. Pe lângă această apreciere, filmul a mai fost distins și cu un premiu special, acordat de RTBF, canalul de limbă franceză a televiziunii publice din Belgia. Poate la aceste succese a contribuit și părintele paroh Marius Maghiaru din Budapesta, care s-a adresat printr-o scrisoare preotului din Kaposvár, astfel echipa lui Cornel a putut filma scena botezului la biserica de acolo. Preoții celorlalte biserici au fost foarte reticenți, nevrând să dea tânărului cineast permis de filmare. „Filmul nu este împotriva Bisericii și a religiei, sau contra lui Dumnezeu. Dimpotrivă, povestea conturează o lume din care a fost gonită cu mai multe decenii în urmă, ceea ce numim religie, fapt care nu este lipsit de anumite consecințe.” – a spus Cornel Mândruțau.

Nici ediția din anul 2003 a Festivalul Filmului Maghiar nu a trecut fără prezentarea unei noi creații a lui Cornel Mândruțau. Atunci regizorul a revenit la cea mai prestigioasă manifestare din Ungaria din acest domeniu cu un „autobuz”. A realizat un film în colaborare cu patru regizori tineri, Schilling Árpád, Török Ferenc, Pálfi György și Bodó Viktor. Pelicula cu titlul a „Venit un autobuz” este un film-sketch, adică cinci filme de scurt-metraj, legate de anumite elemente animate create de Igor Lazin. Piesa care încheie filmul, Sfânta Ioana a liniei de autobuz numărul 78, este regizat de Cornel. Filmul realizat în comun nu a rămas fără ecou, nici la cea de-a 34-a ediție a Festivalul Filmului Maghiar, obținând premiul special a manifestării. Episoadele se pot difuza și separat. De exemplu, piesa lui Mândruțau, a fost prezentată și la Festivalul Internațional de la Cannes din anul acesta. Filmul este turnat într-un spital, unde bolnavii sunt doar actori și totul ce se petrece acolo este o ficțiune. Numai protagonista, Sfânta Ioana, interpretată de Tóth Orsolya, își ia în serios datoria, și depune eforturi pentru o prestație cât mai bună. Ceea ce este și mai interesant în acest film este stilul

lui, care pentru cinematografia maghiară, înseamnă și spargerea tiparelor, fiind turnat ca film de operă.

Un alt scurt metraj realizat recent de regizorul de origine românească, este filmul „Micul apocrif” (A kis apokrif). Pelicula a fost realizată la solicitarea Muzeului de Artă din Viena. Creația a fost prezentată în cadrul unei expoziții de covoare, împreună cu creațiile altor opt regizori. Protagonistul acestuia, Mizo, un băiat de 7 ani, prin montare este multiplicat pe ecran, parcă ar fi și el însuși o țesătură de covor. Această lucrare a lui Cornel a fost premiată în luna mai 2003, de juriul ecumenic al Festivalului Internațional al Filmului de Scurt-metraj de la Oberhausen, locul unde cu doi ani în urmă scurt-metrajul „AFTA”, a obținut mari succese. O altă apreciere a acestei creații este premiul special obținut la Festivalul European al Filmului de Scurt-metraj, organizat între 10–15 septembrie la Ludwisburg.

Pe lângă aceste succese și premii, Cornel Mândruțau mai are încă o calitate: este conștient de originea sa românească. Pentru Cornel, față de alți tineri așa-zisi români, problema identității nici nu se pune. Ba mai mult, el spune mereu, că „românismul sunt eu însumi, existența mea”. Este vorba despre o existență, care lui îi asigură o viață cosmopolită și liberă, în țara cea mică unde s-a născut român, în Ungaria. Sentimentul acesta a rămas puternic deși – datorită mediului maghiar unde a trăit totdeauna și trăiește și azi, în cartierul XIII al Budapestei – nu a moștenit limba strămoșilor. Dragostea neamului se manifestă și prin fapte, atât din punctul de vedere al carierei sale, cât și prin viața de toate zilele. În luna mai 2003, la Cluj a avut loc Festivalul Internațional de Filme „Transilvania”. Este vorba de primul festival de filme cu caracter internațional, organizat în țara-mamă. În programul competiției a figurat și al doilea lung-metraj al lui Mândruțau, pelicula „Zile frumoase”. La acest festival Cornel a participat personal. Bineînțeles nici acolo n-a rămas secretă originea sa românească, precum nici planurile de viitor ale lui Cornel: un nou lung-metraj turnat pe plaiurile României, în delta Dunării. Scenariul acestuia este scris deja, împreună cu Petrányi Viktória și regizorul de teatru, Zsótér Sándor. Pentru acest proiect îi stă deja la dispoziția regizorului, un fond considerabil pe care l-a câștigat printr-un concurs publicat de Fundația Filmului Maghiar, iar filmările sunt prevăzute la începutul anului viitor. Numai atunci, fiindcă Cornel Mândruțau recent a obținut o bursă de studii la Paris, rezervată pentru cineștii din întreaga lume. Pentru aceasta

aproape 800 de candidați și-au înaintat concursul, dintre care doar șase au dreptul să participe, aflându-se printre ei și Cornel Mândruțau.

Deși nu trăiește zilnic printre români, prin contribuția Uniunii Culturale a Românilor din Ungaria, conaționalii lui au avut posibilitatea să-l cunoască și personal. La 10 aprilie 2003, Cornel Mândruțau a vizitat Centrul Cultural Românesc din Giula. Aici a fost proiectat filmul „Nu mai am eu nici o dorință”, după care a urmat o discuție cu publicul giulan. Și aici s-a dovedit faptul că filmul într-adevăr înseamnă spargerea tiparelor, stârnind o „dezbater aprinsă” între generații. Tinerii au primit cu entuziasm atât filmul, cât și pe regizor. Iar unii, de o vârstă mai înaintată, au fost chiar și revoltați. Oricum, Cor-

nel și la Giula și-a atins scopul cu care a început povestea băiatul de pe ecran, ecoul publicului, fie acesta pozitiv sau negativ.

Cornel Mândruțau și în viața de toate zilele caută legătura cu românii și românismul, care pentru un individ din Budapesta este asigurată de Capela Ortodoxă din Budapesta. Deși a fost botezat într-o biserică catolică, el participă mereu la Liturghiile săvârșite de părintele paroh Marius Maghiaru, la Capela din strada Holló.

Cornel la vârsta de numai 28 de ani a cucerit deja faima de a fi unul dintre cei mai premiați regizori de filme din Ungaria. Poate succesele lui se datoresc calităților pe care el le consideră moșteniri românești: încăpățănare, ambiție, curaj și spirit întreprinzător...

Cornel Mândruțau la Centrul Cultural Românesc, după proiectarea filmului „Nu mai am eu nici o dorință” purtînd discuții cu publicul giulan

Monica Rocsin Boca

Emisiunea în limba română a Televiziunii Maghiare

Mai bine de 20 de ani și în limba română

În acest an se împlinesc 25 de ani de la pornirea emisiunilor televizate ale minorităților sud-slavă și germană. În 1978 acestea efectiv au fost îngrijite de studioul din Pécs, care a fost înființat cu doi ani mai devreme. Tot în 1976 a luat naștere și Studioul Regional din Seghedin. Redactorul șef a fost Regős Sándor, care în 1979 a făcut o vizită la Giula unde s-a întâlnit cu redactorul șef al Foii Noastre, Alexandru Hoțopan și cu secretarul general al Uniunii Democratice a Românilor din Ungaria, Petru Silaghi. Intenția lui Regős a fost ca să obțină o propunere referitoare la o persoană din rîndul naționalității române, pentru pornirea emisiunilor românești la televiziune. Regős Sándor nu a primit nici o propunere pentru persoana realizatorului acestor programe, astfel că a și renunțat la idea lui inițială. Peste un an Ștefan Frătean este angajat la postul de radio Szolnok, astfel în 1980 sînt lansate emisiunile românești radiofonice.

În 1982 sînt create condițiile pornirii programelor românești și la televiziune. Responsabilitatea acestora a fost tot Ștefan Frătean. Astfel, la 4 ani după apariția emisiunilor germane și sîrbocroate, la **29 aprilie 1982** sînt lansate și emisiunile românești ale Televiziunii Maghiare. Aici merită însă remarcat, că, deși acestea s-au prezentat pe postul național al televiziunii, ele au pornit din inițiativa studioului din Seghedin. Această situație de supraveghere s-a menținut pînă în anul 1992. La început emisiunea românească care a fost intitulată Ecranul Nostu, s-a prezentat lunar o dată, în ziua de joi, pe programul 2 al Televiziunii Maghiare, de la ora 19.10 pînă la 19.25. De menționat că programul 2 a pornit doar cu cîțiva ani înainte, astfel că posibilitățile de recepționare erau încă deosebit de slabe. Mulți oameni pur și simplu nu recepționau acest canal.

Tocmai pentru aceasta programul de 15 minute a fost reluat sîmbăta următoare pe programul 1 al Televiziunii Maghiare.

În momentul lansării emisiunilor românești „redacția” nu avea nici un angajat. Sarcinile de realizator au fost îndeplinite de Ștefan Frătean, care la televiziune era doar externist, postul per-

manent îl avea la radio. Înaintea pornirii emisiunilor românești televizate Ștefan Frătean face o propunere. În acest document referitor la titlul programului scrie următoarele: „Luînd în considerare titlul celorlalte emisiuni minoritare existente, propun ca titlul emisiunii noastre să rămîină „A mi képernyőnk”, adică „Ecranul Nostu.” Tot în acest document schițează motivul genericului, care se va prezenta la începutul programelor. Acesta constă din două linii, care prin mișcarea lor se împletesc la mijlocul ecranului, apoi apare titlul emisiunii. Motivul a dorit să sugereze telespectatorului necesitatea conviețuirii în această țară. Ideea acestui model a venit din partea lui Alexandru Hoțopan. Tot în această propunere Ștefan Frătean indică următoarea structură pentru cele 15 minute:

„I. Prezentare (de fiecare dată redactorul emisiunii), anunțarea programului întărit cu imagini.

II. Știri și informații din viața naționalității noastre

– ilustrate cu imagini

– în colaborare cu o crainică permanentă (de exemplu Maria Gurzău, profesoară din Giula)

III. Reportaj din viața politică internă a țării

IV. Din viața noastră culturală

(echipe de naționalitate, soliști, cluburi, publicații, manifestările uniunii românilor, etnografie, folclor, istorie locală)

V. Cuvînt de rămas bun”

Pentru prima emisiune românească Ștefan Frătean a propus următoarele teme:

„I. Prezentarea emisiunii 1 minut

– redactorul anunță „evenimentul mare” și îl roagă pe oaspetele studioului, pe secretarul general al UDRU să aprecieze pornirea emisiunii.

II. Discursul cu Petru Silaghi 4 minute

(propun ca textul să fie întocmit în așa fel, încît unele părți să poată fi ilustrate cu imagini)

III. Redactorul anunță pe scurt următoarele teme, apoi predă cuvîntul crainicii, care prezintă știrile. 30 secunde

IV. Știri 2,30 minute

V. Inaugurarea noului liceu românesc din Giula 4 minute

VI. După luarea de rămas bun echipei folclori-

că a liceului românesc prezintă un dans românesc 3,30 minute”

Partenera principală a realizatorului programului a fost Maria Gurzău. Telespectatorii români din Ungaria au și identificat emisiunea cu cei doi colaboratori. La început programele conțineau informații de bază despre naționalitatea românilor din Ungaria, despre formele lor de organizare, despre instituțiile de care dispuneau, pecum și despre obiceiurile, folclorul românesc din această țară. Iată câteva teme dintre acestea: turneul cultural al Uniunii; grădinița din Micherechi; așa se tipărește Foaia Noastră; portrete ale folclorului: Gheorghe Nistor, Teodor Șimonca; obiceiuri de Crăciun din județul Bihor; club românesc la Budapesta; secerișul la Cenadul-Unguresc; sere la Micherechi.

Chiar și primele emisiuni televizate au fost mai populare în rândul oamenilor, decât cele de la radio. Adevărata popularitate le-au avut însă în România, pentru că în acea perioadă țara vecină practic nu avea emisiuni de televiziune. Dar programele noastre încă de la început au fost puternic controlate, astfel realizatorilor nu li s-a permis să se ocupe de problemele din România.

În 1983 însă au apărut unele materiale referitoare la biserică, deși puterea politică de atunci a abandonat total această instituție de mare importanță pentru oameni, dar mai ales pentru o minoritate atât de mică ca românii din Ungaria. Pentru programul Ecranul Nostru s-a făcut însă un montaj în Biserica Ortodoxă Română din Giula. La acest film a participat și vicarul Teodor Misaroș, care în anul respectiv a și trecut în neființă. Acesta este singurul document păstrat despre înalta personalitate bisericească. Și în cazul acestor programe se poate afirma, că au fost puternic influențate de conjunctura politică. Materialele erau realizate pe peliculă, iar programarea unei filmări trebuia făcută cu o săptămână și jumătate înainte. Ele trebuiau dezvoltate și doar apoi se puteau monta. Din acest motiv și din cauza prezentării lunare, reportajele nu puteau fi atât de proaspete ca și la radio.

Emisiunile românești televizate erau realizate cu personalul și tehnica studioului din Seghedin. Aici au intervenit și probleme de limbă, care se puteau urmări în fiecare fază a lucrărilor. Printre producători, operatori, regizori, montori nu se afla nici unul, care vorbea și românește. Înaintea montării unui material, el trebuia tradus în ungurește, ca să fie și pe înțelesul specialiștilor maghiari.

Înainte înregistrării emisiunii, reportajele erau preluate, adică controlate de șeful studioului,

care a ținut să fie integrat și el în conținutul emisiunii, deși nu prea avea informații despre situația naționalității române. Angajarea pe post a unui redactor român însă, nu s-a realizat nici în următorii ani. Acest fapt caracterizează seriozitatea cu care Televiziunea Maghiară trata de acest domeniu.

Ștefan Frătean a fost ajutat de un alt externist, care a luat parte și la filmările efective. Petru Cîmpian atunci era angajatul Catedrei de Română din Seghedin. Fenomenul de controlare a emisiunilor se poate ilustra printr-un exemplu, care se leagă de numele lui. În 1983 acesta a realizat un interviu cu Ioan Alexandru și Kányádi Sándor despre conviețuirea firească a popoarelor maghiar și român din Transilvania, despre interferențele culturale maghiaro-române. Acest material nu a corespuns cerințelor anilor '80. Atunci nu se vorbea despre minoritățile naționale din alte țări și mai ales nu, despre Transilvania. Singura valoare era internaționalismul artificial. De aceea materialul amintit a fost difuzat doar în 1989.

În luna noiembrie 1983 pornește difuzarea emisiunilor în limba slovacă. Responsabilul acestora este Fuzik János, care imediat intră pe postul studioului.

Pînă în 1986 spațiul emisiunilor s-a lărgit la 20 de minute, difuzate tot pe programul 2 și redate pe programul 1. Programele însă și atunci erau urmărite mai mult pe canalul 1. Experiențele legate de primii 5 ani ai emisiunii românești le putem afla într-un document semnat de Ștefan Frătean la 16 ianuarie 1987. Programul este definit de el ca magazin politic. Realizatorul constată cu regret, că de la începutul anului 1987 ambele emisiuni, deci și reluarea, se transmite pe programul 2 al televiziunii. Acest fapt – subliniază Frătean – va micșora numărul telespectatorilor, deși emisiunea pînă atunci avea o audiență permanentă și mare. În continuare scrie următoarele:

„Efectul informativ este satisfăcător, încearcă să rezume actualitățile politicii de naționalitate ale celor patru săptămîni. Prezentarea din punctul de vedere al imaginilor însă corespunde mai puțin genului de televiziune. Motivul acestuia este dificultatea planificării filmărilor, capacitatea de organizare a redactorilor, faptul că ei sînt externiști, turnarea pe peliculă și programarea filmărilor cu o săptămînă și jumătate înainte. Trebuie să rămînă ca scop, întărirea aspectelor informative cu atât mai mult, cu cît cele 20 de minute din prezentare ne permit realizarea mai pretențioasă a magazinului informativ. (...) Efectul de orientare a Ecranului nu este însă satisfă-

cător. Nu am reușit în cazul fiecărei emisiuni magazin, să prezentăm fenomenele în așa fel, încât telespectatorii să fie stimulați pentru a medita asupra acestora...”

Ștefan Frătean subliniază, că trecerea la un sistem de difuzare de 30 de minute ar schimba esențial structura emisiunii, astfel s-ar putea întări caracterul de magazin și nu ar majora nici cheltuielile de producere, pentru că reportajele sînt realizate într-un spațiu geografic relativ restrîns. „Majoritatea reportajelor noastre sînt documente ale vieții și trecutului românilor din Ungaria, care se integrează puternic. De aceea este important ca să ne folosim de posibilitățile de filmare pe care le oferă studioul din Seghedin, pentru a înregistra cît mai mult din valorile încă existente...”

Realizatorul programelor românești și-a exprimat nemulțumirea pentru că Televiziunea Maghiară, fără nici o consultare prealabilă, a așezat emisiunile de joi în ziua de miercuri. Acest lucru a derutat mulți telespectatori - scrie Ștefan Frătean. Cu regret amintește și faptul, că dacă emisiunea românească cade într-o zi de sărbătoare calendaristică sau religioasă, este programată pentru o altă zi, deranjînd mulți telespectatori. Această practică se desfășoară și în zilele noastre. Ștefan Frătean în lucrarea amintită planifică realizarea mai multor materiale istorice, de autocunoaștere. Cere ca Televiziunea Maghiară să ajute „redacția” în dorința de a crea legături cu comunități românești din afara României. Acest plan s-a și realizat în 1988, cînd Petru Cîmpian a filmat în mijlocul românilor din Vovodina.

Anul 1988 este un an însemnat în istoricul emisiunilor românești televizate. Pe lîngă programele obișnuite, la 5 ianuarie 1988 pornește emisiunea „Știri”, care se prezintă săptămînal o dată, în cinci minute. Printre realizatorii acesteia îi găsim pe Petru Cîmpian, Marta Botea, Doina Selejan și Eva Ruja Molnár. Spațiul emisiunii magazin s-a lărgit la 30 de minute, care era reluată.

S-au acordat însă în plus trei programe de 50 de minute. Prima s-a difuzat la 9 februarie 1988, avînd ca temă necrologul maeștrilor populari din Micherechi, Teodor Kovács și Gheorghe Nistor, răposați în toamna anului 1987. Realizatorul acestui amplu montaj a fost Petru Cîmpian. A doua emisiune de 50 de minute s-a difuzat la 7 iunie 1988, conținînd portretul poetei originară din Chitighaz, Lucia Borza. Filmul s-a făcut conform unui scenariu bine pus la punct. Al treilea program de acest gen s-a prezentat în luna octombrie 1988. Realizatorul, Ștefan Frătean, a fă-

cut un necrolog lui Lucian Magdu și a prezentat arta lui Ștefan Oroian.

Încă în toamna aceluiași an a început un șir de filmări de mare însemnătate, despre situația și particularitățile românilor din Ungaria. Acesta este singurul film documentar, care analizează global în mai multe domenii posibile, existența de român în această țară. Filmul este o coproducție a studioului din Seghedin cu societatea MOVI. Montajul intitulat „În minoritate” s-a difuzat la 6 decembrie 1988. Realizatorul a fost Ștefan Frătean, operatorul Kiss Róbert iar regizorul Tóth Szöllős András, care atunci era și regizorul emisiunilor românești.

În toamna anului 1988 șeful studioului din Seghedin devine Bán János, care și-a cîștigat renume în timpul carierei sale din Budapesta. El a lărgit considerabil paleta emisiunilor în limba maghiară pe care le-a realizat studioul din Seghedin. Astfel emisiunile în limba slovacă și română au fost marginalizate și mai mult. Tot mai greu s-a primit cameră și spațiu de montaj. Creșterea personalului din studio, necesar pentru îndeplinirea sarcinilor sporite, nu a afectat emisiunile de naționalitate deși anul 1988 a adus mai multă muncă în raport cu anii precedenți. Redacția românească nici la sfîrșitul celui an nu a avut un colaborator angajat pe post. La redacția slovacă și atunci era un singur angajat, anume Fuzik János. Aici menționez că redacțiile de naționalitate de la Pécs, aveau cîte 3 posturi și producție separată, care la Seghedin era comună.

Situația colaboratorilor români în acel an a devenit și mai grea din cauza relațiilor tot mai proaste dintre Ungaria și România. Reprezentanții vieții publice românești însă au considerat, că presa românească din Ungaria, inclusiv televiziunea, nu trebuie să se ocupe cu această temă.

Anul următor, 1989 este un alt an însemnat. Se desființează structura de reluare și în locul acesteia apare o nouă emisiune intitulată „Magazin Cultural”. Aceasta este prezentată pentru prima oară la 7 ianuarie 1989, iar programul Ecra-nul Nostru la 10 ianuarie. Trecerea de la sistemul de reluare la sistemul de producere a două emisiuni, a însemnat și dublarea cheltuielilor. Bugetul însă nu a urmărit în întregime acest aspect evident. Schimbarea structurii a însemnat și realizarea unor generice noi în parte. Acestea sînt pregătite de regizorul Tóth Szöllős András. Mai tîrziu cele două emisiuni românești se prezintă din două în două săptămîni, ambele câte 30 de minute. Spațiul dublat a însemnat că și necesitățile tehnice au devenit mai mari. Studioul

însă nu a asigurat această tehnică în măsura așteptărilor realizatorilor români. Statutul marginalizat al celor două programe (românesc și slovac) a dus și la confruntări mai însemnate între externiștii români și conducerea televiziunii. La emisiunile românești au colaborat mai serios angajații studioului Tóth Szöllös András, László Gyöngyi – regizori, Virág Pál și Ruzsa János – operatori și Csanádi Zoltán – șef de producție. Datorită acestor condiții, cei care au luat parte la pregătirea programelor, au făcut față tot mai greu așteptărilor și posibilităților pe care le ofereau cele 60 de minute lunare. În noua structură, emisiunea Ecranul Nostru a devenit un program magazin cu caracter informativ, prezentând aspecte din viața publică și profesională a românilor din Ungaria. Magazinul Cultural aborda ceea ce sugera și titlul: aspecte ale valorilor culturale ale românilor din țara noastră.

Din primăvara anului 1989 începe să colaboreze și studentul Tiberiu Boca. Între timp s-a realizat și a doua parte a filmărilor planificate în mijlocul comunităților românești din afara României. Ștefan Frătean a turnat un film despre românii din Transcarpatia.

La sfârșitul anului, în România a căzut regimul Ceaușescu. În ziua de 22 decembrie șeful studioului din Seghedin a pus la dispoziția colaboratorilor români, Ștefan Frătean și Petru Cîmpian două echipe de filmare, care s-au deplasat la Chișineu-Criș, Salonta, respectiv la Timișoara. Între echipa lui Ștefan Frătean și între studio, a circulat o mașină, care în noaptea acelei zile aducea materialul filmat, ca după o montare deosebit de rapidă efectuată de Tiberiu Boca să intre pe post în emisiunea budapestană a Televiziunii Maghiare, care urmărea pînă în zori evenimentele revoluției din România. În acele zile studioul nu a avut nici o informație, despre echipa de filmare trimisă la Timișoara cu operatorul Ruzsa János. Ei stăteau blocați într-un hotel din oraș. După cîteva zile însă prin Iugoslavia s-au întors acasă cu bine.

În vara anului 1990 Ștefan Frătean părăsește postul de la radio și funcția de realizator extern la televiziune. Îi susține numirea lui Tiberiu Boca, care nu demult terminase la catedra de română a Școlii Superioare Pedagogice din Seghedin. Din septembrie 1990 emisiunile sînt preluate de el. Statutul noului realizator rămîne însă neschimbat, adică colaborator extern. De la 1 noiembrie 1990 șeful studioului din Seghedin, Bán János îl angajează pe Tiberiu Boca pe post cu o durată de 3 luni. Din 1982 acesta este primul post creat pentru un realizator român. Statutul provizoriu al angajării sale nu este întîmplător, pentru că

contractul de lucru precizează, că Tiberiu Boca „...își îndeplinește sarcina înlocuindu-l pe Király Zoltán...”, care aflat în concediu și-a început cariera politică. Acest contract mai specifică, că angajatul român își desfășoară activitatea sub patronajul șefului de studio din Seghedin. În realitate însă la început Bán János nu a supravegheat emisiunile românești, acordînd libertate în alegerea tematicii. Condițiile pe care le-a moștenit Tiberiu Boca au fost precare în așa măsură încît, realizatorul doar în proporție nesatisfăcătoare și-a putut îndeplini planurile.

La ceea ce a ținut însă șeful studioului a fost ca realizatorul român să-l informeze despre toate planurile mai mari, pe care dorea să le întreprindă. Tiberiu Boca se adresa în scris lui Bán János de mai multe ori pe săptămîină. De fapt dialogul se desfășura numai în scris. În toamna anului 1990 emisiunile românești au ajuns la limita în care realizarea lor era aproape o minune. Programele maghiare la care s-a angajat studioul și dotarea tehnică nu au fost în conformitate cu sarcinile propuse. Tehnica disponibilă a fost insuficientă pentru producerea minutelor de program, la care s-a angajat conducerea studioului. Constrîns de această situație Bán János scoate o circulară, în care restrînge durata materialului filmat și spațiul de montare: „De la 1 septembrie 1990 obligația de realizare a emisiunilor a crescut, deci sarcinile (privind personalul și dotarea tehnică) numai cu raționalizări radicale le putem executa. (...)”

1. La fiecare turnare se poate filma doar de cinci ori mai mult, raportat la minutele planificate ale reportajului. Filmările exagerate nu se pot nici transcrie, nici monta, numai cu aprobarea mea.

2. Spațiul de montaj nu poate depăși durata de cinci ori a materialului filmat.”

Nu este greu să deducem că circulara lui Bán János de la 3 octombrie 1990 este contrară cu munca de televiziune, pentru că creația nu se poate măsura în kilograme, iar cantitatea filmărilor și timpul rezervat montajului, diferă de la un gen la altul. Aceasta însă a fost o realitate.

Autonomia nu a existat nici în ceea ce privește condițiile financiare. Bugetul emisiunilor de naționalitate a fost redus de multe ori, în raport cu pornirea noilor emisiuni în limba maghiară. Motivul acestui fenomen a fost, că studioul a primit la un loc toate fondurile programelor realizate, în plus subvenția necesară pentru întreținerea clădirii, respectiv salariile. Astfel conducerea a putut gospodări fondurile după placul ei. În această perioadă plină de încercări, Tiberiu Boca este ajutat încă de externiștii Aurel

Becan și Marta Botea. Structura de emisie a rămas neschimbată pînă în luna mai 1991. La 9 mai Tiberiu Boca rostește următoarele cuvinte în emisiunea românească: „Abia cu o săptămînă mai tîrziu ne prezentăm cu program românesc televizat și de acum înainte, datorită restructurării Televiziunii Maghiare, ne vom putea întîlni în fiecare săptămînă. Sperăm că întîlnirile noastre mai frecvente să fie mai firești, să vă satisfacă și dorințele dumneavoastră.” Aceste cuvinte au însemnat începutul structurii săptămînale, avînd la dispoziție cîte 25 de minute. În primele două luni, cîte două emisiuni au fost realizate de colegii Petru Cîmpian și Marta Botea. Televiziunea Maghiară nici în noua structură nu a creat posturi pentru alți ziariști. Înaintea primei emisiuni săptămînale s-a ivit idea ca să se schimbe și titlul programului, Ecranul Nostu. Cei trei realizatori însă nu au găsit o soluție mai bună. Concomitent Magazinul Cultural s-a desființat, cel puțin formal.

Într-o lucrare elaborată la 8 aprilie 1991, Tiberiu Boca scrie următoarele: „Pînă la 1 noiembrie 1990 datoria de redactare a emisiunilor a fost îndeplinită de un redactor externist și de alți colaboratori externi. Redactorul respectiv însă avea și alte obligații, emisiunea neavînd gazdă adevărată, iar procesul de realizare a emisiunilor a devenit greoi. A sunat ironic cînd ne numeam o redacție. La greutățile noastre s-a mai adăugat și structura în care redacția a funcționat în cadrul studioului din Seghedin, fără autonomie financiară, ne-am confruntat cu neajunsuri privind tehnica necesară. Bugetul acordat pentru o emisiune de 30 de minute a fost de 27–30 mii de forinți, din care am plătit externiști și am închiriat cameră, pentru că studioul nu ne-a pus la dispoziție instalațiile necesare. Ba mai mult, în ultimele 3 luni ale anului trecut și filmările au însemnat un lux pentru noi. Conform unei hotărîri a șefului de studio ni s-au extras din buget 500 mii de forinți. După aceasta emisiunile au devenit unilaterale, doar rar am reușit să facem o creație mai reușită, care într-adevăr corespunde genului de televiziune. În prezent redacția noastră are un singur angajat de la 1 noiembrie 1990 (...) noua situație impune noi sarcini, dar și dificultăți pe care vom încerca să le înfruntăm. (...) Este necesară îndeplinirea a trei criterii. În primul rînd conform concepției de conținut trebuie să se asigure un buget corespunzător, apoi este nevoie de o autonomie deplină financiară și de conținut. Trebuie creată o structură potrivită...”

În această lucrare Tiberiu Boca subliniază necesitatea unor materiale sistematice, privind is-

toricul și cultele românilor din Ungaria. Accentuează o tratare potrivită a folclorului, încercînd să se dea și orientări, privind prelucrarea corectă a acestuia. Se amintește aici și crearea bazei pentru viitoarele emisiuni pentru copii. În continuare pomeneste despre înființarea unui atelier, pentru care este nevoie de cel puțin trei realizatori.

Concomitent cu această lucrare au început consultări sistematice între toate redacțiile de naționalitate, tocmai pentru ca să se atragă atenția conducerii Televiziunii Maghiare, asupra rezolvării statului și condițiilor de funcționare, pentru înființarea unei redacții principale cu sediul la Budapesta. Numai astfel s-a putut ieși din competența studiourilor teritoriale, unde funcționarea zilnică a devenit tot mai dificilă. Președintele Televiziunii Maghiare era Hankiss Elemér, care a dorit o restructurare totală a instituției. În mai multe declarații ale sale a subliniat, că orice se va întîmpla cu televiziunea, telejurnalul și emisiunile de naționalitate vor exista. Dintr-o scrisoare datată la 10 mai 1991, semnată de Tiberiu Boca și de redactorul emisiunilor slovace, Fuzik János aflăm următoarele: „...Degeaba am urgentat convorbiri la Budapesta cu participarea tuturor redactorilor de naționalitate, din Casă am primit doar un telefon despre faptul că pornesc emisiunile săptămînale. Din nou doar atît. Buget nu avem. În timp ce ne pregătim pentru a doua emisiune săptămînală, contractele primului program – pentru că poate am depășit cadrul financiar –, s-au blocat și nu sînt semnate. Cum vom primi astfel colaboratori externi?! (...) În luna octombrie a anului trecut, șeful studioului fără nici un motiv a scos 500 mii de forinți din bugetul emisiunilor română și slovacă. (...) Cerem buget separat și înființarea unei redacții de naționalitate, care să aparțină unui referent sau unui colegiu al președintelui televiziunii din Budapesta...”

Reacția șefului din Seghedin n-a întîrziat. La 29 mai 1991 scoate următoarea circulară: „...de la 1 iunie oblig redactorii de naționalitate (...) ca despre fiecare program minoritar să facă un rezumat în limba maghiară, încă înaintea difuzării acestuia. El trebuie să conțină structura și ideile principale ale emisiunilor. (...) În legătură cu rezumatul în limba maghiară, înmînat înaintea difuzării, îmi susțin dreptul și posibilitatea că dacă voi considera așa, unele materiale să le cunosc și în traducere sincron. Am mai accentuat în repetate rînduri, că emisiunile de naționalitate constituie o sarcină deosebit de importantă a studioului din Seghedin, de aceea în formarea conținutului programelor – din obligațiile mele

oficiale - conlucrarea vreau s-o intensific cu realizatorii. În interesul cauzei comune."

Realizatorii emisiunilor de naționalitate din Seghedin, peste două zile răspund în următorul fel: „Respingem cu cea mai mare fermitate decizia conducătorului studioului, datată la 29 mai, și trimisă nominal redactorilor de naționalitate, despre care considerăm că va face imposibilă munca noastră și așa foarte grea. Respingem rolul de patronaj al circularei, care vrea să prezinte practica din ultimii doi ani a șefului studioului către redacțiile de naționalitate, ca și o grijă părintească. Nu corespunde epocii metoda conducerii studioului, privind faptul că vorbește despre ateliere profesionale independente; în același timp însă exclude posibilitatea înființării unor ateliere autonome de naționalitate, ba mai mult, vrea să le dizolve și pe cele existente (...) Nu înțelegem de ce își revendică pe neașteptate conducătorul studioului un fel de rol de redactor șef pentru minorități, pentru că nu cunoaște limbile minoritare, este absolut incompetent în problematica naționalităților din țară - în ultimii doi ani nu s-a folosit de posibilitățile ivite. Sîntem convinși de faptul că această presiune este fără precedent în practica Televiziunii Maghiare, ba chiar și în practica întregii prese din țară (...) Această decizie a șefului de studio ne-a convins de faptul că ideile susținute în comun cu colegii noștri de la Pécs, privind înființarea unor redacții de naționalitate independente, sînt necesare și motivate."

În viața de toate zilele a redacției, realizatorii programelor românești încearcă să corespundă planurilor fixate în lucrarea amintită. Echipa întregită și cu externistul Aurel Becan, reușește să execute doar în parte aceste idei. În mijlocul confruntărilor zilnice cu conducerea studioului, în anul 1991 redacția românească realizează un film artistic, cu participarea elevilor școlii din Micherechi, film bazat pe scrierea lui Michael Ende: Momo. Aceasta a însemnat că, conform unui scenariu, să fie întreprinse călătorii sistematice la Micherechi pentru pregătirea copiilor. Operatorul filmului a fost Ruzsa János. Regia a fost semnată de László Gyöngyi, iar șeful de producție a fost Csanádi Zoltán. Imediat după terminarea filmului, László Gyöngyi, Csanádi Zoltán și Virág Pál sînt dați afară. La 9 septembrie 1991 Tiberiu Boca și Fuzik János adresează următoarea scrisoare președintelui Televiziunii Maghiare: „Am luat la cunoștință cu regret expulsarea din studioul din Seghedin, de vinerea trecută a regizorului László Gyöngyi, a șefului de producție Csanádi Zoltán și a operatorului Virág Pál, măsură despre care și Dvs. ați fost informat. Deși

Csanádi Zoltán este șeful de producție al emisiunilor de naționalitate, iar László Gyöngyi regizează cu regularitate aceste programe (pe ambele și în această săptămîină), de la conducerea studioului n-am primit nici o informație, privind modalitățile de a ne continua activitatea. (...) Nu dorim să comentăm cazul însă dorim să vă reamintim asupra corespondenței noastre unilaterale de mai multe luni, în care cerem revizuirea situației emisiunilor de naționalitate din Seghedin, și funcționarea lor într-o altă structură."

Cu puțin timp mai devreme, Ștefan Frătean ținînd la idea lui de a filma în mijlocul comunităților românești din alte țări, în 1990 organizează o turnare la retoromanii din Elveția. Filmarea este anulată de șeful studioului atunci, cînd după toate fazele de organizare, echipa urca în mașină pentru a pleca spre Elveția. Această filmare a fost recuperată în primăvara anului 1991. În luna iulie a acestui an Tiberiu Boca și operatorul român Ruzsa János, filmează la Paris, realizînd un montaj documentar despre diaspora românească din capitala Franței.

Situația s-a menținut pînă în aprilie 1992. În cadrul Televiziunii Maghiare se înființează Direcțiunea Emisiunilor Regionale și de Minoritate (Regionális és Kisebbségi Műsorok Igazgatósága). Redactorul devine Peták István. În această structură emisiunile de minoritate au fost scoase din competența studiourilor teritoriale din Pécs și Seghedin, ele aparținînd centrului din Budapesta. În cadrul acestei unități se creează o redacție principală a emisiunilor de minoritate, șeful este dr. Ács Zoltán, care fiind istoric cunoaște bine trecutul și situația naționalităților din Ungaria. Bugetul este majorat pentru fiecare redacție, ajungînd chiar și la cifra de 300 mii de forinți pentru o emisiune. La Seghedin se înființează o altă producție, care coordonează în comun emisiunile slovace și românești. De la data de 1 iulie 1992 postul provizoriu al realizatorului Tiberiu Boca este definitivat.

Redactorul șef, Peták István oferă posibilitatea ca efectivul fiecărei redacții să fie întregit la trei redactori. Tiberiu Boca face propunere pentru angajarea externistului Aurel Becan și pentru colaboratorul redacției românești a Radiodifuziunii Maghiare, Ștefan Crâsta. Între timp Tiberiu Boca revizuiindu-și concepția anterioară creează condiții pentru pornirea unui bloc informativ permanent. Pentru realizarea acestuia de la 1 septembrie 1992 o angajează pe externista Eva Iova. Redacția română primește un statut autonom, conducător al redacției este numit Tiberiu Boca. De la un singur angajat deci în scurt

timp s-a ajuns la trei, sau mai bine zis la patru angajați. Noua structură a funcționat bine. Pentru emisiunile de naționalitate s-au creat posibilități de a conlucra și în alte emisiuni maghiare budapestane, respectiv în 1994 s-a ivit posibilitatea de a realiza filme documentare despre minoritățile respective.

Frecvența filmărilor întreprinse de adevărata redacție românească s-a intensificat. Până în 1993 se realizează încă două filme artistice cu participarea copiilor, alte montaje care servesc autocunoașterea comunității românești din Ungaria, respectiv se majorează numărul filmărilor întreprinse în România.

În luna iunie 1993 Televiziunea Maghiară oferă posibilitatea realizării unei emisiuni monstru, care a avut o durată de 3 ore, fiind implicate toate minoritățile dintr-un loc ales de ele. Redacțiile slovacă și româna au optat pentru Aletea.

Ceea ce merită să amintim este că nici în noua structură nu s-a respectat faptul, că și minoritățile își pot păstra locul obișnuit și în preajma marilor sărbători, sau chiar în zi de sărbătoare. Odată cu noua structură se creează noul loc al difuzării emisiunilor de naționalitate, simbătă înainte de masă pe canalul 2 al Televiziunii Maghiare. Ele au fost difuzate consecutiv, intrînd în noua paletă și emisiuni ale țiganilor, sîrbilor și slovenilor din Ungaria, deși cele două din urmă s-au prezentat doar din două în două săptămîni. S-a creat și o altă emisiune cu titlul „Rondo”, care oferă minute în limba maternă pentru celelalte minorități naționale, acceptate în Ungaria (bulgari, greci, armeni și polonezi).

În 1994 regizorul emisiunilor românești devine Molnár József. Cu aportul lui redacția reușește să realizeze montaje și filme documentare, chiar pretențioase. În toamna anului 1994, redacția pregătește două filme documentare, difuzate în afara programului Ecranul Nostru. Primul despre pictura icoanelor pe sticlă din mănăstirile din Ardeal, realizatorul fiind Aurel Becan. Al doilea, filmul portret, cu titlul „Dansuri românești”, despre artistul plastic giulan, Ștefan Oroian, realizat de Tiberiu Boca.

În toamna anului 1994 se desființează Direcțiunea Emisiunilor Regionale și de Minoritate, înființîndu-se Studioul Emisiunilor de Minoritate și de Peste Hotare (Kisebbségi és Határontúli Műsorok Stúdiója). Conducătorul studioului devine Heltai Péter. Menirea acestei unități - cum putem deduce și din denumire - este realizarea emisiunilor pentru minoritățile naționale din Ungaria, respectiv pentru comunitățile maghiare de peste hotarele Ungariei. În noua formă organizatorică situația redacțiilor de naționalitate

devine iarăși mai dificilă. Motivul acestui fenomen este că studioul are o gospodărire comună, atît pentru emisiunile de minoritate, cît și pentru cele ungurești de peste hotare.

Pentru acoperirea celor din urmă, conducerea studioului micșorează bugetul emisiunilor de naționalitate. Ele din statutul de redacție autonomă treptat sînt retrogradate în rubrici. Autonomia financiară este treptat dizolvată.

În primăvara anului 1995 regizorul emisiunilor românești este dat afară. Redacția a rămas din nou fără regizor. Acest lucru a devenit vizibil și în calitatea programelor. Tot în primăvara anului 1995, redacția românească lansează un apel tuturor școlilor românești din Ungaria, pentru realizarea programelor de copii. La acest apel au răspuns școlile din Chitighaz, Micherechi, Giula și Cenadul-Unguresc. Acest tip de emisiune s-a prezentat din aprilie pînă în decembrie, lunar odată. Magazinul copiilor a avut și două prezentatoare speciale: Edit Bordaș și Carmen Lițiu. Emisiunea a cuprins cîte o oră model, ținută de mai multe profesoare de română, poezii, cîntece și concurs pentru copii.

De la începutul anului 1996, în structura de difuzare de simbătă înainte de masă, emisiunile de naționalitate se prezintă tot mai de vreme. Programul românesc de la ora de prezentare inițială de 9 și 20 de minute a ajuns la 8 și 20 de minute. Dezavantajul cel mai mare l-a avut însă emisiunile în limba croată, care de la 8 și 20 de minute au ajuns la 7.00. Această schimbare a prezentării emisiunilor s-a comunicat din nou printr-un fax trimis la fiecare redacție, fără o consultare anterioară.

Paralel cu acest fenomen, bugetul acestor emisiuni, datorită gospodăririi centralizate a studioului, a ajuns din nou la o limită de 150 mii de forinți pentru o emisiune. Bani acordați pentru acest scop, deci au fost scăzuți cu 50 la sută, în raport cu anul 1993.

Autogovernările minoritare croată și germană, contactînd conducerea Studioului Emisiunilor de Minoritate și de Peste Hotare, aleg soluția că aceste emisiuni să fie reluate în cursul săptămînii următoare.

Astfel emisiunile românești, de la începutul lunii februarie 1996, se prezintă în fiecare miercuri de la ora 14.35 pe programul 1 al Televiziunii Maghiare, iar reluarea are loc în aceeași săptămîină simbătă, de la ora 8.20 pe canalul 2.

În 1997 redacțiile de minoritate ale Televiziunii Maghiare din nou au ajuns într-o situație dificilă. Conform legii mass-media, această instituție s-a transformat în societate pe acțiuni. Pe bugetul primit în fiecare an de la parlament nu

mai poate conta televiziunea. Gospodărirea instituției a dovedit tot mai grea, pentru că trebuie să se susțină din publicități (reglementate în lege), din o parte a abonamentelor plătite de telespectatori, respectiv din venitul de concesiune ale valorificării frecvențelor pentru televiziunile particulare. Venitul așteptat din a treia sursă nu se acordă nici astăzi. Aceste fenomene influențează posibilitățile financiare ale televiziunii. Aproape fiecare departament a fost nevoit să se gospodărească din mai puțini bani. Așa și redacțiile de naționalitate. Datorită acestor împrejurări și dorinței unei munci autonome, atelierele de minoritate lansează din nou ideea de independență profesională și financiară. Ombudsmanul drepturilor minorităților naționale și etnice din Ungaria, dr. Kaltenbach Jenő încearcă să intermedieze între redacții și între președintele Televiziunii Maghiare, care între timp elaborează statutul de funcționare al instituției. De aceasta va depinde și locul în noua structură a emisiunilor de minoritate. Dorința re-

dactorilor este similară cu cea pe care au prezentat-o în 1991: redacțiile să aparțină direct președintelui televiziunii, sau prezidiului acestuia. Speranțele lor însă nu sînt prea mari în atingerea scopului. Mai probabilă este încadrarea redacțiilor într-un alt departament, în caz mai norocos cu un statut egal. În acest moment încă nu se știu lucruri concrete despre hotărîrea definitivă. Ca rezultat al acestei lupte însă s-a întîmplat un lucru fără precedent în istoricul emisiunilor. Ács Zoltán, responsabilul acestor programe în cadrul studioului condus de Heltai Péter, a cîștigat concursul lansat pentru funcția de redactor șef al departamentului filme documentare.

În locul lui, în luna aprilie 1997 a fost numit ca conducător al emisiunilor de minoritate Fuzik János, șeful programelor în limba slovacă. Redactorii de naționalitate au trebuit să aștepte 15 ani pînă cînd conducătorul lor să fie un ziarist de origine minoritară.

Aurel Chiriac

Expoziția „Asemănare, Diferență, Diversitate”

În primăvara acestui an, respectiv pe data de 29 mai 2003, Muzeul Munkácsy Mihály din Békéscsaba a inaugurat o expoziție pusă sub genericul *Asemănare, Diferență, Diversitate*. Aceasta este o încununare a eforturilor muzeografilor locului care și-au propus, în limitele spațiului avut la dispoziție, să aducă în prim plan aspecte de viață materială și spirituală, definitorii pentru personalitatea minorităților ce au conviețuit, alături de maghiari, în regiune: români, sârbi, germani și țigani.

Trebuie să remarcăm că o asemenea întreprindere se dovedește a fi dificilă în condițiile în care fiecare naționalitate trebuie să fie evidențiată astfel încât să i se releve, cu obiectivitate, locul și rolul jucat în istoria zonei, să fie reprezentată prin mărturii de civilizație edificatoare din punctul de vedere al specificului etnic. De altfel, pentru

echitabilitate, s-au stabilit spații de expunere egale care, invariabil includ un text explicativ bilingv (român, sârb, german, romanes-maghiar), fotografii de fond și piese care individualizează personalitatea culturală și spirituală a fiecăreia în parte.

Partea destinată românilor, unde contribuția decisivă au avut-o Elena Csobai și Emilia Martin – două foarte bune cunoscătoare ale lumii românești din Ungaria, muzeografe cu contribuții științifice importante în domeniul istoriei și etnografiei acestora –, propune dovezi materiale și ideatice cu privire la menirea bisericii tradiționale, ortodoxe în principal, semnificația obiceiurilor străvechi în conservarea unui specific existențial și mental.

Textul însoțitor ne introduce în problematica istoriei românilor trăind la actuala frontieră ma-

ghiario-română. Datorită lui descoperim precizări cu privire la evoluția istorică a românilor trăind în județul Békés, suntem informați despre existența comunității din perspectiva faptului de viață cotidiană și al aspectelor de civilizație specifice. Se cere, însă, să se revină asupra ideii potrivit căreia prezența românilor în zonă este din secolul al XVII-lea. Fără îndoială, a avut loc o mișcare de populație românească spre câmpie atunci, dar unele așezări ale acestora, după cum o confirmă noile cercetări istorice românești și maghiare deopotrivă, sunt mai vechi.

Nu întâmplătoare este reconstituirea în centrul expoziției a târgului, care în acest caz este expresia unei realități-simbol pentru zonă, în jurul căruia oamenii, indiferent de naționalitate, au reușit să se cunoască și să se apropie. La rândul lor, obiectele de ceramică, poate cele mai la îndemână și căutate datorită utilității, au fost

expuse tocmai pentru că se constituie în acel argument care certifică diversitatea creatoare, dar și gusturile comune. Un farmec aparte îl au fotografiile de epocă, ce aduc în atenție tipuri umane afiliate unei etnii sau alteia, fotografii de epocă care ne permit să descoperim caractere și sentimente.

Expoziția *Asemănare, Diferență, Diversitate* o considerăm a fi un început de apreciat care – în opinia noastră – va trebui să se împlinească într-o expoziție de bază a muzeului din Békéscsaba, de mari dimensiuni. Realizarea expozițională actuală ne convinge de nevoia acesteia, cum ne convinge și de profesionalismul echipei de muzeografi ai Muzeului Munkácsy Mihály din Békéscsaba, care au trudit pentru a ne oferi un punct de vedere științific asupra unei realități complexe.

Ștefan Crâsta

Expoziția tinerilor artiști români din Budapesta

Biblioteca de Limbi Străine din Budapesta este un atelier care în mod sistematic, oferă spațiu manifestărilor naționalităților din Capitală. Conform acestei atitudini favorabile, la 18 decembrie s-a vernisat expoziția a trei artiști plastici români. *Adela Kiss, Aurelia Nemeș și Victor Frătean*, care s-au prezentat în fața iubitorilor de artă cu niște grafici originale, aparțin tinerei generații.

Trei tineri din două generații

Adela Kiss s-a născut în 1974, la Giula. A dat bacalaureatul la Liceul Românesc din orașul său natal, iar diploma a luat-o la Academia de Artă „Ioan Andreescu” din Cluj. Astăzi se ocupă cu arhitectura interioară și cu grafica. Este membră a Studioului Tinerilor Artiști Decorativi. A avut expoziții la Oradea, Cluj, Timișoara, Baia Mare, Giula, Bichișciaba și Budapesta.

Aurelia Nemeș s-a născut la Szolnok. Studiile medii le-a făcut la Liceul de Artă Plastică și Artă Decorativă din Budapesta. A făcut un an la secția de desen a Școlii Superioare „Juhász Gyula”

Aurelia Nemeș: Târg în pădure

din Seghedin, dar diploma a obținut-o la Academia de Artă Plastică din Budapesta, în anul 2002. Între timp a făcut și o școală de fotografie și se ocupă cu artă fotografică și cu grafici, iar

Victor Frătean: Ilustrație

lucrările expuse la Biblioteca de Limbi Străine vor ilustra noul volum pentru copii al Luciei Borza. Până acum a expus la Oradea, Giula, Kaposvár, Szentendre, în Galeria Bercsényi, în Clubul Jókai și la Academia de Artă Plastică din Budapesta.

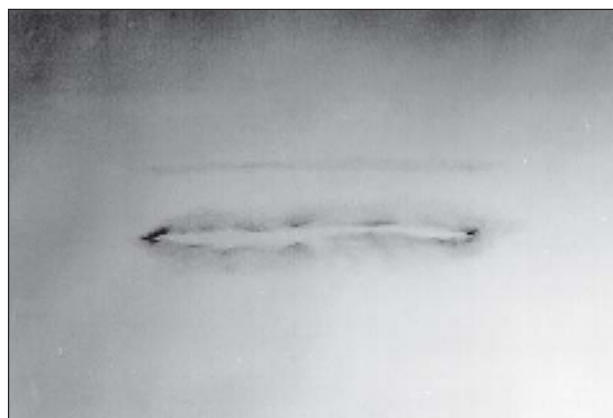
Victor Frătean aparține celei mai tinere generații. S-a născut în anul 1983, la Bichișciaba, iar bacalaureatul l-a obținut în Capitală. În momentul de față este student la Facultatea de Arhitectură a Universității de Științe Tehnice și Economice din Budapesta. De mic copil îl pasionează desenul, luând parte cu cele mai bune rezultate la mai multe concursuri lansate de Uniunea Culturală a Românilor din Ungaria.

Cuvinte de apreciere

Directorul Centrului Cultural al României din Budapesta, Mircea Oprea, în calitatea sa de critic de artă a apreciat lucrările tinerilor artiști români în felul următor: „Eu cred că am văzut lucrări foarte promițătoare. Unele se află mai aproape de împlinirea artistică, iar altele ne fac încrezători în evoluția autorilor lor. În primul rând aș remarca acuarelele Aureliei Nemeș, care ne conving că ea este o ilustratoare foarte bună. Ne prezintă o grafică specială, care se numește ilustrație de carte. Mai ales dacă este vorba despre publicații adresate copiilor, ai nevoie de un talent aparte, de o finețe deosebită și trebuie să simți cumva, cam ce așteaptă copilul atunci când răsfoiește cartea. Cred că Aurelia Nemeș se află pe o cale bună, în acest sens. Dar trebuie să-i remarcăm și tablourile de grafică propriu-zisă, care ne fac încrezători în ca-

riera sa de grafician de dincolo de ilustrații pentru copii. Victor Frătean este preocupat de o grafică contemporană, post-modernă. În lucrările lui regăsim influențe, mai ales din filmele americane. Pe aceste tablouri apar personajele filmelor de aventură, pe care el le reface în stil propriu, cu o anumită ironie. Am simțit că fiecare personaj desenat este ironizat, ceea ce înseamnă o participare afectivă a tânărului grafician. Trebuie neapărat să pomenesc și încercarea – pentru că este vorba doar despre un singur tablou – a Adelei Chiș care, din punctul de vedere al tehnicii pe care o folosește, spune mult și îmi permite să cred în talentul ei.”

Manifestarea de la Budapesta a atras numeroși iubitori de artă și ne-a convins că generațiile contemporane de artiști încearcă să confirme că metropola de pe malul Dunării a fost și rămâne și un focar al culturii românești.

Adela Kiss: Fără nimic

Elena Rodica Colta

*Plopi la capătul lumii**

După o așteptare de un an, în care timpul a mai ros câte ceva din lumea închisă în această carte, a apărut în sfârșit volumul Anei Radici Repisky, *Plopi la capătul lumii*.

Dacă ar fi să o definim printr-un cuvânt, am putea spune că este o carte născută din iubire. Iubire pentru satul natal, acea insulă de românitate plasată în centrul lumii, Micherechiul.

Ce este Micherechiul dacă îl privim prin ochii Anei? Acel „acasă” de care se leagă întreaga ei copilărie. Satul pierdut în pusta ungară, marcat însă, ca un semn de eternitate, de plopii de la capătul drumului dinspre Șercad. Plopi bătrâni, „care se sprijină unii de alții”, asemeni oamenilor. O imagine simbolică a permanenței unei lumi. Lumea ei.

„Introducerea” este o mărturisire de iubire pentru această lume, văzută, pipăită, simțită cu sufletul.

Textul se compune din cuvinte mângâietoare, asemeni unui cântec, profund, tulburător, prin sinceritatea și sensibilitatea lui: „Oriunde mă duc, oricum trăiesc, orice gândesc, orice fac, oricum scriu, oricum privesc lumea, oricum iubesc, oricum visez, oricum vorbesc, ajung mereu și mereu acasă, la Micherechi”

Învăluită, îmbolnăvită de vraja satului, de care a trebuit să se despartă la 21 de ani când a plecat „în străini”, Ana Radici Repisky se întoarce în lumea pe care nu a putut să o ia cu ea dar pe care a purtat-o, tot timpul, în inima ei.

Pașii se iau la întrecere cu mintea. Dar contactul este dureros pentru că imaginea de atunci și cea de acum nu se mai suprapun, chiar dacă la capătul drumului dinspre Șercad există plopii care îți spun că ai ajuns la Micherechi.

Totul devine emoție și căutare înfrigurată a unui spațiu și a unui timp, care, cu trecerea anilor au devenit altceva. Un alt Micherechi, în plină schimbare.

Nevoia de regăsire, de înțelegere a tot ceea ce s-a întâmplat cu „acest sătuț” în cursul ultimelor decenii, a ceea ce avea să se întâmple, o face să se apropie de ultima uliță dinspre „nimaș”, de „Bujacul” în care a crescut.

Cu teama că într-o zi plopii vor dispărea, că întreaga această lume va fi de negăsit în imensa câmpie, Ana Radici Repisky ia hotărâtă casele Bujacului pe rând și începe să întrebe.

Cele 15 interviuri și povești de vieți care iau naștere din această nevoie de înțelegere a Anei reprezintă tot atâtea întoarceri în trecut, explicații și păreri despre ceea ce va fi.

Chiar dacă persoanele chestionate par, pentru unul din afară, alese la întâmplare, ele sunt de fapt niște adevărate „reper” în istoria acestei așezări.

Numele Pățaș, Radici, Marc, Rocsin, Ruja, Martin, Gurzău, Dulău etc. vorbesc de la sine.

Ordinea în care au fost deschise porțile curțiilor, echivalente fiecărei întâlniri, a fost și ea gândită astfel încât să-i ofere autoarei posibilitatea să sondeze șansele de supraviețuire a satului prin însăși mărcile identitare supuse eroziunii: tradițiile populare românești, biserica, căsătoria și limba.

Ultima parte a cărții, însumând și ea 5 interviuri, se concentrează pe personalitățile locale, pe activitatea acelor care au dus faima satului în lume, care l-au ajutat să trăiască.

Privind lucrurile din perspectiva tehnicilor folosite, nu putem să nu admirăm abilitățile de reporter ale Anei Radici Repisky, care știe să se apropie de subiecți la fel cum știe să conducă discuțiile, prin subiectele cele mai spinoase, pentru a afla adevărul.

La fiecare familie, povestea este completată și susținută de fotografii, mai vechi sau mai noi, după cum s-au succedat și generațiile de micherecheni, încât, privite la un loc, ele se constituie într-o cronică a Micherechiului în imagini.

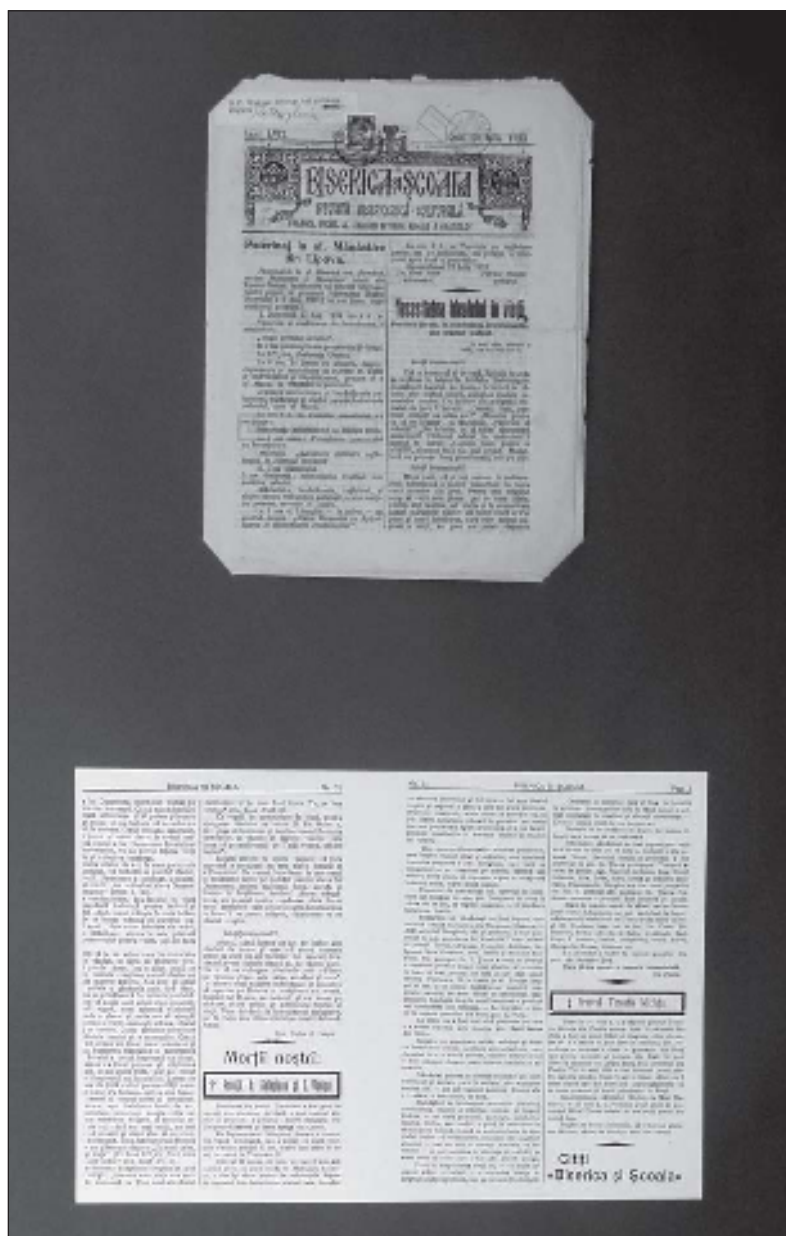
Fiindcă Ana Radici Repisky simte că, dincolo

de parfumul ulițelor și de siguranța pe care o dă prezența plopilor, viitorul Micherechiului stă în oamenii lui, în puterea lor de a duce viața românească mai departe.

Și ca să încheie în stilul autoarei le-aș zice celor care nu pot merge la Micherechi dar doresc să se îmbibe de miresmele lumii lui, să deschidă această carte, ea însăși plină de cuvinte românești înmiresmate.

— — — — —

* Ana Radici Repisky, *Plopi la capătul lumii*, Giula, 2003, 147 p.

Imagine din expoziția cu titlul David Voniga și activitatea lui în presa română și maghiară

SUMAR

MARIA BERÉNYI	
Viața și activitatea lui David Voniga (1867–1933)	7
ELENA CSOBAI	
David Voniga în presa românească	24
CORNELIU PĂDUREAN	
Unele considerații privind problema refugiaților din Ungaria în județul Arad, după Primul Război Mondial	27
EUGEN GLÜCK	
Contribuții cu privire la studiile universitare ale lui Vasile Goldiș	32
ANA BORBÉLY	
Variabilitatea toponimelor românești din Ungaria	36
NAGY MÁRTA	
Structura spațiului în bisericile românilor din Ungaria	40
VICTORIA COZMA	
Regizorul Cornel Mîndruțău	45
MONICA ROCSIN BOCA	
Emisiunea în limba română a Televiziunii Maghiare <i>Mai bine de 20 de ani și în limba română</i>	49
AUREL CHIRIAC	
Expoziția „Asemănare, Diferență, Diversitate”	57
ȘTEFAN CRÂSTA	
Expoziția tinerilor artiști români din Budapesta	59
ELENA RODICA COLTA	
Plopi la capătul lumii	61

Editor responsabil: Maria Berényi
Tehnoredactare computerizată: Kovács Sándor
Tiparul: Mozi Nyomda, Békéscsaba
Director: Garai György